

RÁKOS SÁNDOR (1921–1999)

VÁLTOZAT

... hol, mit kezdtem, abban véget...

ARANY: EPILOGUS

én istenem itt belül
(kűnn kit nem találtam)
dolgomvégezetlenül
ne küldj a halálba

mily temérdek munka...
még félbe'-szerbe' minden
bevégeznem illenék
s úgy menni el innen

hogy mit kezdtem reggeli
baljós ragyogásban
abban véget estelig
növekvő homályban

fékezd uram az időt
fogd vissza az estét
rendet raknék mielőtt
még rámsötétednék

EGYÜTT

EGYÜTT 2018 / 2

XVI. évfolyam

EGYÜTT

2018 | 2

A MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG
KÁRPÁTALJAI ÍRÓCSOPORTJÁNAK
FOLYÓIRATA

irodalom | művészet | kultúra

BÍRÓ JÓZSEF,
CSONTOS MÁRTA, LŐRINCZ. P. GABRIELLA,
RÁKOS SÁNDOR, TÓTH DOMINIKÁ versei,
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ ruszin népballada-fordításai,
BARTHA GUSZTÁV, KÉSZ RÉKA, VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ prózája,
CZÉBELY LAJOS, DUPKA GYÖRGY tanulmányai,
CSORDÁS LÁSZLÓ esszéje,
MOLNÁR ISTVÁN festményei

EGYÜTT

A MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG
KÁRPÁTALJAI ÍRÓCSOPORTJÁNAK
FOLYÓIRATA

EGYÜTT 2018/2

A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának folyóirata, az 1965–1967 között Ungváron megjelent szamizdat jogutódja, újraindult 2002-ben

Felelős kiadó és lapigazgató: *Dupka György*

Szerkeszti a szerkesztőbizottság:

Elnök: *Vári Fábián László* (szépirodalom, kritika)

Szerkesztők:

Csordás László (olvasószerkesztő)

Zubánics László (tanulmány)

Fábián Zoltán (tipográfia)

Védnökök:

S. Benedek András alapító-főszerkesztő (1966–1967)

Pomogáts Béla irodalomtörténész

Tanácsadók:

Botlik József, Füzesi Magda

Megjelenik kéthavonta a Bethlen Gábor Alap,
a Magyar Művészeti Akadémia, a Nemzeti Kulturális Alap,
valamint a Magyar Értelmisségiek Kárpátaljai Közössége
és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet támogatásával

A szerkesztőség címe:

Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, Európa-Magyar Ház
90202 Beregszász, Széchenyi u. 59B. Telefon/fax: +380-3141-42815
e-mail: kmmi@swi.net.ua, egyutt.lap@gmail.com

Az Együtt irodalom-művészet-kultúra számai elektronikus változatban is olvashatóak
a KMMI honlapján: www.kmmi.org.ua

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda: 13⁰⁰–16⁰⁰

A kiadó címe: Magyar Értelmisségiek Kárpátaljai Közössége
88000 Ungvár, Posztolaki tér 5A. Telefon/fax: +380-312-643737
e-mail: dupkagyorgy@gmail.com **Közreműködő:** *Fuchs Andrea*

Készült: Shark magánvállalkozás

Lapengedély száma: 3T №682/274P

A folyóiraton nyereség nem képződik

TARTALOM

MARCSÁK GERGELY: Jódeső, Hílt hely, Éber estén (versek)	4
TÓTH DOMINIKA: felirat; súlytalan; törések (versek)	7
BARTHA GUSZTÁV: Kiút (részlet a készülő kisregényből)	8
CSONTOS MÁRTA: Fedezékben; Kertmozi; Késleltetett maturáció (versek)	12
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Vásártér (regényrészlet – befejezés)	15
LŐRINCZ P. GABRIELLA: Mindenki árva lesz; Nyolc seb Nagy Zsuka kötése alá; Bűn; Örök (versek)	25
BÍRÓ JÓZSEF: Thomas Stearns Eliot... –, hogy; Man Ray... –, hogy; Tristan Tzara... –, hogy; Greta Garbo... –, hogy; Jack Kerouac... –, hogy; Emile Verhaeren... –, hogy; Pablo Casals... –, hogy (versek)	28
KÉSZ RÉKA: Nevetned kell, hát nevet ne vess; Vontatottan fonák vonatfelvonások; Nyugodt vagyok és nyugtat a nyugalom (kísprózák) ...	32
RUSZIN NÉPBALLADÁK: Az álruhában csábító király; Az elátkozott férj; Az anya elátkozza fiát (VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ fordításai)	38
CSORDÁS LÁSZLÓ: Árok és palló (esszé)	42
LENGYEL JÁNOS: KVIT-ek vagyunk (könyvajánló)	46
CZÉBELY LAJOS: Visk népi építésze (tanulmány)	51
DUPKA GYÖRGY: „Kárpátokban megfűjták a trombitát...” (A Kárpátokba betörő orosz csapatokkal vívott küzdelmek vázlatos története – részlet) (tanulmány)	58
DUPKA GYÖRGY: Kárpátaljai kultúrkrónika, új könyvek	82

JÓDESŐ

*Öreg pásztorok kint az éjszakában
a felvillanó fényeket lesik.
A botjukon radioaktív sár van,
és fejükre sugárzó hó esik.*

*A mezőkön, ha elfut egy-egy farkas,
megrázza zölden izzó üstökét,
de nem vonít fel, hogy te nyugton alhass,
míg húsodat a tumor nyomja szét.*

*Sziklás csúcs alatt a fenyvesekben
az apró állatok mind éberek.
Nyitott szemükre a sűrű csendben
a fákról mérges izotóp pereg.*

*Most minden élő közt elül a lárma,
és minden testben rút nyavalya rág.
Egy elfeledett isten volt bezárva,
de hangjától hasadt a szarkofág.*

*Hát bújj, ha tudsz, akár a föld alá is,
míg nem záporoz rád a jódeső,
mert zúg az égen már a nukleáris
ködökbe burkolózott őserő.*

*De tudd, hogy ott nő benned is a végzet,
és körbefon a századik napon.
Az isten szól és életed bevégezed:
a jussomat, a lelked nem hagyom.*

*Ám minthogy ő sem élhet mindörökké,
lebomlik egyszer a plutónium,
és átváltozik gilisztafűrt röggé
a vegyszerekből emelt pódium.*

HÚLT HELY

Sírfelirat a Kapos utcai temetőben

*Mi visszaadtuk már a földnek,
amit, míg éltünk, adhatott.
Kik itt laknak, hát nem pörölnek,
és hátralékot sem hagyott*

*senki a holtak táborából
még ott, a másik oldalon.
Borostyán zöldje – hűvös fátyol
alatt van minden sírhalom.*

*Köröttünk zúg és nő a város.
Az élet hangja bár betör,
nyugalmunk őrzi egy magányos
betonfal a főút felől.*

*Köszönjük néked, drága pestis,
hogy táncolsz még a csontokon,
s nem áll most hűlt helyünk felett is
egy büszke, új lakótorony.*

*Te vagy a málló, néma testek
vigyázó, jó prókátora.
Kérünk, sötét gödörbe estek,
ne hagyj el minket már soha.*

ÉBER ESTÉN

*Éber estén ablakomon kinézek.
Sárga hold kel. Újra magányos éjem.
Képzletben ágyad előtt vagyok most,
éteri fényben.*

*Paplanod már nem takar el, te tündér.
Átfut ékes kebleden egy fuvallat,
drága bimbód megfeszül, és kivillan
angyali talpad.*

*Szép ölednek, nimfa, a lángja éled,
méze édes ambrosziával ér fel.
Pőre testiünk összefonódni érzem
mennyei kéjjel.*

*Ó, ha látod égen a holdat este,
nyúlj az ágyék szent kapujába halkán.
Tudd, hogy én rád gondolok akkor ébren,
s rázom a farkam.*

felirat

egyedül ültél egy '90-es film felirata alatt. szaggatott a felvétel, ezért nem értetted minden szavam. melléd ültem, mintha nem lenne befejezés. figyeltem az autók tetején ücsörgő alakokat. minket néztek, azt várták, melyikünk törik meg hamarabb. de van, ami olyan régóta kimondatlan, hogy elengedni könnyebb, mint hanggá formálni a szánkban. már így is túl sokszor másoltalak kazettára.

súlytalan

ahogy figyelem súlytalan mozdulataidat, a függönyök puha lebbenése jut eszembe, peremük szélén esős városokkal, amikben nem lakhatunk. horizontokkal, és ki tudja hány égbolttal, amik alá befért volna még akár tizenöt csók. de a függönyök mögött igazából üresség van. nem osztanak tiszta lapot és a felejtés is csak hangos szóbeszéd.

törések

mint az egymás felé nyújtózó fák, úgy próbáltalak elérni. hová tűntél? szavaim levelek – ősszel lehullnak lila kalapom alá bújtattalak, hozzád beszéltem, útközben a város felé. néha elhagytalak, de sosem végleg. elkorhad bőröm, belülről pusztítasz. olyan törések ezek, amiket azért okozol, hogy fájjon, de nem tudod, hogy tavasszal mindig kivirágzom.

BARTHA GUSZTÁV

KIÚT

(RÉSZLET)

„Nincs el nem rontott élet.”

W. Goethe

1.

Sáríka megszólalt, magától, néhány nappal a hatvanharmadik születésnapja előtt. Nem óvatoskodtam oda a szobaajtóhoz, panaszkodása kihallott a konyhába. Az ágy tör, a lepedő agyonmosott, a teában nincs cukor... Ez rávall. Nem igaz, hogy nem tudja, hogy nem otthon van. A rekamiém nem a matracos ágya, hogy az ágynemű a sajátja, és hogy délelőttöként kár megfőznom a teát. Vajon ki miatt? Mi történt, miért hallgatott el? Mély levegő, nővérkém, kifúj! Mondjad, folytasd! Eskü', nem haragszom. S folytatta, de hogy! Hangja a suttogástól a fülsértőig föl-le hullámozott. Minden második vagy harmadik szavát, ha értettem.

Lekötözni... infúziót... delírium...

Ki kit kötöz le? – adódott a kérdés. – Miért követeli?

Nincs három hete, hogy kétnaponta kapta az infúziót, a gurulóállvány szobadísz.

Találomra felvehetett egyet az ágya mellett szanaszét heverő könyvek közül, abból puskázik, olvas a delíriumról. És ha mégsem? Nem, az lehetetlen! Az orvosi vizitek alatt fadarab az ágyban, Komarov doktor kérdéseire, többszöri nógatásra, ímmel-ámmal válaszol. Sovány és erőtlen. A hideg, huzatos lépcsőháza kimenni, szál hálóingben hallgatózni, az ő állapotában... Ugyan már! A szobájában meg nemhogy az elvonási tünetekről, a betegségéről se igen ejtünk szót. Miközben kísérem le a lépcsőn a kocsijához, a doktorral akkor konzultálok.

Lemondott önmagáról – foglalta szavakba betege állapotát az első vizit után, oroszul persze –, a családjáról, a múltjáról. Emmuska, hány éves a nővére? Nem ötvennyolc, ugye?

– Haldoklik? – kérdeztem, csúszott ki a számon akaratlanul. Nincs bocsánat. Negyvenkét esztendeje dogozom a nagykórház pszichiátriai osztályán, igaz, az utóbbi néhány évben, túl árkon-bokron, hetedhét határon csak a rehab¹ részleg

¹ Rehabilitációs

ápolónővéreként. Akkor sincs bocsánat! Ilyesmit... Kizárt. A halál szót egy kezdő szesztra², fruska nem ejti ki a száján, főleg nem a beteg kezelőorvosa előtt.

– Agonizálásra gondolt, főnővér? – kérdezett vissza szemrehányóan, a lélegzetem elállt, két kézzel kellett fogóznom a lépcsőkorilátba. – Első lépésben fokozatosan megvonjuk tőle az antidepresszánsokat, visszaszoktatjuk az időbeni, napi háromszori étkezésre – mondta, s egyedül indult le a lépcsőn, hagyta, gálánsan, hogy magamhoz térjek. – Letagadta az életkorát, van remény. Lesznek elvonási tünetek, például napokig, rosszabb esetben egy-két hétig elhúzódó álmatlanság, szótlanság... Emmuska, tudja, a depressziós beteg általában azért bünteti magát hallgatással, mert attól fél, senki nem értené meg, bolondnak néznék.

– Tudom, amit tudok, és a kezdetektől tudtam! Tíz évet dolgoztam a keze alatt: Komarov doktor csodákra képes!

– Sáríka meggyógyult, bocsánat, nem kell tovább harapófogóval kihúzni belőle a szavakat.

– Fél szelet zsíros kenyér, fél alma, fél siker...

– Hát, fene megette egy család a Sáríkáé! Hajnalka, a drága Hajnika Baranyában tanítóskodik, na, elfelejtettem nevű kis faluban. A fia tiszta apja: hrivnya, forint vagy dollár minden második szava.

– A menyje, Ági ügyes, türelmes, aranyos. Az unokáiról, Ádámról és Beácskáról nem is szólva.

– Őket nézze, szeresse!

– Agyvérzésben meghalt férje egy életen át bujkált a becsületes a munka elől, az Elikéje harmadik éve. Ízé meg ecet, meg katonai sorozás! Netalántán attól fél, hogy Dombászson kap egy golyót a fenekébe, és végre megjön a jobbik észé?! Féljen is! A hajnalok hajnalának meg süljön ki a szeme! A helyett, hogy felszedné a hájas fenekét és hazaköltözne, gondjába venné, ápolná a beteg anyját, honvágyazik, a facebookon fél éjszakákon át csetelget a városban élő barátnőivel arról, hogy neki mekkora, de mekkora honvágya van.

Mintha létezne szenvedés nélküli élet.

2.

Ott, ahol kurta farkú kismalac túr... Nem tehetek róla, ha tanácstalan vagyok, vagy gondnak túl nagy a gubanc, mesék jutnak az eszembe, és

² Nővér

mesélek. Micimackóról, Gombóc Artúrról, a kerek erdő négy sarkáról. Olykor megesik, hogy egyik-másik mesében én leszek a főhős.

Egyet a mamának, egyet a papának... Áginak vajon hogy sikerült Sárikába bűvészkednie az ennivalót azokon a napokon, mikor szolgálatban voltam? Kérdeztem: nem árulta el. Jól teszi. Az igazi siker attól igazi, hogy nem ismert a hozzá vezető út. Képelem, mekkora lenne rajta a nyüzsgés, jövés-menés, ha mindenkinek volna hozzá térképe.

– Egyet a mamának, egyet a papának... Alig merőkanálnyi, ha nem eszed meg a finom levest Sárika, biz isten rád öntöm!

– Anyu ne bánts, nem akartam! – sikította, tartotta két karját védekezőn a feje fölé, és beesett, ráncos arcán könnycseppek gurultak, egyik a másik után.

Mit mondjak neki, mit tudjak vele csinálni?

Bizonygassam, hogy anyu én vagyok, vagyis hogy én nem vagyok az anyukánk...

Nem jó neki itt, visszaszökött a gyerekkorába. Hallucinált.

A pszichiátrián mindennapos eset. De ez nem a munkahelyem, a lakásom, a kis másfélszoba összkomfortom, ahová azt hittem, nem jöhet utánam a kórház, se be a bejárati ajtón az a sok, számomra érthetetlen ostoba-ság, ami körülöttem zajlik. Rosszul hittem.

Tányérral a kezemben a lakatra zárt erkélyajtónál álltam, tovább nem hátrálhattam. Onnan nézve az evés közben kicsordult félig rágott sárgarépa darabkák nővérem keskeny állán vérrögöknek tűntek. Letöröljem, ne töröljem? Először magamhoz kellene ölelni, majd megigazítani feje alatt a párnát, aztán simogatások közepette lefektetni.

Buta picسا! Ha elindulnék felé, azt hihetné, bántani akarom. Sokkot kaphat, rángógörcsöt, bele is halhat, buta picسا!

– Hol volt, hol nem volt – szólaltam meg váratlanul, hogy égi vagy földi sugallatra, nem tudom, mint ahogyan azt sem, hogy a mesémbéli szegény ember boldogan-e vagy pórul jártan él-e, míg meg nem hal. A kezem mindenesetre már nem reszketett.

Apánk sok mesét tudott, fizetésnapokon ölszám hordta haza a könyvesboltból a meséskönyveket. Rubel így, rubel úgy, a képes, színes meséskönyvek nem voltak olcsók, régen se.

– Ment, mendegélt, mígnem egy nagy hegyhez ért...

– Üveghegyhez – a magasba tartott, sovány, csontos kezek szép lassan visszaereszkedtek a paplanra.

– Hatalmas üveghegyhez ért – javítottam ki magam, közben léptem egy aprót az ágy felé, aztán még egyet. De nem volt szöges cipővasa. Honnan, honnan nem, arra repült egy holló...

– A holló másik mesében van – szakított félbe újra, majd miután kézzel letörölte az állát, rám emelte a tekintetét, de nem a tágra nyílt semmibe révedőt, hanem a fénylőt, a száz éve látottat.

– Arra szállt egy gólyamadár – helyesbítettem, miután helyet szorított nekem az ágyon, és én tányérral a kezemben leültem mellé, hogy éjfélig mesézzünk.

Két hatvan éves gyerek!

Ennie kell, vagy nincs több mese. Időben, és napjában háromszor.

Fél szelet zsíros kenyér, fél alma, főtt tojás, sós keksz és tea. Úrnői reggeli.

Folytatjuk

CSONTOS MÁRTA

FEDEZÉKBEN

*Kibelezett éjszakákon falak
oltalmában kuporog a szél,
csak egy macska fehérlík
a sötét köveken, – én pedig
vándorútra kélek; altató nélkül,
létem zsugorított fűzfa-remegés.*

*Szemhéjam mögött nem kap
helyet a féltálm sem, az éberség
foglya vagyok, – visszafogott
zaj a süllyedő ágykereten.
Araszról-araszra rövidül szobámban
a csend, a hajnalba meztelenített
égbolton szennyes titkok homálylanak.
Ágyam mellett már ég a lámpa,
körém gyúlnak apró fény-rezdületek,
s kicsiny házam apró ablakán
beint sietősen a reggeli korasárga.*

*Beállok megint a sorba, hagyom,
hogy megint meglincseljenek, hagyom
hogy belerángassanak az embervadászásba.*

*De nem akarok még annyira sietni,
a nagy tülekedésben inkább visszahúzódom
kicsit kedvezőbb körülmények oltalmába.*

KERTMOZI

*Agyonramosott ing az ég,
a távoli vetítívászon
csak páraszigetek vannak,
míg lent, a lombok sötétkamrájában
alig látszik a történelemelőtti
fényfonalak villódzása.*

*Nem ülök le a nézőtérre,
pedig a jegyem érvényesítve,
várom, míg elmúlik az adásszünet,
s a kokárdavirágok arcára klikkelhetek,
élvezni akarom a színeképeket.
Nincs akció, horror vagy thriller,
nincsenek ellen-áryalatok,
a főhős méltósága osztozik
az angyali sárga büntelenségével,
s a Nagy Függöny mögött
kullancsok vére festi a díszleteket.*

*De végül győz a mese, – Őz, a nagy
varázsló most nyitja fel szemem,
az enumerációban Mici Mackó együtt
ül a Kis Herceggel, várják hogy Hoffmann
és Grimm együtt eszmecserezzenek
Freuddal a tudat alatti kereveten.*

*A háttérben a történet kiásott
tetem, a gyilkost nem találni sehol,
én meg úgy próbálom értelmezni a storyt
a magam módján, hogy beleborzongok a látvány
szépségébe, – s ott vagyok már a harmadik
dimenzióban, hogy rávésssem mitikus
jeleket az éteri felhővásznon üvegére.*

KÉSLELTETETT MATURÁCIÓ

*Túl sötét van odakint,
magszakadt a fényvonulás
az ablakok alatt, - nincs kontraszt,
nincs fekete-fehér, csak fekete-szürke
lobogás; az ágakon beszáradt, dióhéjba
rekedt, alig nedvedző erek.
Ott maradtál abban a tartományban,
ahol nyílik a labirintus bejárata,
ahonnan kitörni nem lehet.
Nincs összhang a belső világossággal,
a tudás beavatásához szükséges
ceremónia elmaradt, - nincs béke,
nincs maturáció, üresjárat a történetben
az Ígéret kora, - saját tüzed nem ad lángot,
nem léphetsz be az égő csipkebokorba.*

*Egyedül maradsz önmagaddal, agyad
szürke szivacsában eltömődtek a járatok,
holt tér foglya vagy a sötétben, a Vigasz
rétegei között nem találsz a beásott
búvóhelyet. Álarcos idegenként keringsz
a megmaradt térfélen, nem tudsz a fénnel
tandem körökben lebegni, lassan csúszol
lefelé Hádész kötélén, mert ahol egykor
Isten állt, az most a Semmi helye.*

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

VÁSÁRTÉR

(REGÉNYRÉSZLET)

Apám és anyám ismét civakodnak. Akaratlanul is hallom az indulattal feltett kérdéseket, s nem dughatom be fülemet a válaszok előtt sem. Elég mindössze néhány mondatot hallanom, s ennyiből is megértem: apámnak van valakije. Nem is tagadja, hogy eljár időnként a faluba egy férje távolléte miatt unatkozó fiatalasszonyhoz, de csupán azért, hogy megtépázott tekintélyét helyrehozza, hogy az emberek szemében ismét az lehessen, aki volt. Anyám érzi, hogy nincs joga erélyesebb tiltakozásra, de elkapott szavaiból azt érzékelem, nagyon szeretné, ha apám nem hordaná a finom mogyorós csokoládét Láncinénak, ha végképp befejezné vele a kapcsolatot. Apám – úgy érzékelem – hajlik a békére, lassan közös nevezőre jutva, újra bizalommal fordulnak egymás felé. Olyan bizalommal, hogy apám elérzékenyült lélekkel énekelni kezd. A számomra ismeretlen operett részlet dallamára már nem emlékszem, de a szöveg töredékei olykor még ma is felrémlenek. „Tegnap én nem voltam józan az este, tegnap én becsaptalak, de aztán sírtam, mikor elmentél, tegnap én hazudtam csak.” A refrént, amely tulajdonképpen egy bocsánatkéréssel felérő kérdés, már ketten, összeborulva éneklük: „Aranyvirág, leszel-e az enyém? Aranyvirág, hisz a szívem tiéd”. Az apám hangja még csak-csak, de anyámnak – már régóta tudom – semmi hallása sincs. Az ő belépésére a macska a kijáráthoz ülve nyávogni kezd, s mivel az éneklők rá sem hederítenek, felállok, hogy kiengedjem, de mindjárt átmegyek a másik szobába, hisz amúgy is tanulnom kell. Ami írnivalóm van, hamar összecsapom, aztán kinyitom valamelyik tankönyvet, de nem tudok a feladott paragrafusra figyelni, ezért nemsokára le is teszem.

Ha magamban vagyok, egyre gyakrabban gondolok egy kislányra, aki az osztály egyik legszorgalmasabb, legkomolyabb tanulója. Kató a neve, de én Katinak szólítanám, ha lenne hozzá bátorságom. Hát, akkor hogy adjam tudtára iránta érzett rokonszenvedtem? Leírom inkább, vagyis bélyegzőt készítek a Magyarországról ajándékba kapott kézinyomdám betűiből, s azt a vallo-mást legalább sokszorosítani is lehet. Négyfelé vágok néhány tiszta füzetla-

pot, s mindegyikre rányomtatom, hogy „Katikám, szeretlek!” Másnap, amikor a nagyszünetben a lányok kört alkotva énekelnek, levegőbe dobom a kis csomagot, hadd hulljanak a kis üzenetek, akár a filmekben a röpcédulák. A lányok felkapkodják, összesúgnak és nevetgélnek. A címzett is felvesz egyet, de miután elolvasta, mindjárt el is ereszti, és rohan, menekül az osztályterembe. Valaki Elvira néninek is visz egy példányt. Csengő után még a kezében tartja, s míg az osztály a leültetésre vár, engem figyel. Jó lenne tudni, mire gondol közben, de ő úgy dönt, hogy nem tárgyal ki az osztály előtt, de az is lehet, hogy el akarja felejteni az egészet, ezért inkább elkezdi az órát. Önálló munka közben óvatosan körülnézek, szememmel Katit keresem. Nagyon meglepődöm, amikor rájövök, hogy ezt teszi ő is, így tekintetünk egymásra lel. Ezen mindketten meglepődünk, s elpirulva fordítjuk vissza fejünket. Elképzelem, ha valóban szerethetnénk egymást, én megfognám a kezét, és egymás mellett ülve, együtt ábrándozva lennénk boldogok. Amit pedig a fiúk fecsegnek össze-vissza, hogy így, meg úgy tennének a lányokkal, azt én visszataszítónak tartom és lelkem legőszintébb tiltakozásával elutasítom. Nem és nem! Katival olyat soha!

Pár nappal később Bélukával megosztom érzéseimet, és arra kérem, hogy az iskolaudvaron vagy az utcán, ha lehet, titokban készítsen nekem egy fényképet arról a lányról. Nem kell őt különösebben kérni, kedvére valónak érzi a feladatot. Másnap fel is jön az iskola környékére, és a nagyszünetben, amikor a lányok az újságos kioszkba mennek a *Pajtás* című hetilapért, Bélukának megmutatom az én kis szimpátiámat. A barátom homlokához emeli a Szmena gépet, de amíg a beállításon ügyködik, Kati felfedezi az ellene készülő merényletet, és megfordulva futásnak ered. Béluka leengedi a fényképezőgépet, s felsőtestét meghajtva, térdét csapkodva hangosan nevet. – Nyúllá vált az öreg – mondogatja ujjával az egyre távolodó lány után mutatva –, nyúllá vált! Ez bizony rosszul sült el – gondolom, s csak később érzekelem, hogy mit veszítettem igazán. Kati napokig kerül, rám se hajlandó nézni.

Utolsó óránk ma osztályfőnöki, s a téma, amivel Elvira néni előáll, igazi meglepetés. Azzal kezdi, hogy a szülői értekezleten is volt már szó róla, hogy a tanulmányi előmenetel érdekében egymás mellé kellene ültetni a fiúkat és a lányokat. A padtársak így talán kevesebbet beszélgetnének egymással, jobban figyelnének a magyarázatra, s a fiúk egy kis rendet, előzékenységet is tanulhatnának. Valaki kuncogva, más fülig pirulva, de érdeklődéssel figyel a tanítónő érvelését, de vannak, akik már az ered-

ményt latolgatják, hogy vajon kivel lesznek összeültetve? Ez utóbbiak közt érzem magam én is. Istenem, ha Katival kellene ülnöm, én nem is tudom, mi lenne! Hogy tudnám akkor visszatartani magamban az örömet? De hamarosan lehiggadok, mert egy copfos, frufrus, kissé szeplős lányt kapok padtársnak, aki távolról még rokonom is.

Gabriellával, azaz Gabival – eleinte – valóban nem sok tárgyalnivalónk van, de ahogy múlik az idő, megbarátkozunk egymással. Ő beírja ellenőrző füzetembe az órarendet, a feladott leckék témáját, én pedig segítek neki fogalmazásokat írni. Hanem amikor észreveszi, hogy a pad nyáron festett zöld felületére egy másik kislány nevét írom ceruzával, s jól belenyomom a fába is, azonnal jelentkezésre emeli a kezét, s a tanítónőnek panaszba teszi, hogy én mivel foglalatoskodom. Elvira néni odajön, kezemet finoman félretolja a bűnjelről, s fejét csóválva, halkán csak ennyit mond: – Jól van, hozzá foglak ültetni, meglátod. Szavait ígéretnek veszem, s már előre örül minden porcikám, de az ígéret csak ígéret maradt, nem lett végrehajtva sohasem.

Két év elteltével, amikor nem lányok mellett ülünk már, s a különböző tantárgyakra más-más tanító oktat, közelebből is megismerem Gabit. Egy alkalommal nagyszünetben a folyosón kergetőzünk, s a kis bakfis copfja incselkedően himbálózik előttem. S amikor a lány hirtelen befordul az üresen hagyott osztályterembe, gondolkodás nélkül utána iramodok. Egyszer még hátranéz, hogy követem-e, s amikor már szinte elérem, behúzódik előlem egy padba. De ott vagyok már magam is, elkapom a hajfonatát, s mikor egyik karja is a kezemben van, hirtelen lehúzódik a pad alá. Nyúlok utána, fogom a derekát, de ő, mintha valóban szabadulni szeretne, felsőtesztével még tesz egy fél fordulatot. Jobb kezem melegítője alá kerül, felcsúszik a könnyű kis blúz felületén, s megakad egy teniszlabda nagyságú, jó meleg és rugalmas kis halomban, aztán mindjárt rá is simul. Gondolkodni sem tudnék hirtelen, csak azt érzem, hogy ennél kellemesebb valamit még életemben nem tapintottam. El nem engedném már semmi pénzért, tenyereimet hozzá idomítva forgatom rajta, húznám egyre magamhoz. De jaj! Egy erős férfikéz két ujjá szorítja meg fülemet, s míg húzza, emeli velem együtt a napvilágra, Pével Jurijevics oroszos kiejtéssel sziszegi: „Na, mijaz, talán már nőszülni akarsz?”

Az anyám barátnőitől való elszigetelődését apám egyre gyakrabban sürgeti. Ebben az egyben annyira ragaszkodott a maga igazához, hogy az élet, de nevezhetjük sorsnak is, rövidesen a kezére játszott. Egy délután beállí-

tott hozzánk Nagyapa. Előbb csak ült a hokedlin botját maga előtt tartva, és pár percig bámult maga elé. Fel-felnézett aztán, hogy figyelnek-e rá kellőképpen, s egy kis biztatást követően előállt gondjával.

– Berzsi szomszédasszony el akarja adni a házát – nézett az apám szemébe. – Azt mondja, öreg már, nem tudja, mi lesz vele, ha leesik a lábáról, ezért Magyarba készül a jányához. Viszi magával az onokáját is.

– Nem olyan egyszerű az. Először is kérvényezni kell, aztán eltart tán egy évig is – válaszol apám. – De ha van türelme kijárni, hadd menjen.

Az öreg nem ilyen választ várhatott, mert arca csak még inkább elkomorult, székén izegni-mozogni kezdett, s botját indulóra készítette. Zavarát látva apám segítségére sietett.

– És Apukának mi a rossz abban, hogy Erzsi néni elköltözik? Biztos kerül oda valami jó gazdaember, aki rendbe teszi azt az elhanyagolt portát.

– Hát épp ez az! – kapott Nagyapa a kérdésemre. – Már alkuszik a házára egy cigány. Hát vénségünkre még ezt is meg kellett érni, hogy cigány szomszédunk legyen?

– Szóval így áll a helyzet?

Nagyapa nem felelt. Csalódott tekintettel már a kijáratot figyelte, apám pedig gondolkodóba esett.

– Valamit ki kell találni – szólalt meg később homlokát nyomkodva –, valamit ki kell találni. És ki is fogunk – tette hozzá elszántan, s szeméből látszott, hogy valamit már forgat a fejében. – Úgyhogy nyugodjon meg, Apuka.

Másnap este látogató jött hozzánk. Fábián Endre, apám másodfokú unokatestvére máskor is be-bejött egy kiadós beszélgetésre, egy kis politizálásra, amit én eléggé untam, hisz alig értettem az egészből valamit. Most viszont másféle szándékkal érkezett.

– Hallom, apádnak új szomszédosága lesz – kezdett mindjárt mondókájába. – A vén Murzsa a tegnap már másodszer járt Erzsi néninél. Úgy néz ki, komolyan is gondolja, hogy ott hagyja az uccáját, mert talán azt hiszi, hogy hozzá már rangosabb környezet illik.

– Az bizony meglehet – feleli apám –, de nem panaszkodhatsz te se, mert hozzád is csak két háznyira lakik majd.

– Nana! – vág mindjárt közbe Endre bácsi. – Csakhogy azt én nem fogom hagyni. És te is jobban tennéd, ha törnéd egy kicsit rajta a fejed.

– Őszinte leszek – állította apám komolyabbra a hangot. – Tegnap itt járt az öreg, elpanaszolta, hogy milyen változás készülődik a szomszédóságban. Teljesen el van keseredve, de mit tehetnék? Pénzem nincs, hogy én vegyem meg.

– Ha csak ezen múlik, adok én. Vedd meg, ha te is így gondolod, s akkor Elek bátyám is megnyugszik!

Apám szeme bizonytalanul ugyan, de mégis felcsillant. Endre rokona most az egyszer szíve szerint beszélt.

– De hát azt se tudom, mennyit akar érte.

– Megmondom én neked azt is – vette át a szót Endre –, mert van itt fifika – bökött mutatóujjal homlokára –, én már puhatolóztam. Kétezer-ötszáz rubelt kér új pénzben, de szerintem annyit Murzsa se adna érte.

Az én apám erre csalódottan hajtotta le fejét.

– Három évi fizetést akar azért a romhalmazért? Nem sok az egy kicsit? A mostani házunk csak ezerötbe került, és ahhoz képest egy villa.

– Te tudod, mit szeretnél. Mindenesetre járj utána, beszélj Erzsi néni-vel, puhatolózz te is. Tudd meg, mennyire tartja, s mennyit hajlandó engedni belőle. Ha pedig komolyra fordulna a dolog, ha jutottatok valamire, szóljál nyugodtan, én állom a szavam.

Túl lehettünk a hatvannégyes év telének közepén, amikor hazajött Pest-ről az Erzsi néni lánya. Nem egyedül jött, hozta a családot is, mint nyaranta rendszeren, de ez alkalommal kimondottan az öregasszony kacatjainak batyuzása, költöztetése végett. Mire érkeztek, mire nem az első napon, nem jártunk utána, de másnap Mancsi és az anyja már a mi lépcsőnkön csapkodták lábbelijüket, verték le lábukról a havat.

– Hát eljöttünk, Fájpány úr – kezdte mondókáját az öregasszony –, montya mek hát, veszi vaty nem veszi? Ha mekkontolta makát, nekem uty is jó, de akkor a Mursáé lesz a porta.

– Mondtam már magának, Erzsi néném – válaszolt apám –, ha olyan árat mond, ami megfizethető, megvesszük a házát, de ha ragaszkodik a kétezer-ötszázhoz, nekünk annyi pénzünk nincs, adja, akinek akarja.

– Nézze, Fájpány úr! Én nem fokok makával cikánkodni. Ha ahhoz, amit valamék nap Entrével íkértek, hosszá tesz mék száz rupeltet, én makának atom.

Apám szeme felcsillanhatott az ajánlatra, de hogy jókedvét rejtse, fejét lehajtva úgy tett, mintha számolna magában. Aztán mégis felnézett.

– Erzsi néném, akkor hát azt mondja, hogy kétezer-kétszázért ideadná? A tegnap még azt hallottam, annak fogja adni, aki öt rubellel többet ad érte.

– Ejnye, Fájpány úr, há' ne nésszen má' ennyire éhesnek! Há' ilyenek ismer maka énkem?

– Rendben, Erzsi néném, ha maga is úgy gondolja, áll az alku. Holnap mehetünk is a hivatalba.

– De én csak úty metyek makával – kapott a kedvező válaszon az öregasszony –, ha most foklalót at. Mer hunnen tuttyam én aszt, hogy nem kontolja mek makát hónapik?

– Annak semmi akadály, Erzsi néném, de maga meg aláír nekem egy nyugtát ötszáz rubelről, rendben?

– Jaj, Ittenem, Ittenem, itt a jányom is, ű rá a tanú, mek osztán nem akarom én letakatni, há' minek kell makának mék papír is?

– Mert ez a rend. Tudja azt maga is nagyon jól, Erzsi néni.

Amikor elmentek, anyámból feltört a sírás. Apám számíthatott rá, ezért meg sem próbálta csitítani. Sejtette, hogy a küszöbön álló változás ezt fogja belőle kiváltani. Anyám kedvének vesztét látva magam is elkámpicsorodtam. Arra gondolva, hogy egészséges, jó meleg házunkat itt kell hagyni, hogy rövidesen egy padló és villany nélküli putriba költözünk, érthető az én kedvem romlása is. Hiszen még csak egy tisztességes ajtót vagy ablakot sem lehet találni azon a házban, az udvar meg egy mindenféle düledező melléképületektől rakott szeméttelép! Még az sem volt számomra enyhítő körülmény, hogy a környéken ott érik leghamarabb a cseresznye, nem sokkal később meg a muskotályszilva, a sárgabarack. De csak sértődjék meg nyugodtan a ringlőszilva, a korai borízú, aztán a darázsésed alma, mert ilyen áron ők sem kellenek, a vaj-, a vérbélű körte, a fontos alma, de még a londonpepin is adhatja magát máris az enyészetnek, mert én bizony feléjük sem nézek. Apám, hogy megnyugodjunk valamennyire, azt magyarázta, hogy nem kell mindjárt költöznünk, a mi házunk egyelőre nem eladó, legalább tavaszig itt maradunk, de hát kit lehet ezzel ámítani?

Ám nem sokáig marhatta lelkünket a szomorúság, mert ismét kopogtak az ajtón. Béluka és pesti unokatestvére, Jani állítottak be. Nem akartak semmi különöset, de ha már létrejött a vásár, gondolták, eljönnek erre az öröme egy kicsit beszélgetni, de lehet, hogy csak megmelegedni szerettek volna, mert percekig vacogtak még mind a ketten, s nem a házunkat megszálló fagyos hangulattól. Béluka, az örök tréfamester, azonnal érzékelte, s megpróbálta valamennyire oldani ezt a fagyot. Azt kezdte mesélni, hogy kis házuk szobaként emlegetett helyiségében öten aludtak az elmúlt éjjel, de a rossz ablakok résein bevert a hó, s hiába húztak magukra dunyhát meg pokrócokat, reggelre begérázott a szemük. No, ha ezzel vidámságot akart gerjeszteni köztünk, pont az ellenkezőjét érte el, mert az anyám harapóssá lett kedvét csak tetézte egy lapáttal.

S hogy a következő napra is maradjon meglepetés, másnap délelőtt, mielőtt apám Erzsí néniével a közjegyzőhöz indult volna, olyan látogatónk jött, akire aztán végképp nem számítottunk. A vén Murzsa és két fia tört utat nagy hévvel a házba. Azt sem mondták, hogy jó reggelt, csak nekies-tek apámnak.

– Hát azt meg hogy képzeled, Fábjánny úr? Asziszti, hogy énvelem csak így ki lehet babrálni? Minek kellett magának az én üzletembe avatkozni? Hát magának nincs rendes háza? Mi keresnivalója van magának a Rozmánn Erzsí portáján?

A meglepetéstől apám se köpni, se nyelni nem tudott, mégis az egyetlen valamire való válasszal felelt a váratlan látogatónak.

– Gyula bátyám, maga már vagy két hete jár Ackermanné után, hát miért nem adta meg neki, amit kért? Már a magáé lehetne az a porta!

– Fábjánny úr! Ha nékem annyi pénzem lenne, mint magának, már régen megvettem vóna. De legalább ne lettem vón olyan biztos benne, hogy még a házamat is eladtam előre! Hát mi lesz most már velünk? Az uccára csak nem mehetünk? De tudja mit, Fábjánny úr? Én eztet ennyibe nem hagyom, megyünk máris a komitetre Szabó Bandihoz. Tegyen nekünk igazságot. Valakinek két háza is lehet, a másik szegénynek meg egy se? Olyan isten nincs, amék ezt helybe fogja hagyni!

Vajon honnan tudhatta az a ravasz vénember, hogy az én apámra semmi-vel sem lehet jobban ráijeszteni, mint a hatósággal? A komitet, a milícia, a nyomozók pusztá említésére is nyugtalanság tör rá, s a homloka ez alkalommal is gyöngyözni kezdett. Hatósági vizsgálatot semmiképpen – gondolhatta szorultnak vélt helyzetében, s meghozta a lehető leggyávább döntést.

– Figyeljen ide, Murzsa úr! – fordult engesztelően a vén cimbalmoshoz. – Maga ezek szerint most ház nélkül maradt.

Murzsa minden érzékével rátapadt apámra. Azt várta, figyelte, hogy mi fog ebből kisülni.

– Én azt mondom magának, Murzsa úr, itt a mi házunk, vegye meg ezt, ha magának megfelel.

Erre az egyre nem számítottak. Az öreg és fiai összenéztek, aztán az öreg apámra.

– Komolyan beszél, Fábjánny úr?

– Én igen.

– Akkor kezdet rá!

Anyám az asztalon állva egy lúgos vederből keféli, mossa a füsttől, zsírtól fekete deszkapadlást. A szódás víz, mire karján végigcsorogva hónalja alá ér, kihűl. Ez – március elején, fűtetlen házban – eléggé kellemetlen körülmény. Jókedvet ezért senki sem várhat el tőle, hisz a nyújtózkodva végzett munka már önmagában is elegendő büntetés. De mi ez ahhoz az ostorcsapáshoz képest, hogy ez a putri, ez a környezet lesz ezen túl az otthonunk? Az emberek házcserénket illetően már mindenfélét fecsegnek. Hallani olyat is, hogy ez a Fábián Laci megbolondult. Lehet ugyan, hogy az apját megmentette a rangon aluli szomszédától, de Sitkáékra és Márkusékra meg váratlan bosszúságot szakított. És beszélik azt is, hogy a vén Murzsa az első, akinek sikerült kiszakadni a cigányutcából, s ráadásul a remélnél sokkalta rangosabb házat kapott. Hát csoda, hogy most röhög a markába?

Apám az udvaron rendezkedik már napok óta, de munkájának egyelőre semmi láttatja. Elképesztő, hogy ezen az udvaron még véce sincs. Még csak nem is rémlik, hogy a vénasszony és Béluka hol végezték a dolgukat. De rátalál apám egy mély, négyzetes formájú gödörré, melynek aljáról – ki tudná, mi célból? – Béluka egy oldaljátart készítésébe kezdett, a munka azonban még az ősszel félben maradt. Erre a gödörré ácsolt apám alapnak valami ócska rigliből koszorúszerű talpat, arra pedig felállította az Ausztriából visszajött oroszok nálunk felejtett, búzavirággék ruhás szekrényét. Annyit alakított csak rajta, hogy padlóval és ülőkével kiegészítette.

S nem volt, mint említődött már, villanyunk sem. – Majd Misa megcsinálja nektek, vigasztalta keresztanyám a hűgát, és meglássátok, pénzbe se fog kerülni. Misa, a szép szál sásvári ruszin legény úgy lett rokonunk, hogy megszöktette az én szép unokanővéretem. Ha jól belegondolunk, teljességgel igaza volt, mivel Ilonka néném nem volt hajlandó hozzáadni a középső lányát, hiába próbálta szép szóval kérni. A szöktetés után pár nappal azonban már nem volt mese, csak lakodalom, amelyről – sajnálatomra – mandulagyulladásom miatt én lemaradtam.

El is jött Misa egy hétvégén, nem sokkal ebéd után. Egy kollégát is hozott magával, ketten pedig egy három méteres tetővasat, egy kisebb tekerics alumíniumdrótot légvezetékeknek, szigetelt vezetékeket a falba, villanykapcsolókat, konnektorokat, patronokat hoztak, s mindjárt hozzáláttak a szereléshez. Mire alkonyodni kezdett, a petróleumlámpát félrerakhattuk, mert a mi házunkban már villanygőz világított. Amikor az áldomásnak szánt vodkásüveg kiürült, a hentesboltból hozott főzött kolbász elfogyott,

apám illendőségéből megkérdezte, hogy aztán mennyivel tartozunk? Misa lesütött szemmel hallgatott, de kollégája gondolkodás nélkül rávágta: – A tetővas hét, az egész munka pedig negyvenhét rubel. Apám kissé meglepődve ugyan, de szó nélkül leszámolta a Lenin-fejes bankókat, s miután a szerelők elmentek, a rokon ígéretre tett célzással dűnnyögve sandított anyám felé: – Ahhoz képest, hogy ingyen volt, elkértek érte egy félhavi fizetséget.

A villanyfénynél láthatókká lettek a falak repedései, a felfeslett mészrétegek, az évtizedek alatt összerökönyödött sarkok. – Hát igen – jegyezte meg apám – egy alapos festés nem ártana. Jött is Pista bátyám már másnap, hogy szaktudásával ő is besegítsen, új otthonunkat lakhatóbbá tegye.

– Ezt először is jól leszappanyozzuk – mondta bátyám –, mer’ ha csak úgy megyünk rá a meszelővel, olyan csúnya fótos lesz a fal, hogy háromszorra se fogja betakarni.

Kért is rögtön két egész darab mosószappant, reszelőt, s mindjárt a kezembe adta.

– Ezt már te is meg tudod csinálni, ne báméskodjál hiába. Én meg odateszem a vizet, hadd melegedjen addig is.

Igen ám, de a vízért itt is menni kellett. Igaz, nem messzire, csak a nagyapámék udvarára. Oda jár a fél utca, miért pont mi ne mehetnénk? Letettem a szappant és futottam a viderrel, de mire hazavittem, a fele kilötyögött. Ezt látva Pista bátyám megszólította apámat

– Bátyám, hát miért nem vágsz egy kisajtót abba a kerítésbe? Harmadára rövidülne rögtön az út, ha kiegyenesítenéd, úgy csak könnyebb lenne a vízholdás.

– Igazad van – bólogatott apám –, ezt a tanácsot megfogadom.

Bárhogy igyekezett bátyám a festéssel, a szappanozás, a meszelés, különösen a javítások helyén, a nyitott ablakok ellenére is nehezen száradt az eleve nyirkos vakolaton, nem sokat tudott azon segíteni a márciusi szél sem. Harmadnap aztán a sötéten maradt foltok ellenére is rákerült a henger a falakra. – A foltok – biztatott bennünket bátyám – majd kiszáradnak a nyáron. Így rendben lett a két kis helyiség, de az udvar anyám szerint továbbra is egy köpedelem. A ház körül nőni kezdett a gyom, s a régi, beomlott kőkútból akkora kígyók bújtak elő, hogy anyám az udvarra is félt kimenni.

Ám eljött hamarosan a katolikus ünnep, mely iránt a református ember is tiszteletet érez: Gyümölcscsoltó Boldogasszony napja. Az udvar és a kert fehér és rózsaszín virágos habzásba öltözött. Apám aznap egy újhelyi munkatársával jött haza a gyárból, aki táskájából rövid gallyazó fűrész, oltókést és egyéb kellékeket szedett elő, s szerszámaival hozzáfogott a fiatal szilvafák

nemesítéséhez. Apámnak csak rá kellett mutatni a jól megerősödött szilvacsemetére, s a mester már vágta a törzset, hogy aztán középen finoman behasítva, beékelve, gondosan előkészített oltógallyat – ringlószilvát vagy barackot – helyezzen a hasításba. Ha az alany engedte, mindkét oldalról elvégezte a műveletet, s az ék eltávolítása után már csak rafiával kellett körbekötözni, s méhviasszal körbekenni a sebet. Négy-öt beavatkozás megfigyelése elég volt nekem ahhoz, hogy másnap az újhelyi ember fel nem használt oltóágával magam is megpróbálkozzam az oltással. – Ügyes kezud van – dicsért meg apám, amikor látta, hogy az oltások közül több is megfogant. S miután a nemes gallyak megerősödve lombot neveltek, attól kezdve engem is melegíteni kezdett a teremtéstudat soha nem tapasztalt, boldogító érzése.

LŐRINCZ P GABRIELLA

MINDENKI ÁRVA LESZ

(Shrek Tímea Árva című kisprózája elé)

*A szakadó esőben arra gondolok
Hogy nem emlékszem melyik napon mentél el
Hogy kedd volt vagy vasárnap
Nem tudom
Arra emlékszem hogy hideg volt és sár
A nadrágom szárát fölcsaptam
Siettem de nem találtalak élve
Arra gondolok hogy te szerettél engemet először
Ha szerettél
Meg arra hogy téged szerettelek először
Ha szerettelek*

NYOLC SEB NAGY ZSUKA KÖTÉSEI ALÁ

*Az otthon az, ahol lerészegedhetünk,
Ahol a tökéletes szó mindig idézőjeltől gúnyos.
Az otthon örök vágy és elvágódás,
Otthon születni, szülni, vetélni kell.
Otthon rozsdás a csap és apád nem javítja meg,
mert halott.
Otthon pókháló van a sarokban, semmi térd alá
való kukorica.
Otthon délig bőghetsz, az ajtók csukva maradnak.
Otthon az, ahol nem virrasztanak, csak elvisznek
a krematóriumba.*

BÚN

*Nem kérhetsz számon
Madarakat etetsz kenyérbéllel
Beléjük dagad és elpusztulnak tőle
Virágot öltöztetsz
Zöld leveleket aggatsz rájuk
Hogy örök nyarat higgyenek
Majd sunyi ősszel szikkasztod őket*

*Éjjel sárga csíkként kúsztál hónom alá
Három reményteljes színnel töltötted meg
Szemeim kékjét
Nem kérhetsz számon
Mert sötét van és azt mondták
Halott vagy
Most azt mondd halott vagyok*

ÖRÖK

*Isten a falhoz idomult
Sárgaarcú öregek szemében lakik.
Ő az első oá és az utolsó hörgés.
Isten zöldes barna szemű fiú
És szőke lány.
A köztük lévő lélegzetvétel,
Mikor szeretni kezdenek
Halk tölgyek alatt.
Isten halhatatlan, örök.*

*Isten otthon, hogy túléljék a hazátlanok.
Isten szeretet,
Hogy az se haljon éhen,
Akit nem ölel senki.*

*Isten zsámolyához
Már nem férek oda.
Isten háta mögött
Hiába minden ima.
Isten háta mögött
Így hívom:
Haza.*

BÍRÓ JÓZSEF

THOMAS STEARNS ELIOT ... – , HOGY

*szúvas küszöbléc tollpíhékkal
kockázat nélkül csodálja
noha szomorú*

:

*elvén homályos rétegeket
amelyek nélkül soha
mégúgy másért*

:

*lassan
érdemes*

:

legközelebb

MAN RAY ... – , HOGY

*akiknek mindmáig ismeretlen
sürgős pótlás kellene
kezdettől megejtő*

:

*ellentmondás nélkül körülírja
akkoron is elegancia
tisztá lélekkel*

:

*reménybeli
újjászületés*

:

hibátlanul

TRISTAN TZARA ... – , HOGY

*lelencházi kölykök zakójáról
megannyi ígélet mögött
pilléző korpa*

:

*hibátlan állócsillagok nélkül
könnyéig felgyúrt álom
sem érlelhető*

:

*néhanap
ellenben*

:

kontyalávaló

GRETA GARBO ... – , HOGY

*kivételes érzéssel mindenképp
merthogy szívvel szeretnie
bizonnyal másként*

:

*ilyenkor locsolja ásványvízzel
aztán többnyire düllöngelő
árnyakkal pletykál*

:

*mégsem
szabatos*

:

végeredményben

JACK KEROUAC ... – , HOGY

*egyféleképpen mégis elfogadható
hogya adagolt élményként
ez esetben tehát*

:

*talányos mosolya utánozhatatlan
amikor harmadnapos borosta
ráncait keresztezi*

:

*végző
soron*

:

újesztendőre

ÉMILE VERHAEREN ... – , HOGY

*télen hajszálvékonyra szeleteli
piros almahéjjal keverve
simítja mézággyra*

:

*ezúttal is eltéveszthetetlenül
ugyanúgy mint akkor
amikor még*

:

*árnyak
ritmusára*

:

Szenvedéllyel

PABLO CASALS ... – , HOGY

hallatlan pontossággal

tudja

mikor kivel

:

remélhető élettartamát

azonban

csupán saccolhatja

:

válasz

helyett

:

körbenéz

KÉSZ RÉKA

NEVETNED KELL, HÁT NEVET NE VESS

Álom, jó ízű rózsza. Gyümölcsíz szárított rózsával. Rózsás álom aszalt-szirommal. Virág aszalta álomíz.

Rózsza – így hívnak. Vagy akár így is hívhatnának. Meg úgy is, hogy gyere ide, meg hogy légy szíves. Meg úgy is, hogy... Az igazat megvallva mindig is gondok voltak a nevemmel. Virágos név a napsugárlánynak, legalábbis így tervezték a szüleim. Ibolya, ismételtették egyre több rokonszenvvel, végül jól befészkelte magát a család gondolataiba. Vékonyka hajszálon múlt, hogy virágnevevről hivatalos papírom is legyen, és szerves részévé váljak a világ virágtársadalmának. Persze, mindez másféle zsinegen igazgatta volna életem csetlő-botló mozgását, hiszen a név kötelez. A név formál. A név ad. Téged ad és elvesz. Nevet adnak neked, és te leszel a neved. Te leszel belőle és ő belőled. Legalábbis van, aki így tartja.

Mindenesetre nem valami misztikus filozófia vezérelte szüleimet, amikor nevet kerestek nekem.

Egyik nap a nevemről beszélgettek, s hangjuk a kellő időben hol megemelkedett, hol pedig lecsendesedett. Édesanya szeretetével gömbölyödő pocakjából már épp, hogy kipottyantam. Ülve diskurált apával, kacagósan, ahogy szokott, és egyben nagyon óvatosan, ahogy nem szokott, de most rákényszerítette magát. Nem merte már bolygatni a hamarosan kiáradó hatalmas szeretetet. Apa a szobában hivatali komolysággal járkált fel s alá. Hogy ne lett volna komoly? Elvégre mégiscsak a nevem megválasztásáról van szó, mégiscsak ezzel kell majd leélnem az életem. Olyan ez, mintha máris eljegyeznének. Összeadnak a saját nevemmel.

–Tetszeni fog neki?

Már megbeszélték. Megbeszélték mindent. Megbeszéli minden héten, mióta hírül adtam érkezésemet. Egy ideje megegyeztek, hogy kis Ibolyát nevelnek a szívükön. Ez jó. Nem is kell jobb. Nincs is jobb... De azért csak bíztatniuk kellett egymást, mert érkezésem közeledésével folyamatosan növekedett bennük a bizonytalanság is.

Hogy mégsem így neveztek el, abban az a súlyos tény játszott közre, mely szerint a faluban minden második tehénnek Ibolya volt a neve. A családi presztízs nem engedhette meg, hogy tehenekkel osztozkodjam a nevemen. Mégiscsak egy Lévay lány volnék... Vagyis lennék, vagyis annak készülök.

Mivel akkor épp nem volt tehenünk, szüleim nem ismerhették a szarvasmarha-névadási szokásokat. A családi tudatban mutatkozó hiányra Marika néni hívta fel a figyelmet, amikor óvatlanul egy ilyen megbeszélés középontjába csöppent. Az otthoniak először észre sem vették. Profizmusa volt a fel nem tűnés, de ha mégis feltűnt, akkor nagyon. Hogy miért jött hozzánk épp akkor, azt már senki nem tudja megmondani, talán ő maga sem. Talán épp megérezte, hogy oda kell mennie. Talán hívta a nevem. Meghívta egy kis összeroffenésre: „Marika, gyere már át, Lévayéknál neveket osztogatnak!” Mindenesetre elég szép koncert lett belőle. Édesanya hasában én voltam a karmester. Mestere a kar mellett a lábnak, amivel rugdostam a hasi burok falát. Marika néni pedig mestere a hangnak, mely leültette szüleimet. Olyasmi történhetett, hogy ahogy Marika néni meghallotta a választott nevet, majd elsötétült előtte az ég – ezt később ő mesélte nekem. Kávéfőzővisításhoz hangra rezzent össze a konyha, benne minden lakóval és nem lakóval – ezt pedig már édesanya vázolta fel később, amikor már elég nagy voltam, hogy megértem az okokat és a következményeket.

Jött tehát a hang, szakadt ki Marika néniből. A tükör is megremegett volna, ha előtte pár héttel be nem törte volna egy seprűnyél véletlen mozdulata. Így csak az idegek tudtak remegni és Marika néni hangszálai. Remegtek, mint ügyetlen pók hálója a szoba sarkában, amiből végül kiszakad a túlélésért bármire képes, albínó őseire büszke légy.

Marika néni tehát nem sajnálta hangját megosztani másokkal, világéletében a bőkezűsége nevelték. Neveltetésének gyümölcse beérett, mi sem mutathatja jobban, mint az akkor hirtelen keletkezett hangzavar.

Édesanya megijedt a szokatlan hangfrekvenciáktól, édesapa még nem tért észhez, nekem pedig még nem volt szólásjogom. Érdekes is lett volna, ha csak úgy kikiáltok anya hasából: „Én az Ibolyát szeretném!” A rugdosásom még nem számított teljes értékű szavazatnak.

Marika néni könnyen kezelte a pillanatnyi csendet: kihasználta az alkalmat, letörte szüleim minden próbálkozását a szabad szólás gyakorlására. Fél óras gyözködése alatt lélegzetet sem igen véve (nem tudom, létezik-e hajhagymán keresztül történő oxigénfelvétel, de szerintem ő akkor ezt megvalósította. Mindenesetre a tudomány elkötelezett híveinek ajánlom

figyelmébe Marika nénit, és légzési technikájának tudományos alapokon nyugvó megvizsgálását, s ki tudja, még valami kitüntetés is összejönne neki, az ügyis olyan divatos manapság) sajátos hangfrekvencián adta elő rövid családfelvilágosító oktatóbeszédét: – Egy Lávay család... egy dédapai ágról nemesi felmenőkkel bíró... család, akik világeletemben... és most... a tudatlanság, Istenem, ne gyötörj... boldogok a lelki szegények, balga tudatlanság... (Igen, szeretett fennkölt szavakat építeni monológjába. Azért beszélt monológokban, hogy mások ne juthassanak szóhoz. Szókészletének nagy részét azokból a szerelmes regényekből vette, amelyeket fiatalkorában az ólpadon, vagy a kert alatt lopva olvasott. Meg kell hagyni, irodalmi műveltség terén valóban páriját ritkította a faluban, de máskülönből is: egy férfi se merete megközelíteni. Talán valóban a műveltsége lehetett az oka, hogy nem talált férjet magának, hiszen a sok szerelmes álmodozástól csodavilág nőtt körülötte, valós szennyest elképzelt ruhákkal egybemosva, nemesi őseit hangsúlyozva lovagi erkölcsű grófot vagy bárót álmódva magának. Bárójának lova sajnos valahol elakadhatott, mert az idén 54 éve, hogy se híre, sem hamva, se lova, se patkója.) Egy Lávay lánynak! – sipította – Ibolya nevet! Hogy fogják becézni? Ibi? Ibike? Csak leibikézik? Egy Lávay lányt?

És bár szüleim szándékának híre nagy traumát okozott, azért mégiscsak gyorsan sikerült feldolgoznia. Na meg azért, mert egyben gyors cselekvésre is nevelték, még a szónoklat befejezése előtt előállt új nevémmel. Maradtam így, nemes egyszerűséggel a faluban épp divatos szappanopera koromfekete hajú főhősnője után Amáliának. Pedig szeretem az ibolyát. Meg a teheneket is. Szép a szemük. És ha felülök a hátukra, nem szaladnak el. Vagy ha valahogy mégis, akkor sem olyan messzire, hogy ne tudjuk megtalálni.

Így lett Marika néni nevem termőága, megszólításom formai követelményeit gondosan óvó forrása.

Röviden ez vagyok hát, egy szóban összefoglalt Amália, jobban és egyszerűbben nem is jellemezhetném magamat. Lávay Amália. Megkeresztelése óta senki sem nevezett így. Édesanyámék szótlanul, belenyugodva eltűrték nevem megváltozását. Azóta, ki nem mondott egyezséggel, közös hallgatás szövetségében soha nem is említették hivatalos nevemet. Eleinte becéztek, kicsikének, cicának, picurnak, csibének, hajásnak, kezeslábasnak, végül egyéves koromban vörös hajam és pirosposzsgás arcom után megállapodtak a Rózsában. Számomra ez a név maradt meg, örömben ezzel kedveskedtek, sírásomat ezzel csitították.

Sok idő kellett, hogy megtudjam az igazat a nevemről. Már iskolába jártam, mikor feltűnt, hogy valami nem stimmel: írni tanultunk, és Jucika néni betűzés-kor a Rózsa helyett valami A-val kezdődő nevet kezdett mondogatni nekem. Nem értettem, miért nem érti, hogy ez másvalakinek a neve. Összetéveszt. Biztosan összetéveszt. Miért téveszt össze? Pedig elmagyaráztam, úgy elmagyaráztam, hogy nem igaz. Nem igaz, hogy ő tanít, és nem érti! Hazatérve sírós napot tartottam. Sírtam, és sírt velem édesanya, de sírt a kutya is, majd vonyított, vicsorgott. Édesapa nyugtatott le, amikor hazaért a dolgozóról. Nem értette, hogy mi ez a nőbőgés. Akkor és ott beszélünk először valódi nevemről. Arról, hogy minden maradjon úgy, mint azelőtt. Hogy nincs sem Amália, sem Amálka, sem Amáliska. Rózsa van, és én az vagyok, az is maradok, írjon a papír bármit. Akkor tanultam meg tőlük, hogy túrni kell, sok mindent, ami van és kikerülhetetlen, és zavaró, de ezzel a túréssel élni is lehet. És fogok is. Névváltoztatásról persze szó sem lehetett. De hát ki gondolt akkor még névváltoztatásra?

Van tehát a nevem, amit Marika néni adott, és van a nevem, amit a szüleim adtak. És persze vagyok én, akit Isten adott a szüleimnek, a szüleim pedig a világnak, amely így lett kerek. Így kerek az életem, így vagyok kerek én és a hullahopp karikám.

VONTATOTTAN FONÁK VONATFELVONÁSOK

Fél napos utazás, sokadik osztály, hálókabinok, kórháztiszta ágynemű, a felső emeleten balettező alvótársak: fél lábbal az ablak melletti kisasztalon, fél lábbal az ágyamon. Ügyesen felhúzódkodnak a kijelölt helyükre, közben arra is ügyelnek, nehogy összepiszkítsák az alsó ágyon alvók lepedőjét. Folyton lecsúszik a takaróm. Hajnalban felébredtem, azóta valamiért nem tudok visszaaludni. Különben aki nem aludt még vonaton, az próbálja ki. Olyan, mint a vízagy, de ezt inkább visz-ágynak mondanám, mert elvisz messzire. Már a folyosón is voltam, az ablakon át követtem száguldásunkat a síneken. Az egyik nyitott ablakon halkán és sandán beszökik az élet. Vörösés szőnyeg van a földre terítve, vörös az ég, a háztetők, vörösek a falvak is. Egy-egy felbukkan, eltűnik, megnő, stagnál, összemegy.

A legjobb növekedést serkentő módszer a közeledés. De az is csak addig tart, míg el nem kezdünk ismét távolodni.

Végig a folyosón, sokadjára. Az emberek nem szeretnek arról beszélni, ami a wc-ajtó mögött történik. Az emberek sok mindentről nem szeretnek beszélni. Ahogy visszaérek a fürdőbe, már nyílik is az ajtó. Jön a kalauz, kalózkodik, majd azt kérdezi, hogy kérek-e teát? Papírtasakban hozza mellé a cukrot, a tasakra vonat látható. Mi meg a papírzacskó vonatján vonatozunk. A teát áttört fémtartóba helyezett pohárban hozzák és fatüzelésű szamovárban főzik. Van egy másik vonat, az újabb, ott már vízforralóval oldják meg. Kell egy szamovár. Kell egy vörös szőnyeg. Kell egy vonat... kell a fenének. Takarítsa, aki akarja!

Kat-katt-katt-zakat-zakat – beszélgetnek a kerekék, hangjuk behatol minden alvó és most ébredő fülébe. Jön a reggel, eggyel megint kevesebbet kell aludnunk.

Most úgy rajzolnék valamit a sáros lábnyomaimmal! Szőnyegbe írnám a nevemet, virágos köröket húznék, ott nyílnának legkisebb érintésemre a gyermeklánccsüvirágai, levelei. Felnőtt férfi és gyermeklány füvek. Pillangót is rajzolnék, amely majd beporozza harmincnegyolcas lábballal lenyomatait. Legalább fél évig ott maradna, tündökölve, táncolnának fölötte a pillangók. Fél évig éktelenkedne a szőnyeg bordó mezején a sárdíszítés. Miután jól kiszáradna, porszag járná át a folyosót, majd fél év múlva meg-megrázva, sarkainál fogva kivonszolnák. Le a lépcsőn, le a földre. A betonhoz veregetve kiporolnák, talán ki is mosnák, eltüntetve vele művészetemet. Észre sem vennék a pillangóimat. Szegények, még a biológusoknak sem kellenek.

Egyedül a bekötött fejű takarítónő észlelne valamit, és választ nem várva szisszenne fel: „Ki volt az a trehány, aki így összemocskolta a szőnyeget?”

NYUGODT VAGYOK ÉS NYUGTAT A NYUGALOM

Közeledve a falut megismerni a trágyaillatról és a füstől. Már égetik a kályhákban a fát, a vizes-kóllás flakonokat meg a műanyag fóliát. Ez az a faluszag, amiből nincs még egy, és amit el nem cserélnék a világon semmiért.

Jellemző népi megfigyelés, hogy az időjárásból ki lehet következtetni, melyik napra esnek bizonyos ünnepek. Így például onnan tudni, hogy hűs-vét van, hogy ilyenkor az út szélén bicikliző, alkoholos parfümmel locsolkodni járó bácsikat a megszokottnál erőteljesebben fűjdögálja a szél. Csak úgy ingáznak ide-oda.

Ilyenkor a sofőröknek óvatosan kell vezetni, mert megváltozik a temperamentum. Sok önkéntes kaszkadőrjelölt, vagy kamikáze-imitátor ugrik ki a semmiből az útra, suhan el a gépjárművek előtt, talán saját maguknak akarnek bizonyítani, talán reflexüket ellenőrzik.

Erre a buszok közlekedésének szabad akaratát senki sem szorítja korlátok közé. Sofőrjük segítségével eldönthetik, hogy aznap vagy jönnek, vagy mégsem. Hogy miért beszélek buszokról? Mert egy jön kora reggel, egy pedig este hatkor. Persze én mind a kettőt lekéstem. Nem is baj. Szeretek sétálni, így a vonatállomástól gyalog megyek. Legalább jobban meglátom a falut, visszaszámolom a kerítéseket, a villanyoszlopokat. Az egyik villanyoszlopot különösen ismerem, sötétkék festékkel megrajzolt szívben, tenyérymi betűkkel ZA+RA. A RA betűkombináció az én Rózsamáliám (így hívtak néha a kifenetlen bennfentesek meg a hentesek) akart lenni. Zolika rajzolta fel, még kilencedikben (aki még nem jött volna rá, őt jelöli a ZA). Emlékszem, milyen botrány volt belőle. Az oszlop mögötti házban lakik Zita, az apukája azt hitte, neki írta ki Robika. Kikapott érte, hiába tagadta. Végül kitudódott az igazság, de Zita a szülői tanítást vissza nem adhatta. Tényleg, azóta nem is beszéltem vele. A feliratot valamiért senki sem tüntette el.

A járdáról itt kimegyek az útra, mert tudom, hogy a kisajtózár rossz, a piszok kutya pedig túl komolyan veszi a házörzést. Közben nagyokat szippantok a füstös levegőből. A lócán örökké lócánülők hada. Köszönök, megint köszönök, újra köszönök, neki is köszönök, óvatosan, nehogy kimaradjon bárki is. Nehogy szájára vegyen a falu, mint ahogy a viccben a kannibál kisgyereket. Néha úgy megkérdezném: „Tessék már mesélni, mi újság van velem?”

– Csókolom!... Csókolom!... Jó estét!...

Mennyivel könnyebb lenne, ha csak egyszer köszönnék, de akkor mindenkinek:

– Csókolomok!

Sanyi bácsiék mennek valahová, Iluska néni nagymosást tartott, mert az egész udvar tele a rózsaszínű lepedőkkel és bugyikkal. Nem aprózza el, tanga is van köztük. Jujujj, de jó füst szagú lesz, hogy így kint hagyta estefelé is. Fogadjunk, elfelejtette. Gyuriék pedig már megint építkeznek.

Akkor vagy igazán otthon, amikor már visszaszámolod a háztetőket és a kosztól ragadó villanyoszlopokat is magadhoz ölelnéd. Hangról ismered a kapuk nyikorgását és a kutyák amúgy teljesen idegromboló ugatását. A sok vonyítás között megtalálod a legfülhasogatóbbat, legidegdepőbbit, és akkor hasonló, türelemporlasztó hangon felvisítsz:

– Macikááám!!!

RUSZIN NÉPBALLADÁK

AZ ÁLRUHÁBAN CSÁBÍTÓ KIRÁLY

*Az anyóka földet szántott,
Jött a király, elé állott:
– Árucl el, anyó a módját,
hogy kapjam meg szép Hanuszját?
– Öltözz selyembe, brokátba,
karmazsin szín csizmácskába,
s menj végig a piactéren,
mint messze földről jött dáma.
Úgy kopogj be a kovácshoz,
kérjél szállást éjszakára.*

*– Jó kovács, áldás házadra!
Van-e szállásod számomra?
– Szállást neked én hogy adjak,
mikor sohasem láttalak?
– Morvaföldről jött házaló
vagyok én, nem holmi csaló.
Portékámat a vásárra
előreküldtem Prágába.*

*– Nosza, Hancsa, vedd az ágyat,
az úrnő lesz hálótársad.
– Nekem ily hálótárs nem kell,
aki csak néz sóvár szemmel.
– Annyi baj legyen, hadd nézzen,
csak vigyázz: meg ne igézzen.*

*Éjfél sem múlhatott talán,
segítségért kiált a lány.
Fél éve járt itt a csaló,
s Hancsa hasa mint a hordó.*

*Így járt szegény, pont egy éve,
s fiúcskát tart az ölébe.'*

*Fiacskáját ringatgatja,
dalol néki, úgy altatja.
„Tente-tente, kicsi szentem,
csak te vigasztalhatsz engem.
Ne emlékeztess apádra,
a csaló lengyel királyra.”*

AZ ELÁTKOZOTT FÉRJ

*Útra készült Iván gazda,
felesége megátkozta:
– Ameddig lát, mindig menjen,
sehová meg ne érkezen,
lova váljék kőhalommá,
éles kardja gyalogúttá,
prémkucsmája puha zsombék,
kék dolmánya mező legyen,
őt magát meg a mezőben,
ha az Isten meg nem szánná,
változtassa jávorfává!*

*Sarló alá ért az árpa,
megy az asszony a határba,
de a nagy ég magasából
villám vagdos, dől a zápor.
Fut mindjárt a jávorfához:
– Sűrűlombú jávorfácska,
lombos ágad bocsásd alá,
megázik a két kis árva.
– Ne mondj engem jávorfának,
apja vagyok az árváknak.*

*Emlékezz rá, szép hitvesem,
mit kívántál egykor nekem:*

*„Amíg látok, mindig menjek,
sehová meg ne érkezzek,
váljék lovam kőhalommá,
éles kardom gyalogúttá,
jó prémkucsmám puha zsembék,
kék dolmányom mező legyen,
én szegény meg a mezőben,
ha az Isten meg nem szánna,
legyek az ő jávorfája!”*

AZ ANYA ELÁTKOZZA FIÁT

*Feljött piros pünkösöd napja,
fiát anyja megátkozta.
Rossz fiának azt kívánta,
erdő legyen a hazája.
– Vinné el végre az ördög
Minél beljebb az erdőbe,
változzál ott jávorfává,
a lovad meg kősziklává!*

*Hogy ez történt, pont egy hete,
Megsajdult az anya szíve.
– Jaj, Istenem, jó Istenem,
A fiamat hol lelhetem?
Tán a lwovi nagy vásárba'
akadhatnék a nyomára.*

*El is indult szegény sírva
egyik boltból a másikba,
jöttek, mentek ott a népek,
mindenkire rá-ránézett.*

*És amint leszállt az este,
fiát tovább nem kereste.
Útját hazafelé vette,
s megindult az ég felette.*

*Bemenekiült az erdőbe,
megállt egy jávor tövébe',
s így sóhajtott: – Én Istenem,
ez a fa mily kedves nekem,
apró ágainak selyme,
mintha fiam haja lenne,
levelének az alakja
tisztára fiamnak ajka!*

*– Ej, kegyetlen szívű anyám,
nekem az erdő a tanyám,
házaddal már nem cserélem,
nem kell megosztanod vélem.
Eredj, lásd el a jószágot,
mert fiad már úgysem látod.
Itt maradok büszkén állva,
A lovam meg kővé válva.*

Vári Fábíán László fordításai

JEGYZETEK:

1. **A álruhában csábító király** – (O. I. Dej – A. J. Jaszencsuk : Balladák, – Szerelem és házasságon kívüli szerelmi kapcsolatok. Naukova Dumka, Kijev, 1987. I. k., 337. old.) Novellisztikus románc. Fegyir Kolessza gyűjtötte a lemáfköldi ruszinok közt, egy változata szerepel V. Hnatyuk bácskerezstúri gyűjteményében is.

2. **Az elátkozott férj** – (O. I. Dej – A. J. Jaszencsuk: Balladák – Családi kapcsolatok. Naukova Dumka, Kijev, 1988. II. k. 74. old.) A közlés V. Hnatyuknak az 1834-1882 közötti folklorgyűjteményekből készített jegyzetei alapján történt. Mindössze négy, a XIX. sz. elejéről–közepéről való ukrán változata ismert.

3. **Az anya elátkozza fiát** – (J. Holováckij: Národnije pesznyi hálickoj i uhorszkoj Ruszi. (Galíciai és magyar-orosz népdalok), II. k. Moszkva, 1878., 712-713. o.) Az előző típus (a jó ember elvesztése) verziója. A fává átkozott férj vagy fiú menedéket ad rossz hozzátartozójának az esőben. Egyéb változatairól nincs tudomásunk.

CSORDÁS LÁSZLÓ

ÁROK ÉS PALLÓ

(IRODALMI ÉLET ÉS VISZONYLAGOSSÁG KÁRPÁTALJÁN)¹

Mióta a kárpátaljai magyar irodalom problémájáról a rendszerezés igényével gondolkodom, gyakran szembesülök az értékrendek és -rendszerek viszonylagosságával. Nemcsak abban az értelemben, hogy a mérvadónak tekintett regionális értelmezői közösségek, körök (vagy fogalmazzak kevésbé nagyvonalúan: értelmezők) által kiemelt és megőrzésre érdemesnek gondolt szövegek esetenként teljesen értéktelennek tűnnek a másik szemléleti irányvonal képviselőinek szemében. De abban is, hogy ami a kárpátaljai magyar irodalom – mint feltételezett és valamilyen módon ma is körülhatárolható entitás – öntudata számára lényeges, kiemelkedő, irodalomtörténetileg is fontos fordulópontot jelez, az mondjuk Budapestről, Kolozsvárról, Pozsonyból vagy Újvidékről nézve nemcsak hogy idejétmúltnak, megmosolyogtató ócskaságnak, anakronisztikus jelenségnek tűnhet, hanem egyszerűen csak provinciális érvényűnek.

A gyakorlatban a határok átlépése ugyanis nem mindig olyan egyszerű, mint amilyenek első pillantásra tűnik: vannak ma is szép számmal olyan szövegek és jelenségek, melyek csak egy szűk közösség számára jelentenek értéket, és vannak, amelyeket minden további nélkül képes integrálni (persze rendszerint saját szempontjai szerint) valamilyen értelmezői közösség, amelynek – legalábbis gyakran ezt tapasztalom – nem mindig vannak alapos ismeretei a sajátjától többször radikálisan eltérő regionális értékrendszerekről. Persze lehet amellet érvelni, hogy a 21. században ilyen problémák felvetése már eleve a provincializmus gyanúját vonja maga után. Számomra viszont nem egyértelmű, hogy a regionális értéktudat és a provincializmus összemosása, majd ideológiai alapú elutasítása – amelyre egészen sok példát találhatunk a rendszerváltás utáni értekezésekben és a fel-feléledő vitákban – eleve olyan értékrendszer és szemléleti mód érvényesülését idézné elő, amely a jelenleginél minden szempontból kielégítőbb, hitelesebb vagy korszerűbb

¹ A szerző az esszé megírása során a Nemzeti Kulturális Alap 2017-es alkotói ösztöndíjában részesült. Első közlés: Magyar Napló, 2018/1, 22-23.

lenne. A – jobb szó híján nevezzük csak így – sajátosság teljes feladása vajon együtt járna-e az egységesülés vágyott lehetőségével? Mindenképp érvénytelenítendő-e a regionális kánon, mielőtt egységes / egyetemes / összmagyar irodalomban kezdünk el gondolkodni? Párbeszédbe lépnek-e a részek, ha a közöttük lévő értékbeli és szemléleti különbségeket pusztán sztereotípiák bűvkörében maradvá próbáljuk meg kiegyenlíteni?

Ehhez hasonló, meglehetősen sarkosan megfogalmazott kérdések jutnak eszembe, valahányszor egy-egy tematikus beszélgetésre, vitára, fórumra készülök fel. Mindig eljutok egy bizonyos pontig, egy voltaképpeni paradoxonig, amelyet alighanem Elek Tibor fogalmazott meg a legtalálóbban még évekkel ezelőtt: „Természetesen nincs határon túli magyar irodalom, miközben látjuk, hogy van.” Ezen viszont mindezidáig nem tudtam túllépni. Úgy tűnik, mintha ebből a körből egyszerűen nem lenne kiút – legalábbis Kárpátalja vonatkozásában. Mert hiába hangzottak el a rendszerváltástól egészen napjainkig a szebbnél szebb deklarációk, a tapasztalat még mindig azt mutatja, hogy az átjárás ebből a régióból bizony nem könnyen valósulhat meg objektív és szubjektív, irodalmi és kevésbé irodalmi okok sokasága miatt. De még mielőtt akaratlanul is belekeverednék egy könnyen fel nem oldható terminológiai vagy létbölcséleti vitába, elkerülendő a zsákutcákat, inkább a kortárs irodalmi élet mindennapi tapasztalataiból mutatnék be néhány jelenséget, amelyek a határátkelések lehetőségének megteremtése és fenntartása miatt érdemelnek elsősorban szót.

Mióta megalakult és működik a kárpátaljai Kovács Vilmos Irodalmi Társaság (KVIT), végre intézményi keretek között, szervezeten is kifejthetik tevékenységüket a legfiatalabb nemzedék tagjai, amelyhez én is tartozom. Nem volt könnyű azonban eljutni a generációs önmeghatározásig és a saját szerep megtalálásáig. Az időben előttünk járó „kvázi-nemzedék”, a mai késő harmincasok-negyvenesek korosztálya ugyanis jószerivel adós maradt a jelentősnek számító művek megírásával (két kivétel azért említendő az utóbbi évekből: Bakos Kiss Károly, akinek elhallgatása előtt komoly érdemei voltak a helyi líra korszerűsítésében és Brenzovics Mariana, akinek művei új lehetőségek sorát tárták fel a prózában). 2010-ben, kezdő kritikusként a *Magyar Napló* hasábjain fejtettem ki véleményem e „kvázi-nemzedékkal” kapcsolatban, ma már számomra is meglepőnek tűnő magabiztossággal és naiv optimizmussal: „Bízvást mondhatom: a jelek arra engednek következtetni, hogy a helyi színezet felvállalásával – a provinciáлизmuson felülemelkedve – értékes és az egyetemes magyar irodalom által

integrálható alkotások születnek, illetve fognak születni az elkövetkező években Kárpátalján.” Ha most vállalkoznék ilyen jellegű összegzés megírására, egészen másképp, sokkal finomabban fogalmaznék. Nemcsak azért, mert azóta gyökeresen megváltoztak a kultúra, ezen belül pedig a magyar irodalom feltételei és lehetőségei Kárpátalján (az ukrainai válságtól és elvándorlástól kezdve az anyanyelvi jogokat jelentősen szűkítő oktatási törvényig terjedően), hanem mert időközben beláttam: az irodalmárnak nem a jövőmondás a feladata. De hogy milyen megoldatlan problémákat és súlyos hiányokat jelent e régióban az éppen előttünk járó írók, költők nemzedéki körvonalazatlansága és szervezetlensége, a végül meg nem írt művek sora, arról több tanulmányomban és kritikámban értekeztem azóta. Ezúttal csupán azt a nyilvánvaló érvet hangsúlyoznám, mert ez még mindig nem eléggé egyértelmű Kárpátalján, hogy az irodalomban, járuljon hozzá bármilyen jelző, a minőségi szövegeket semmi más nem helyettesítheti. A szakmai elmélyülés és a hagyománnyal való mély számot vetés helyett igen kevés a kisebbségi sorshelyzet publicisztikai hevületű, sematikus felpanaszlása, ahogy a valódi, értékes és érvényes szövegek helyett szintén kevésnek bizonyul az irodalmi pletyka vagy a mítoszgyártás.

Ezt felismerve jutott el a legfiatalabb nemzedék oda, hogy saját önmeghatározásához vissza kell nyúlnia egészen az alapokig, és meg kell vizsgálnia: mi az, ami ma is továbbvihető, értékes a regionális irodalmi hagyományban. Ezzel párhuzamosan szintén tudatosítania kellett, hogy a könnyen magába zárkózó helyi kultúrának szüksége van a kívülről jövő impulzusokra, a megmerevedett értékrendek felülvizsgálatához és az újabbak kialakításához pedig a más nézőpontból, egészen más előfeltevésekből érkező bírálatokra. A KVVIT éppen ezért olyan alapokra igyekszik helyezni az irodalmi életet, amelyeken a saját regionális irodalmi öntudat folyamatosan ki van téve a tőle eltérő perspektívák, preconcepciók és viták kockázatának. Arról, hogy ez miként működik a gyakorlatban, két rendezvényssorozatot említenék példaként és közös tapasztalatként.

2017-ben két, szemléletében több ponton rokonítható, de más-más célt szem előtt tartó sorozatot sikerült beindítani a Fiatal Írók Szövetsége, illetve a Magyar Írószövetség segítségével és a KVVIT társszervezésével. Az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán–Magyar Oktatási–Tudományos Intézetében lassan rendszeressé váló *Részek és párbeszéd*ek a fiatal magyarországi szerzők Kárpátaljára látogatását segíti elő, míg a Budapesten, az Írószövetség székházában zajló *Rész-e még?* elnevezésű sorozat a kárpátaljai pályá-

kezdő fiataloknak biztosít bemutatkozási lehetőséget a magyar fővárosban. Mivel mindkét sorozatban moderátorként, tehát egyfajta közvetítőként vesznek részt, ezért egyszerre láthatom egy kicsit kívülről és belülről mind a meghívott vendégek, mind pedig a közönség részéről érkező reakciókat és sajátos reflexeket. A beszélgetéssorozat legfontosabb tapasztalata számomra az, hogy részese lehetek annak a pillanatnak, amikor a vendég rádöbben: az új, az idegen és nem feltétlenül barátságos környezetben egyszerűen nem vagy nem úgy működnek a máskor egyértelműnek tűnő utalások, célzások, mert a közönség nem vevő arra, nem feltétlenül befogadja annak, ami az otthoni/otthonos környezetben bizonyára telitalálatnak minősülne. Amikor egy pillanatra megjelenik a vendég arcán a bizonytalanság és döbbenet, amikor felismeri, hogy az univerzálisnak hitt szempont vagy nézőpont valójában mennyire korlátozott vagy viszonylagos, akkor kezdődik meg a valódi párbeszéd a részek között. A kötöttnek tűnő sztereotípiák ilyenkor mozdulnak az eloldódás irányába, és az árok, amely a régiók között tátong a mai irodalmi életben, ha nem is temetődik be, de fölötte már megjelenik egy palló, amelyen át lehet végre kelni.

De – azt hiszem – nemcsak ennek a fiatal kárpátaljai nemzedéknek, hanem a kortárs összmagyar irodalomnak is alapvető érdeke, hogy rendszeres, nívós irodalmi élet alakuljon ki Kárpátalján. Hiszen így talán elkerülhetővé válik a mostani pályakezdő fiatalok számára két csapda, amely folyamatosan újratermeli a frusztrációt, és amely ott leselkedik e régió valamennyi letérőjén, mellékutcáján: mégpedig a gyakran képzetlen, az irodalomról lényegében csak sémákban gondolkodni képes helyi olvasókhöz alkalmazkodó provinciális szemlélet eluralkodása, valamint a történelem során már nem először politikai hátszéllel fölerősített epigonizmus előretörése.

Úgy vélem, ha sikerül ezekről a problémákról nyíltan és őszintén beszélni, vitatkozni, akkor van esélye a minőségi magyar irodalomnak Kárpátalján. Ha nem, akkor maradnak továbbra is a pletykák, a mítoszok, a szép deklarációk és a kínosan mosolygó arcok.

LENGYEL JÁNOS

KVIT-EK VAGYUNK. (KÖNYVAJÁNLÓ)

Nemrég jelent meg a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság, KVIT-füzetek című sorozatának első darabja, „*Mert kezdet nincs, csak folytatás van ...*” címmel. A füzet – Marcsák Gergely szerkesztésében – a KVIT tagjainak írásaiból közöl válogatást. Úgy vélem, az olvasók többségének már nem kell bemutatnom a KVIT-et, de aki mégsem, vagy csak hallomásból ismeri a fiatal kárpátaljai alkotókat tömörítő közösséget, az olvassa el Csordás László bevezetőjét, ahol a társaság alapító-elnöke röviden bemutatja a KVIT munkásságát, célkitűzéseit. Aki konkrétan érdeklődik a KVIT tevékenysége felől, annak ajánlom Gálfi Dezső 2014-ben *Felzállási engedély bárki számára* címmel írt részletes beszámolóját.

A magyar abc szabályait követve, Csornyij Dáviddal indul a seregszemle. A történész kolléga a Debreceni Egyetem doktorandusza, továbbá az Előretolt Helyőrség Íróakadémia hallgatója. Nemrég készítettem vele interjút, amely során is egy határozott elképzelésekkel rendelkező, a világ dolgaihoz pozitívan viszonyuló, szimpatikus fiatalembert ismertem meg. Ezúttal hat verset olvashatunk tőle. Kiemelem a *Határeset* címűt, pontosabban két remekbe szabott sorát: „*Homályos spirálok cikáznak a szempil-láim között, ... gondolkodom, hány istent kell még eljátszanom ...*”.

Kertész Dávid prózát ír, ezúttal három művel képviselteti magát. Dáviddal a 2017-es Irodalmi Karaván során rendhagyó irodalomórán vettünk részt a Beregszászi Magyar Gimnáziumban, ahol tudományos fantasztikus témájú novellákat olvasott fel, örömmel újságolta, hogy egyik művét lekö-zölte a *Galaktika* magazin. A fiatalember is a Kárpát-medencei Tehetség-gondozó akadémiájának hallgatója, továbbá nemrég lett tagja a Magyar PEN Clubnak. Figyelemre méltó a *Homines super omnes* című sci-fi novellája, amiből megtudhatjuk az emberiség Dávid által elképzelt jövőjét. Megdöbbentő végkifejlete van a *Sírrabló* című novellának, ahol a szerző mellbevágó őszinteséggel rajzolja meg a nyomort, az ember gyakorlatias aljasságát.

Kovács Eleonórában szintén történész kollégát tisztelhetek, aki óraadó tanár az Ungvári Nemzeti Egyetemen. Prózaíró, szövegeiben egy elképzelt kataklizma utáni, szürreális mikrovilágot tár az olvasók elé. A füzetben megjelennek emblematikus figurái: Mimóza, Olimpia, Philipposz, na és Z. Amikor a múlt század 90-es éveinek derekán írtam az én Z-történeteimet, az ismeretlen ismerős jobbára humoros tanmesék főszereplője volt. Kovács Eleonóra Z.-je teljesen más, ugyanúgy megfoghatatlan, titokzatos, ám egy sajtóságos teremtett világ része, sőt tartozéka. Klasszikus értelemben nem is főhős, hiszen számos szövegben csupán említésként bukkan fel, vagy csak tétlen szereplője az egyszerre kaffkai és örkényi stílusjegyekkel bíró világ-történesnek, vagy inkább történés-világnak. Ebben a világban minden és semmi zajlik egyszerre, sajátosan zaklatott, a maga módján mégis harmonikus. Részlet a *Látogat* című szövegrészből: „Az ajtó fölött Krisztus, két apostollal. A többi tíz az első hódítás idején, a kataklizma előtt ötszáz évvel eltűnt. Egy falfirka ezt hirdeti.” A KVIT körkérdéseinek egyikére a következőket válaszolta: „Amikor a hangulatra gondolok, mely áthatná Mimóza és Olimpia történeteit, Szvoren Edina *Az ország legjobb hóhéra, valamint Bánki Éva Fordított idő c. munkája jut eszembe. Előbbi olvasmányélményem Mimóza, utóbbi pedig Olimpia lelkiállapotának érzékeltetésében jelenthet kiindulópontot.*”

Marcsák Gergelytől hat, többségében a kisebbségi, a kárpátaljai magyar sorssal foglalkozó verset olvashatunk. Gergely, aki egyben író és zenész, többek között a légerekbe elhurcolt emberekkel is foglalkozik, az *Örök fogság* című műben a messzi Baskíria földjében találja meg az utolsó kárpátaljai. A *Tiborc panasza* görbe tükör napjaink világának, amikor a legszentebb eszméket is bemocskolják, ahol a „pénzért bármit” az irányelv. A *Különjárat* című költeményt az teszi érdekessé, hogy ez a címadója annak a közelmúltban megjelent antológiának, amiben a KVIT tagjai mellett a KMMI tehetséggondozó pályázatának nyertesei is helyet kaptak. Engem a *Vonatokról* című verse érintett meg a leginkább, aminek utolsó négy sora így hangzik:

„Egy apa a műszakra indulva
a sötét hajnalban rossz vonatra szállt.
Míg álmodó lányaira gondolt,
utastársává fogadta a halált.”

A tavaly novemberi irodalmi karavánon találkoztam először Nagy Tamással, aki a lírával foglalkozik, a KVIT-füzetbe most öt verse került be. A *Valamilyen magyarul* a születése körüli eseményekkel foglalkozik, az olvasó a szerzővel együtt tudhatja meg, az miért késik el folyton. A beregszászi szürke mindennapokba kalauzol el az *Ünnepi pillanat* című szabad vers. Részlet a *fuldoklás* című versből:

*„nem beszél az álmairól, inkább sejteti.
beolvad a tömegbe, de nem válik vele eggyé.
félelmét cseppenként kapta,
akár egy kórházi beteg az infúziót.”*

A 2017-es KVIT-es körkérdésre nyilatkozta az alábbiakat: *„Az egész év a saját (lírai) hangom kereséséről, határaitm feszegetéséről szólt. Megtörtént az első nagyobb közönség előtti fellépésem Kolozsváron. Szerintem egész jól fejlődök az írás tekintetében, idén már sikerült egy olyan verset írni, ami végre nívósnak mondható. Persze, még rengeteget kell javulnom, a jó gondolatok mellett gyakran hibázok, kell a feedback a hozzáértőktől. Nem hinném, hogy különösebben keresni kellene témákat, azok mindig spontán jönnek számomra.”*

Pák Diána tanár, írásait először a *Szárnypróba* című antológiában olvastam. A füzetben három verse jelent meg, közülük kiemelkedik a *Sztakkátó* című, ami tulajdonképpen egy élet-igenlő nyelvi játék.

Ráti Emese életrajzában olvastam, hogy a költészet iránt gyerekkorában kezdett el érdeklődni, általános iskolás korától szavalóversenyeken vesz részt. A költéssel 2012 óta foglalkozik komolyabban, 2014 júliusában meghívást kapott a KVIT-be, aminek azóta is aktív tagja. Két verssel és egy, az iskolás évekkal foglalkozó prózával van jelen. A *Netapló – Csak röviden* című beszámolóban, többek között, megemlékezik a füzet megjelenéséről is: *„Ekkor már Dávid, Timi és Gergő is a megszokott helyét elfoglalva szemlélgetett egy apró, barna fedelű könyvet. Aztán bevillant, hogy ez a várva várt KVIT-füzet lehet, és igen, az is volt. Gergő annyira büszke volt és boldog, hogy több százszor átlapozta, szemügyre vette és persze én is boldog voltam, hogy végre a kezemben tarthatom.”*

A KVIT-korosztály egyik emblematikus alakja Shrek Tímea, aki a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet Magyar Kultúra napi rendezvényén vehette át Vári Fábíán László főszerkesztőtől, a 2017-es Együtt

Nívódíjat. Timea még nem rendelkezik önálló kötettel, ennek ellenére már ismert írónak számít, műveit ukrán és spanyol nyelvre is lefordították. Bár verseket is ír, fő profilja a próza. Műveiben megfigyelésen alapuló, valóság tartalommal bíró történeteket mesél. Autentikusan, hitelesen mutatja be Beregszász, illetve Kárpátalja cigányságának életét. Ilyen a füzetben szereplő *Koldusok* című novella is. A *82 rubel* című egy jobb sorsra érdemes család története.

Szabó P. Dóra teljesen ismeretlen a számomra, a KVIT oldalán olvasható életrajzból megtudtam, hogy kollégához van szerencsém, hiszen a társaság legfiatalabb tagja a kidsindex.hu internetes hírportál újságírója és riportere. A füzetben található két prózája közül a *Tizenhét* címűt tartom jobbnak. Megrázó, elgondolkodtató történet, ahol a zaklatott meseszöveg következtében a szomorú és megdöbbentő befejezésig izgalomban tartja az olvasót. A *Miért olyan, amilyen?* című netnaplóban írja: „*Ismét eltelt egy nap – és nem lett belőlem szardíniakonzerv. Most épp hazafelé gyalogolok a hóesésben. Különböző érzések kavarnak bennem: bevallom, félve érkeztem. De ez mostanra teljesen elmúlt. Nyugodt vagyok. Ma biztosan írni fogok. Közben lassan azt is megtudom, miért vagyok olyan, amilyen.*”

Varga Nikolett *Ismerős cipőben* című prózáját már ismertem. Volt szerencsém a szerző előadásában hallani a Magyar Írószövetség székházában a tavalyi év során. Arról szól, hogyan kerül egy elnyűtt barna szandál a mesélőtől egy utcaseprő lányhoz. Jobban sikerültnek tartom *Az ajtó mögött* című novellát, ahol egy egyetemista lány mesél a bohókás öregasszonyról, akinél szobát vesz ki. Ez a két próza sokkal lágyabb, mint Tímea vagy Dóra írása, bár szintén a kárpátaljai nyomor-valóságot meséli el, Nikolett finomabb eszközöket használ, elmarad a halálos, megdöbbentő végkifejlet.

A KVIT-füzet harmadik fejezetében a már korábban említett Gálfi Dezső-féle beszámoló mellett három másik tudósítást is olvashatunk. Kertész Dávid 2015-ben *Kultúrnomádok Kárpátalján* címmel írt az irodalmi karaván eseményeiről, egy évvel később Marcsák Gergely *Tervezésből jeles* címmel ecsetelte az egyik foglalkozás történetét. A KVIT-nél szokássá vált, hogy egy-egy foglalkozásra meghívják ismert magyar szerzőket, egy ilyen meghívásnak tett eleget 2017-ben Finta Éva is. A Sárospatakon élő költő és tanár *Hazahívás* címmel vall élményeiről. „*A jövőjét játékosan vagy kínlódva sürgető ifjúság egyaránt lenyűgöz, mint ahogy a titok is, ami a kiteljesedés ígérését bimbózza, rügyezi, tavaszozza*” – írja Finta Éva.

Összességében, irodalmi értékét tekintve a „*Mert kezdet nincs, csak folytatás van ...*” című könyvecske sokkal egységesebb, mint a néhány évvel ezelőtt megjelent *Szárnypróba* című antológia. Bár a beválogatott művek színvonala között itt is van különbség, de nem annyira számottevő. Viszont a válogatásból hiányolom Csordás László és Gálfi Dezső szépirodalmi műveit. Gratulálok a KVVIT alkotóinak, várom a következő füzetet.

„*Mert Kezdet nincs, csak folytatás van ...*” Válogatás a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság tagjainak írásaiból, naplójegyzetek a műhelymunkák résztvevőitől, szerkesztette: Marcsák Gergely. Kárpátaljai Fiatal Magyar Alkotók Közössége. Kálvin Nyomda, Beregszász, 2017.

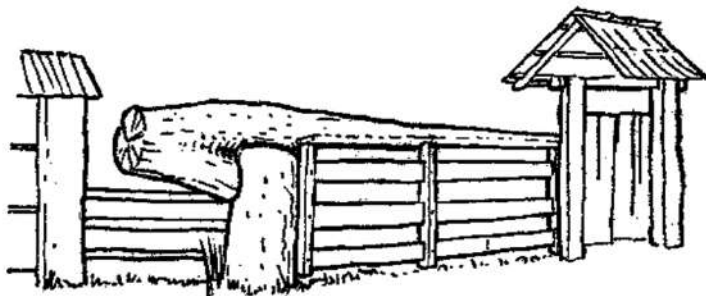
CZÉBELY LAJOS

VISK NÉPI ÉPÍTÉSZETE

Visk, mint a falvak általában, dombhátra települt, a vízjárta határ kiemelkedő részén. Többutcás, valamikor tizedekre volt osztva. Még a 19. század végén is lezárták az utcákat egy-egy nagy *tőkéskapuval* éjszakára. Éjjeliőr engedte be az arra járót kikérdezés után, pénzért.¹

A telek: A gazdák telkeit a régmúltban nem kerítették körül, a 18. századtól kezdve azonban a telkek hosszanti elosztása miatt egyre inkább.

A viski portára főként a soros elrendezés jellemző, amikor egy oldalon vannak elhelyezve a lakó és a gazdasági épületek függetlenül egymástól, külön tetőszerkezettel, hasonlóan az avasságihoz: az egyik oldalon az utcára merőlegesen, de ettől elég távol a hátrafelé nyúló lakóház, alatta pincével; az udvar végén a *szekerálló*, az ól a hozzá tartozó favágó színnel (*fászínnel*), a kert felé az oldalt nyitott abora (*abara*). Több udvaron *pajta* is állt. A gémeskút a *vállóval* rendszerint a telek ház előtti alacsonyabb fekvésű részén volt. Az udvart az utcától „gömbön forgó” *tőkéskapu* vagy *levelskapu* zárta el. A ház előtt virágoskertet létesítettek.

Tőkéskapu

Régimódi tőkéskapu Ráksán (most az Avasság múzeumában.)²

A 20. sz. második felétől lassan eltűntek a gazdasági épületek (*csűr*; *pajta*), csak a *disznóól*, a *tehénól* és a *tyúkól* maradt.

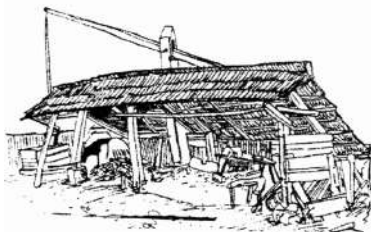
Méhész Lajos és Nagy Sándor udvarának fedeles kiskapuja (kisajtója) a Kandikó utcában

(Szabó László rajza, 1941)³

Leírásokból tudjuk, hogy létezett kettős udvar is, melyen a gazdasági udvar helyet cserélt a lakó udvarral, hogy a szekérral és a jószággal ne kelljen a ház előtt átmenni. Ilyen volt a Nagy u. 91. sz. telkének elrendezése is.

A régi viski udvar jellegzetességei: *abara*, *málékas*, *tókéskapu*, fedeles kiskapu (*kisajtó*).

Méhész Lajos udvarában
Budapest, 1941

Nagy Sándor udvarában
Budapest, 1941

Méhész Lajos udvarában
Budapest, 1941

Fásszín és Tyúkkas Pál Károly, abara Lőrinc Sámuel udvarában

(Szabó László rajza, 1941)⁴

A ház: A lakóházak általában fából készültek. Szerkezetük is favázás volt, ezt Visken *saráncos* építkezésnek mondják. A *saránc* a talpfába csapolt egyik vagy mindkét oldalán *nútolt* oszlop, amelyet beraktak deszkával (zsilipes építkezés). A falat vékony lécekkel *paticsolták*, kívül-belül sárga agyaggal (*sárgafőddel*) tapasztották be, meszelésük mészsoldattal történt.

A házakat már a 18. században is magas, hosszú *szarufás sátor tetővel* látták el. A szarufákat azokba a hosszanti gerendákba illesztették, amelyeket a végeikkel a falon túlnyúló keresztirányú gerendákra fektették. A 20. század elejétől a mestergerendát már a keresztgerendák fölé teszik.

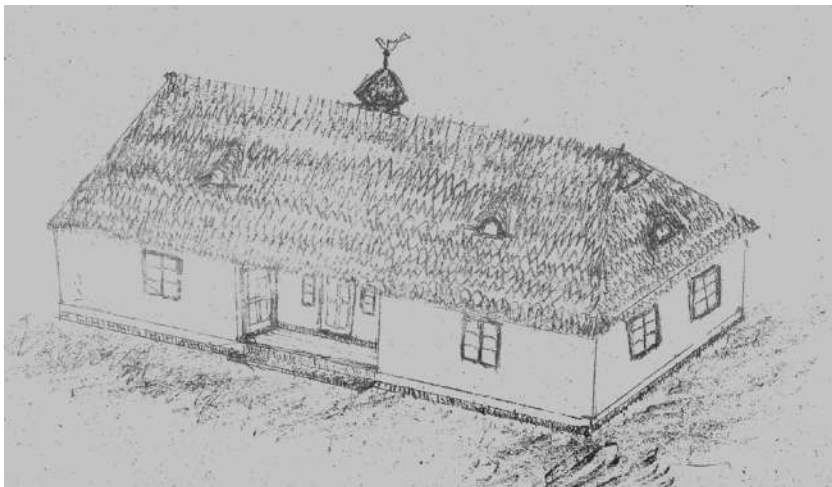
Jellemző külső sajátosság még a tornác, mely a fal mentén helyezkedik el az udvar, gyakran az utca felől is.

A tetőfedő anyag általában a zsindey (hegyes bükkfazsindely) volt, amelynek legfelső sorát *fírst*-nek, a tető szellőzőnyílásait pedig *kerekjuk*nak nevezték.

A konyha szabadkéményét mogyorófavesszőből fonták, belülről betapasztották, hogy szikrát ne fogjon, a kéményekre kerek kéménytető került.

Függőleges tagolás szempontjából a viski háznak két típusát ismerjük:

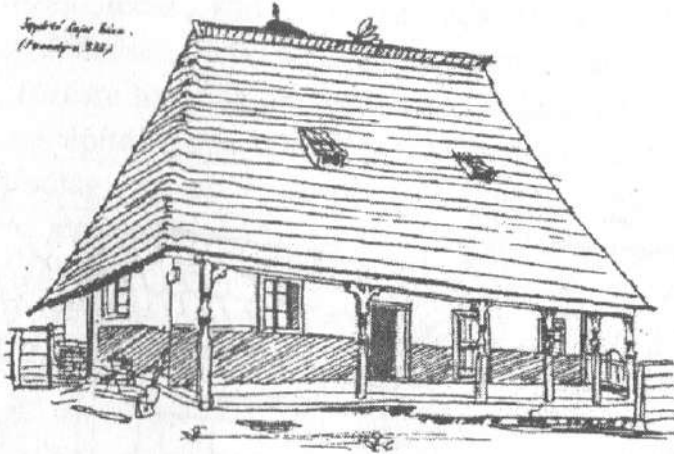
1. talpas ház – két- vagy kisebb háromhelyiséges alap nélküli ház. Úgy készült, hogy négy darab nagy követ helyeztek el a sarkokon, melyeket nagy keresztmetszetű tölgyfa *berénákkal* hidaltak át, s ezekre állították a *saráncokat*.

1822-ben épült szoba-konyhás faház alacsony alappal.

Pál Imre rajza 1971-ből

2. Magas alapra épített, sokszor pincével ellátott három- és többhelyiséges lakóház, amely a jobb módú parasztgazdákat, parasztpolgárokat jellemezte.

Igyártó Lajos háza

Fénykép a fenti Piac utcai házról lebontása előtt⁵

A 18. században a kéthelyiséges lakóépület dominált (szoba + pitvar (*ház + konyha*), amelyhez elkezdének hozzáépíteni még egy helyiséget, ennek eredményeképpen a ház hármastagozatúvá vált: *első ház (nagyház) + konyha + hátsó ház (kisház)*. A 19. század közepétől a viski házaknál megjelenik a negyedik helyiség – a kamra (*kamara* vagy *ódalház*), melyet egy fallal választottak el a *hátsó háztól*, bejáratát pedig a konyha felől alakították ki. Előrelépést jelentett a pince, amelynek bejárata az utcai homlokzatról nyílt, vagy a ház kert felőli végéről.

A lakóhelyiség berendezése: Erdélyi vagy még távolabbra mutató kulturális rokonságot hordozott a ház berendezése. A régebbi, otthon készült bútorok alacsonyok voltak. Alacsony volt az ágy (vagy *dikó*), *kisszékek* álltak körül az evőszéket (*ívőszék*).

A tizenkilencedik század elején kezdett elterjedni a városi, majd a viski asztalosok által készített bútor, ládákkal (*karasláda*), sublótokkal (*kaszli*), *kredencekkel*, almáriumokkal, *vederszékekkel*, *pohárszékekkel*, *tálasokkal* (a dízesebb edények elhelyezésére a *tisztaszobában*) együtt. Eleinte kevés tollas, vászonból varrt ágyneműt használtak.

A két- vagy háromhelyiséges ház lakószobájában állt nyílásával a homlokzati fal felé forduló *kemence* (később a *csikóspór*; majd az *angolspór* váltotta fel).

Kemence a Kandikó u. 70. sz. alatti házban

(Részei: a rekesztő (*suber*), kemence, sütő, a sütő tűztere, valamint a spór és annak tűztere.)⁶

Az elülső homlokzati falnál a karosláda (*karasláda*), a homlokzati és a hátsó falnál álltak az ágyak, középen az asztal és a székek, a sarokban a kemencével szemben helyezték el a *telázsit* (később a konyhaszekrényt) és a *sifont* (szekrényt) a ruhák számára.

A kenyérsütő *kemence* az udvar vagy a kert végén szerénykedett – akár csak a székelyföldön –, vagy a konyhában állt. A népi építkezés az előzőekben felsorolt jellegzetes vonásait őrzi számunkra napjainkban a Viski Tájház.

A VISKI TÁJHÁZ RÖVID TÖRTÉNETE

A gyorsan változó építkezési forma, a hagyományos lakóházak gyors eltűnése készítette arra a Viski Zöld Falusi Turizmus Szövetséget, hogy megvásárolja ezt a Nagy utca 93. szám alatti épületet.

A telek, amelyen a lakóház fekszik, szabad parasztgazda telkek közé tartozott a szomszédos telkekkel együtt. A lakóháznak megmaradt a régi házszáma, amelyen a 166. szám látható.

A házat szüleitől Berecz Ágnes örökölte, Fodor Mártonnal kötött házassága után ide költöztek. Haláluk után egyetlen fiukra, Fodor Bélára szállt, akitől lánya, Fodó Józsefné Fodor Magdolna örökölte. A Fodó-házaspártól vásárolta meg 2005-ben a Viski Zöld Falusi Turizmus Szövetség a magyarországi Illyés Alapítvány anyagi támogatásával.

A legnagyobb helyreállítási munka a tető újrafedése volt, ezt Stark István építészcsoportja végezte el. A tető annyiban tér el az eredetitől, hogy nem a Visken szokásos hegyes zsindelyt alkalmazták, és a kéménytető alakját is megváltoztatták.

Annak ellenére, hogy a ház a 20. sz. első éveiben épült, az építési mód, az alkalmazott technika és egyéb adatok alapján teljesen megegyezik a 19. században épített négyhelyiséges viski házakkal.

IRODALOM:

DRAGUN, Ivan Vasziljevics, 1989.: *A Kárpátalján élő magyarok népi építészetének sajátosságai.* – Népi építészet a Kárpát-medence északkeleti térségében (A Miskolcon 1989. március 15-16-án megrendezett konferencia anyaga) Miskolc – Szentendre, 165-181.

DR. KÓS KÁROLY, 1978: *Részletek az avasúJVárosi népi életmód változásvizsgálatából.* –Korunk Évkönyv, 1979. Orbán Balázs születésének 150. évfordulójára. Kolozsvár – Napoca, 58-67.

MORVAY Judit, 1989: *A kárpátaljai magyarok néprajza.* – Magyarok Kárpátalján. Cszakás – Gyurkovics – Hernádi – Szakonyi – Végh. Új Idő Kft. 181 – 193.

VARGA Sándor, 1999: *Népi építészeti kutatások Kárpátalján 1945 előtt.* – P. PUNYKÓ Mária (szerk.): *Madarak voltunk... Kárpátaljai néprajzi írások.* Beregszász – Budapest, Hatodik Síp Alapítvány – Mandátum Kiadó.

VISK, 1994. *TDK tanulmány.* (Andirkó Dénes, Bárány Tamás, Denkinger József, Földi Mihály, Mondy István, Nagy Péter, Szendrei Zsolt, Wöreös András).

JEGYZETEK:

¹ Morvay Judit, 1989.183.

² Dr. Kós Károly, 1978. 63.

³ Varga Sándor 1999.98.

⁴ Varga Sándor 1999.97.

⁵ DRagun, Ivan Vasziljevics 1989.167

⁶ Visk 1994.

DUPKA GYÖRGY

„KÁRPÁTOKBAN MEGFÚJTÁK A TROMBITÁT...”¹

A KÁRPÁTOKBA BETÖRŐ OROSZ CSAPATOKKAL
VÍVOTT KÜZDELMEK VÁZLATOS TÖRTÉNETE

*„S észre se vesszük, elfelejtjük
A magyar hős a Kárpátok alatt. (...)
Ott állott örködve szilárdan
vad, zúzmarás tél viharában
Jégkarral övezé a fagy.
Jajszó nem hagyta el a száját –
Őrizte híven a hazáját,
Fehér honát, a Kárpátok alatt. (...)
Veri a muszkát, űzi, hajtja
A magyar hős a Kárpátok felett.”*

(Farkas Imre: *A Kárpátok óre*²)

1. ELSŐ BETÖRÉS: 1914. SZEPTEMBER 24. – OKTÓBER 22.

Lassan teljesen feledésbe merülnek ezek a szép, múltidéző nóták. Kár értük, ezek is történelmünk részei. A szöveg szerzőjére bizonyára hatással lehettek a Kárpátokban folyó harcok, amikor 1914 szeptemberétől, a kezdeti sikerek után az osztrák-magyar csapatok Lemberg másodízben történő feladása után nem tudták feltartóztatni az előretörő ötödik orosz hadtestet. A feljegyzések szerint *„egyik szomorú vonása volt a galíciai hadjáratnak, hogy a hadszíntért valósággal elárasztották az orosz kémek”*³, akiknek egy része parasztnak öltözött orosz altisztek, a másik része a határhoz közeli galíciai lakosság köréből verbuvált egyes *„ruszofil áruelők”,* illetve *pópák* voltak. Az orosz hírszerzők tőlük tudták meg a Monarchia csapatainak hadállásait, harc-vonalait, és útbaigazítással támogatták a kozák előőrsöket.

Kelet-Magyarország térsége, illetve Ugocsa-, Bereg- és Ung-vidék megtelik főleg Galíciából székéren ideérkező menekültekkel, akiknek elhelyezését a közigazgatás, a kirendelt kormánybiztos egyre nehezebben tudja megoldani, mert „*hosszú, siralmas karavánok özönlöttek el csakhamar az egész Kárpátalját.*”⁴

A háború kitörésekor – a vidék tanintézményeiben, köztük a beregszászi-ban – a folyó év „*szeptemberben még rendszeren megindult a tanítás, de az orosz betörések (Verecke, Volóc, Polena, Zányka, Szolyva) okozta pánik következtében sok család bemenekült az ország belsejébe, és a tanulók száma erősen csökkent. A tanítás azonban nem szünetelt, és az első félév aránylag zavartalanul folyt le. 1915 februárjában azonban ki kellett a tanítézetet üríteni katonai célokra és a tanítás csak nagy nehézségek árán (6 tanár bevonult, nem volt villanyvilágítás stb.) folytatódhatott az állami óvoda termeiben. Az iskola azonban nagyobb megrázkódtatás nélkül átélte a válságot...*”⁵

A beregszászi tanintézetben **Borojevic von Bojna** hadseregtagbarnok főhadiszállása helyezkedett el.

Az első világháború idején, 1914-ben és 1915-ben a 16 919 lakosú (ebből több mint 80% magyar) Ungvár a **Böhm-Ermoli** hadseregcsoport főhadiszállása volt (tegyük hozzá: az Uzsok–Csap vasútvonal gócpontjában), míg a gorlicei áttörés következtében az arcvonal el nem tolódott messze keletre.⁶

Az oroszok a galíciai birodalmi tartományt is jóformán két hét alatt elfoglalták. Az erősebbnek bizonyuló ellenfél nyomása elől a Monarchia hadai visszavonultak a Kárpátokba. A hágókon feltűnt kozák járőröket követően szeptember 24. – október 22. között az orosz csapatok Uzsoknál és a Vereckei-hágónál, valamint több kisebb szoroson betörték az ország területére.

A Monarchia sajtó-főhadiszállása szeptember 27-i jelentése szerint: „*Az Uzsoki szorosnál szeptember 26-án pár ezer főből álló orosz sereg betört. Malomrét, Fenyvesvölgy és Csontos községek közt seregeink visszaverték őket. Máramaros megyében Toronyánál szintén folyik a csatározás az ott betört orosz csapatok és határvédelmiünkre kirendelt seregiünk között. Az oroszok 27-én is több helyen átlépték a határt Ung megyében. Az ott lévő csapatok a betörő ellenséget föltartóztatták.*”⁷

A továbbra is hátráló osztrák-magyar hadak a Tatár-hágót feladva, Kőrösmező, Rahó védővonalát sem tudták megtartani, az oroszok október

4-én a Tisza völgyében előrenyomulva Máramarosszigetet is elfoglalták. Törekvésük további célja, hogy kijussanak az Alföldre.

Kiemelten Máramarosszignél voltak elkeseredett harcok: „*A máramarosi Ökörmező környékére főként a Vereckei-szorosnál szétvert orosz haderők töredékei jutottak el... nem is itt volt a komoly veszedelem, hanem Kőrösmezőnél, a Fekete Tisza forrásvidékén, ahol az oroszok rettenetes túlerővel léptek át a Beszkidék és a Máramarosi havasok közt levő Tatár-hegységen és Kőrösmező elfoglalása után megkezdték a harcszerű előrenyomulást Máramarossziget felé.*”⁸ Máramarosi menekültek százai özönlöttek el Szatmár, Debrecen, Nagybánya és Budapest utcáit. A helyi közigazgatás gyorsjelentésében ez állt: „*Máramarosszigetet ideiglenesen ki kellett üríteni, és a vármegye közigazgatása Huszton folytatja rendes működését mindaddig, míg az oroszok visszaverése után ismét visszatérhet Máramarosszigetre.*”⁹ A közvéleményt is erősen foglalkoztató orosz betörés hírére, a további menekültek megállítása érdekében **gróf Tisza István** erélyes sürgetésére a bécsi udvar intézkedett, hogy a hadvezetőség megfelelő csapatösszevonásokkal lásson hozzá Felső-Magyarország megtisztításához. A krónikások feljegyezték, hogy „*három napig tartott mindössze az oroszok máramarosszigeti püünkösi királysága*”, mert október 7-én jelentették „*a főhadiszállás Máramaros visszafoglalását, ami országszerte nagy örömet keltett.*”¹⁰

Különben a parancsnokság az Uzsoki-hágó védelmét a 2. hadseregére bízta. Mint írják: „*Az Erdős-Kárpátoknak az Uzsoki-hágótól keletre elterülő, a 200 km-t is meghaladó hegyvonulatának biztosítása szeptember 23-a után is a munkácsi kat. pság. feladata maradt.*”¹¹ „*Uzsoknál a döntést József főherceg Ő királyi fensége vitéz csapatai küzdötték ki és Siankinál, majdnem teljesen megsemmisítették az oroszokat. 1914 október végén már nem volt ellenség Kárpátalja területén.*”¹² Azonban az „*ungvölgyi hadseregcsoport*” hadműveleteit november 24-én érkezett új parancsnok (**Szurmay Sándor** gyalogsági altábornagy, akkori honvédelmi államtitkár) vezette, aki az Uzsok és Szinna közti magyar területeket az orosz hadsereg csapataitól sikeresen megtisztította. Ezt megelőzően a hadseregcsoport-parancsnokságot 1914. november 25-én Nagybereznán vette át. Parancsnoksága alatt a m. kir. erdélyi 38. honvéd gyaloghadosztály, illetve hadseregcsoport magvát az erdélyiekből álló 38. honvéd gyaloghadosztály képezte. Ide tartozott a **Winkler-különítmény** (33. gyalogezred, a szegedi népfőkelőkből álló 102. népfőkelő gyalogezred, a 8. lovashadosztály, az 56. hadosztály, az első és második bécsi népfőkelő területi dandár). A korabeli adatok szerint feltehetően

Tisza István nyomására **Borojevic** tábornagy az egész Ung-völgyi hadseregcsoport parancsnokságának vezetését bízta rá, mert ekkor már az oroszok a felvidéki Bártfát is elfoglalták. November végéig a „nyakig beásott” oroszokat kiszorítja és Cirókaújfalu–Méhesfalva között meghátrálásra kényszeríti. Ezt követően „valóságos győzelmi sorozatot hajt vége, egymás után foglalva vissza a Vereckei-, Uzsocki-, Toronyai- és Kőrösmezői-hágókat. Ezután harminc évig nem tette orosz katona a lábát magyar földre. Szurmay nem érte be ennyivel, és hadseregcsoportjával megindult észak felé, ahol a limanovai csata kezdett kibontakozni, és amelybe döntően avatkozott be.”¹³

Szurmay Sándor hadseregcsoportjával szemben állt az úgynevezett orosz *Eck-csoport*, amely két gyalog- és egy lovashadosztályból állt. Az oroszok túlerőben voltak. Például az Uzsocki-hágót 4000-5000 orosz gyalogos és lovas 10 napon át támadta, birtokolta, aztán sikerült őket kiszorítani. A harcok leírása azonban már kívül esik jelen tanulmány keretein.¹⁴ Azt viszont leszögezhetjük, hogy a Szurmay-hadműveletet teljes siker koronázta, elismerte ezt a 3. hadsereg-parancsnokság 1914. december 1-én keltezett következő parancsa is: „*Ő cs. és kir. fensége, a hadsereg főparancsnok úr megbízott, hogy önnek és derék csapatainak az utolsó napokban nehéz viszonyok között elért eredményeihez a legmagasabb különös elismerését és azon reményeit fejezzem ki, hogy a hátrálásra kényszerített ellenséget feltartóztatathatatlanul fogják üldözni és a határhegyeken át visszaveti.*”

Sietek Önnek ezen legmagasabb elismerés alkalmából – mely a csapatoknak kihirdetendő – a legszívélyesebb szerencsekívánataimat kifejezni.

Borojevic s. k. gyalogsági tábornok.”

„...Ezzel egyidejűleg megparancsolta a hadsereg parancsnokság, hogy az elért állásokat az összes erőikkel tartsák. A 38. honvédhadosztály pedig támadjon Uzsockra. Még aznap megtörténtek az intézkedések a támadásra. December 4-én, jóformán 24 óra alatt Szurmay altábornagy hadseregcsoport-parancsnok hős honvédeivel a magyar földet teljesen megtisztította itt is. Külön öröm volt, hogy mindez tisztán honvédcsapatokkal történt.”¹⁵

Az oroszok betörésekor a magyar föld védelmében kimagasló haditeljesítménnyel büszkélkedhetett az eperjesi 32. tábori vadászászlóalj (legénysége: felvidéki magyar, szlovák, szepesi német, amely többek között a következő helyeken harcolt: 1914. december 2. – Jaworniki magaslat és Jelenkowate hegy, december 4. – Toronya, december 5–6. – Alsóhidegpatak-Tarújfalu, december 8. – Zúgó-Talamás, december 10. – Kisszolyva, de-

cember 11. – Volóc, december 18. – Zányka, december 20–21. – Felsőverecke-Vezérszállás, ahol a védelemben minden katonája „*példás magatartást tanúsított.*”¹⁶

Az amúgy is szegény hegyvidéken az ellenség igen nagy károkat okozott. Az orosz csapatok 15, más források szerint 28 települést foglaltak el, többek között Hajasdot (Voloszjanka), Uzsokot, Patkófalut (Sztuzsica), Fenyvesvölgyet (Szaténé), Havasközt (Lejutó), Volócot, Jávort (Jálove), Zúgót (Huklive), Kisszolvát (Szkotárszke) és Sztudenét,¹⁷ ahol a családi házak egy részét felperzselték, a lakosság jószágát, szénáját, élelmiszerét elkobozták, illetve megsemmisítették, ezáltal a kisemmitett ruszinokat éhínség fenyegette.

Az Osztrák–Magyar Monarchia csapatai november 26-án visszafoglalják az Uzsoki-szorost, az oroszok december 1-én Homonnánál is vereséget szenvednek. A kárpáti téli csaták sikeréhez *Linsingen*¹⁸ német tábornok, a II. hadtest parancsnoka is hozzájárult csapataival.

A *Bereg* c. hírlap egész oldalas összeállítást közölt arról, hogy Szolvánál visszaszorították az orosz csapatokat, a Polena közelében lezajlott ütközetben 5 magyar katona esett el és 15 sebesült meg.¹⁹ Ez volt az első eset, amikor a cenzúrázott lap veszteségekről számolt be. Ez a váratlan betörés először országosan is sokkolta a lakosságot, azokat is, akik még eleinte naivan hittek az őszi évszak végére beígért „*villámháborús tervek*” eredményes megvalósításában.

Az újságokban megjelent haditudósítások igyekeztek kedvező színben feltüntetni a hadi helyzetet, a sorok között olvasva azonban nem volt nehéz megállapítani, hogy a Monarchia helyzete egyre aggasztóbbá vált. Az egyszerű emberekben félelmet, sötét jövőt vizionáló szorongást keltettek a rémhírterjesztők is, akik ellen a hatalom helyi képviselői, a kormánypárti újság-szerkesztők is keményen felléptek. Ezzel kapcsolatosan a *Bereg* a következőket írta: „*A rémhírek terjesztését okvetlenül meg kell akadályozni. Kérve kérjük a rendőrségünket, legyen a rémhírek terjesztőivel szemben kérelmlenül szigorú... Nagy szolgálatot tehetnek a rendőrségnek ezen a téren a polgárok...*”²⁰ Például *Szemere Kálmán* *Vésmadarak jönnek* című költeményében a „*kishitűeket*” és „*rémhírterjesztőket*” is ostorozó szavakkal illette, akik „*riasztó árnyak*”, s az ember feje fölött kóválygó „*vésmadarak*”, akikhez elítélő üzenete így szólt: „*Félre kishitűek, / Hazánk sosem vész el!*”²¹

Tisza István miniszterelnök október 23–28. között járta be a vidéket, hogy személyes tapasztalatokat, információkat szerezzen az orosz betörés követke-

tében a ruszin falvakban keletkezett anyagi és erkölcsi károkról. Útvonala a következő településeket érintette: Miskolc–Kassa–Eperjes–Homonna–Sátoraljaújhely–Ungvár–Uzsok–Ungvár–Munkács–Alsóverecke–Munkács–Máramarossziget–Kőrösmező–Szatmárnémeti–Debrecen–Budapest. „*Látogatása általános örömet és megnyugvást keltett a helyi lakosság körében.*”²²

Az első háborús karácsony előestjén **Buttykay Ferenc**, Bereg vármegye főispánja a következő közleményt hozta nyilvánosságra: „...*a legcsekélyebb nyugtalanságra sincs ok, mert az érkezett kellő számú csapatokkal szemben az ellenség visszavonulóban van, és vármegyénk előreláthatólag legrövidebb idő alatt végleg megszabadul az oroszoktól. Kérem a lakosságot, hogy menekülésének gondolatát félre téve, maradjon nyugodtan a helyén.*”²³

Az ország szorongó polgárai a jó hírt megkönnyebbülten veszik tudomásul. Hogy az itt élő embereknek, a keleti fronton harcoló katonáknak a végső győzelembe vetett hitük megszilárduljon, **Károly Ferenc József** főherceg, a magyar és az osztrák trón örököse 1914. december 30-án különvontattal felkereste Ungvárt, előzetesen megtekintette a Kárpátokban harcoló csapatokat, 120 katonát tüntetett ki. Majd az ungvári pályaudvaron **Lőrinczy Jenő** Ung vármegyei alispán fogadta, kalauzolásával a vármegyeháza nagy termében a képviselőkkel, a helyi előjáróság vezetőivel is találkozott, itt elhangzott beszédében méltatta és értékelte a „*szép fogadtatást*” és a „*megye hazafias magatartását.*”²⁴ Végezetül a főherceg fogadta az egyházak vezetőit, a vármegye, a város, a fő hivatalok képviselőit, a Vöröskereszt helyi vezetőit. A megyei magyarlakta községek vezetőinek nevében **Földes László** császlóci bíró köszöntötte a magas rangú vendéget.

Kétségtelen, hogy ez a látogatás lelket öntött a csüggedőkbe, a helyzet azonban egyre aggasztóbbá vált, hiszen a keleti hadszíntéren az osztrák-magyar csapatok év végi embervesztése a 800 000 főt is meghaladta. A Kárpátokban lefolyt hadműveletek összefoglalása szerint: „*A Kárpátokban vívott harcok maradandó fontossággal bírnak számunkra, mert a magyar határ védelmére folytak, s a harcok gyújtópontjában magyar csapatok álltak. A magyar csapatok itteni teljesítményeinek az egykori ellenfél, Bruszilov tbk. állít maradandó emléket, amidőn a harcok ismertetését emlékirataiban ezzel a megjegyzéssel zárja: »...A kemény és elkeseredett novemberi harcok csapatainknak igen nagy veszteséget okoztak... Kiváltképpen a magyarok védték borzalmas és kétségbeesett elszántsággal a magyar síksághoz vezető kapukat...« Mémoires du Général Brousilov, 93. oldal.*”²⁵

2. MÁSODIK „UZSOKI BETÖRÉS”:

1914. DECEMBER 3.–1915. FEBRUÁR 27.

A hadtörténelem ezt emlegeti „második Uzsocki betörés” néven. „**Radko Dimitrijev** altábornagy orosz 3. hadserege december 17-én támadásba lendült, és áttört az éppen a limanowai összpontosítás céljából meggyengített kárpáti magyar védelmi vonalon, amit zömmel gyengébben felfegyverzett népfelkelők tartottak.”²⁶ Így az újra elindított „orosz gőzhenger” híre Budapestet is megrendítette, elsősorban a Felvidék, az Erdős Kárpátok menekültjeivel, közben pedig lázas gyorsasággal folyt a székesfőváros katonai megerősítése.

A lapok is hírül adták, hogy „Zboró és Bártfa, Mezőlaborc és Homonna, Uzsock és Volóc, Szolyva és Kőrösmező már november első felében a kétségbeesett harcok színhelyévé vált. Erről a vonalról már ekkor minden magyar polgári személy elmenekült, de veszélyessé vált ezáltal Eperjes, Kassa, Ungvár, Munkács, Huszt és Máramarosziget helyzete is, és mindezekből a városokból és mindezeknek a városoknak a környékéről megindult a lakosság menekülő vonala, mely véget érni nem akaróan kígyózott az ország szíve felé!”²⁷ December 2-án **gróf Tisza István** miniszterelnök táviratban fordult az érintett vármegyék főispánjaihoz, hogy győzzék meg a lakosságot a helyben maradásról, mivel „rövid idő alatt vissza fogják verni ezt a második orosz betörést is.”²⁸ A további pánikkeltés blokkolása érdekében **gróf Tisza István Ferenc József császár** nevében felkereste **Vilmos császárt** azzal a kéréssel, hogy küldjön felmentő csapatokat Magyarország „megoltalmazására” az orosz betöréstől. Ugyanis tudomására jutott, hogy **Nikolajevics Nyikolaj** nagyhercegnek, az orosz hadak főparancsnokának az a haditerve, hogy elfoglalja Budapestet, és a „magyar földön egyesíti hadait a szerb hadsereggel, és akkor a magától szétrobbanó Ausztrián keresztül tör majd Németország és Berlin felé.”²⁹ Ennek az elgondolásnak a jegyében adta ki a parancsot a Kárpátok megtámadására. Mindezek tudatában a német császár nem tagadta meg a magyar miniszterelnök kérését, parancsára a Kárpátokba erős német csapat indult. 1915. január elején Munkács környékéről vonultak föl először német csapatok a kárpáti hadállásokba.³⁰ A német „*déli hadsereg*”-nek a kitűnő hadvezérnek tartott **Linsingen** tábornok lett a parancsnoka.

Decemberben Máramarosban indult meg az erős orosz offenzíva. Toronyánál nagy orosz erők törtek be, és itt háromnapos kétségbeesett küzdelem után lehetett csak a túlerőt megállítani. Mint írják: „Az Uzsocki-szorosban éppen karácsony napján lángolt leghevesebben a harc, amelyet hős csapataink négy

nap óta éjjel-nappal szakadatlanul folytattak. És karácsony estéjén a magyar katonák elfoglalták a szorost, kiverték az orosz határon túlra... Ennél szebb karácsonyi ünnepe nem lehetett a magyar honvédeknek.”³¹ A leírások szerint egy-egy roham után a véres foltok, csontig fagyott hullák tarkították a fehér, hófödte tájat. „1914–15 kemény telén előfordult, hogy az Uzsoki-hágóban elesett orosz katonákat ameddig összeszedték bajtársaik, addig a székely 22-es és 24-es honvédek katolikus, református és unitárius vallási énekeket énekeltek csoportonként.”³² A gyergyószentmiklósi **Imets Béla** hadnagy 1915 februárjában az Uzsoki-hágó előterében így emlékezik a csata utáni hangulatra: „A szétdobált fehér muszkaszakok, szuronyos puskák elmosódtak a halvány fényben. Embert nem igen lehetett látni. Elfogták vagy összegyűjtötték és elhurcolták őket. Megfogtam egy fehér muszka tarisznyát és fel akartam emelni a földről, hogy lássam, mi van benne, de nagyon nehezen jött. Erőlködtem, azt hittem, valamely ágban meg van akadva és csakugyan engedett. De nem volt ám megakadva. Ott volt a muszka hátán, s ahogy felemeltem, rásütött fedetlen fejére a holdvilág. Br. – Eleresztettem, s estében neki dőlt egy köves fatörzsnék, hogy minket szemmel kísérhessen, vajon hová, merre megyünk?”³³

Az is előfordult 1914–15 telén az Uzsoki-hágóban, hogy a „lövészárok-hadviselés” idején többen éhes gyomorral küzdöttek, amíg bírták, vagy halálra fagytak a havas árkokban.

A Kárpátok „teljes arcvonalan” az újabb orosz benyomulás visszavetésére komoly harci cselekmények folytak. A Világháború 1914–1918 c. munka VIII. kötete részletesen foglalkozik és „ismerteti a mindkét féltől rengeteg áldozattal járó, borzalmas téli csatát a Kárpátokban, amely végleg megállította a Nagy-Magyar-Alföld elérését célzó orosz támadásokat, továbbá az oroszok által körülzárt Przemysl várának utolsó szenvedéseit és küzdelmeit...”³⁴ A harcoló hadak közös összefogására emlékezve **Schay Gusztáv** tábornok, a 41. honvéd gyaloghadosztály akkori parancsnoka így értékelte a történeteket: „Két hónapon keresztül első vonalban állt a ho. s. majdnem megszakítás nélkül harcolt a legádázabb időjárásban. Mit izzó lelkesedés, elszánt bátorság, szívós kitartás, megtöretlen kötelességtudás, vasakarát és csendes tűrés időviszontagságok elviselésében elérhet, azt a honvédek fényes harcaikban elérték. Nemcsak a katonai nevelés eredménye, hanem a nép valódi lelkülete mutatkozott így legszebb, leggazdagabb kifejlésében. Itt nem volt kivétel: tisztak úgy, mint legénység, egy szellemtől áthatva és összetartva vetekedtek és diadalmaskodtak a közös cél elérésében: megvédeni a magyar földet az ellenségtől!”³⁵

1915. január 2-án a határvédelemre berendezkedett csapatok kénytelenek voltak visszavonulni az Uzsoki-hágónál. Január 24-én fordult a kocka, mert a szövetségesek kárpáti frontja újra rendezte sorait, és északról délre foglalt állást a *Borojevic-hadsereg*, *Böhm-Ermolli-hadsereg*, a német *Linsingen-hadsereg* és a *Pflanzer-Baltin-hadsereg*. Az egész kárpáti vonalon megindult a négy hadsereg meglepetésszerű offenzívája.

Csak január 25-én sikerült a bereg vármegyei Vezérszállásnál visszavetni az oroszok támadását, és mintegy 1050 katonát foglyul ejteni. Az ún. „*1. Kárpáti csatából*” az eperjesi 32. táborig vadászászlóalj³⁶ (**Arady István** százados parancsnoksága alatt) mások mellett szintén kivette részét: 1915. január 4. – Majdan vadászház, január 25. – Kicsirka hegy, január 27–28. – Felsőverecke stb. Ott voltak „*a 2. kárpáti csatában*” február 21-én a Czyrak hegyen, majd a „*fényes gorlicei áttörés után a zászlóalj csatlakozott a győzelmes üldözőkhöz.*”³⁷ A Nida folyótól a Kárpátokba Nagypolányig jut el többek között három trencsényi ezred is: a 71. gyalogezred, a 15. honvéd gyalogezred, a népfölkelő gyalogezred januártól áprilisiig a térségben hősiessen harcolt.³⁸

Az oroszokat a Nida folyóig üldöző 37. honvédgyaloghadosztály³⁹ január 7-én szintén az Ung völgyének védelmére átirányították és az 5. hadtest alá rendelték, kötelékében a San folyó mentén ellenálló oroszokat többször is megtámadta, ekkor már létszáma 3200 főből állott. Ezután a hadművelet után a 37. hadosztály Nagybereznára került tartalékba, majd „*április 6-án a hadosztályt Nagybereznától északra, az Ulicska völgyébe, a XVIII. hadtest rendelkezésére Végaszóra küldték, csapatait a betört ellenség visszavetése végett különböző seregtestekhez osztották be... A honvédek a tíznapos harc alatt mindenütt kiüntették magukat és sok dicséretet kaptak.*

Április 16-án a hadosztályt ismét az V. hadtest alá rendelték, és az Ung völgyében Révhely és Fenyvesvölgy környékén gyülekezett..., május 1-én a Stinka nevű hegyháton a 31. hadosztályt váltotta fel állásaiban.

A gorlicei áttörés következtében, május 8-án, az oroszok itt is visszavonultak s a hadosztály üldözte őket, de már 9-én Sóslakról vasúton ismét Fenyvesvölgyre vitték. Május 11-én alig, hogy csatlakozott az előnyomuló hadtesthez, máris Csontos, Malomrét és Fenyvesvölgy területén ismét vasútra szállott és Tarnowra irányították.”⁴⁰

Az osztrák-magyar csapatok fokozatosan visszaszorították az ellenséget a Felső-Ung, a Latorca és Nagyg, Laborc völgyéből és január 27–28. közt visszafoglalták a „*Kárpátok egyik legfontosabb hágóját*”, az Uzsoki-

szorost. A súlyos téli harcokban a 2. hadosztálynak „*megbecsült szeméfnye volt a pozsonyi 5./5. utászszázad*”, mert a „*zord kárpáti télben, deréki g hóban műszaki segítséggel pótolják és fokozzák az egyre jobban fogyó harci erőket.*”⁴¹ Különösen a „*kárpáti húsvéti csatában*” ezerféle módon volt a küzdők segítségére, például az elcsigázott, leharcolt gyalogság részére védő állásokat építettek, és végezték azok karbantartását **Molnár Pál** hadnagy parancsnoksága alatt. Az erődítési anyagokat úgyszólván kézi erővel juttatták el a küzdők vonalába. Március vége felé közben az utászok is a harc folyamán egyre fogytak (sebesülés, fagyás, halottak), a szakaszok állománya nem volt több 30-35 főnél. Később lecserélik a végsőkig kitarót utászszázadot, jól megérdemelt pihenőre mentek.

A Kárpátok felszabadítása, az ellenség magyar földről történő kiszorítása, a történelmi magyar határ védelmének megszervezése a „*József apánk-nak*” is szólított **József főherceg**⁴² és **Szurmay Sándor**⁴³ tábornok nevéhez fűződik, ugyanis a hegyvidéken bevetett csapataik keményen és elszántan felvették a harcot az oroszokkal. 1915. január elején a haditudósítóknak a „*kárpáti honvédekről*” a következőket mondta: „...*Mikor az előnyomulás itt megkezdődött, mintegy 7000 emberemnek olyan úton kellett haladniuk, amelyen 6000 lépést tehetett egy-egy úton, ámbár átlagos marsképességük naponta 30 000 lépésre tehető. De az ő menetelésük egy őserdőn át vezető hegyi úton történt, amely ösvényen másfél méternyi fatörzsek torlaszolták el az utat, úgyhogy még az öszvérek sem mehettek tovább, de mi mégis keresztül mentünk! A világ egyetlen csapata sem tudta volna produkálni azt, amit az én embereim megtettek. (...) A mi nagyszerű csapatainkat semmi sem tartóztathatja föl, és ha a hó másfél méter magas, másfél méter magas havon át masíroznak az ellenség ellen lelkesedéssel, bizalommal, győzelemben vetett hittel...*”⁴⁴ Ilyen szilárd hittel szállt szembe „*az orosz túlerő mérhetetlen hadával*”, ezzel az elszántsággal győzte le ellenségét, és ezáltal Magyarország legnépszerűbb tábornoka lett, aki a honvédelmi minisztérium államtitkári székét felcserélte a Kárpátok harcterével.

Vidékünkhöz kötődik **Szurmay** egyik később – katonai szakíróként – megírt munkája is: *A magyar katona a Kárpátokban*⁴⁵ c., a háborús emlékezés műfajába sorolt könyvében a Kárpátokban harcoló hős magyar katonának állít emléket. Szól arról is, hogyan hiúsította meg egységeivel „*a magyar Alföld és Budapest elfoglalásának orosz haditervét*”, akik be akartak jönni azon az útvonalon, amelyet az 1849-ben a magyar szabadságharcot leverő orosz hadtestek tettek meg. Külön fejezetet szentel az „*orosz*

foglyok, menekülők, zsidó lakosság” témakörnek. Megnevezi Uzsok hőseit. Feleleveníti a híres uzsoki harcokat, a magyar katona örökké emlékezetes haditetteit, és az 1914-es világháború nagy küzdelmeiből leszűrt értékes tapasztalatok gazdag tárházát nyújtja az olvasónak.

A Kárpátok védelméhez is kötődik **József főherceg** tábornagy hét kötetében⁴⁶ kiadott munkája, amelyben számot vet azzal, hogy a világháborút milyennek látta. Az első kötetében főleg a Kárpátokban zajló csatákról ad körképet és elemzést (II.–X. fejezet). Lényegesen adatolt részek: *Az Uzsokihágó visszafoglalása. Előttörésünk Turkára. 1914. IX. /30.-X./9., Állásharcok a jeges Kárpátokban... 1914.XI./26.-XII. /31., Tél a Kárpátokban. 1915.I./1.-III. /27...., A húsvéti nagy csata a Kárpátokban. 1915.III. /28-IV. /22., Gorlice. 1915.IV. /23-V./25.* – csatolt térképmellékletekkel.

Megjegyzendő, hogy ebben az időben akadt egy-egy költői lelkületű baka is, aki a lövészárokból verseket, dalokat írt a maga közvetlen, egyszerű nyelvével a csaták viszontagságairól, a Kárpátokban átélt életre-halálra menő harcokról. Ezek a versfaragványok dokumentumértékűek, nem művészi értéket képviselnek, de a maguk nemében egyedülálló érzelmeket és gondolatokat fejeznek ki. **Leopold Gerer** őrmester is ilyen verscsinálásra adta a fejét, az alább közölt verset bajtársai énekelték is.

Kárpáti mars

*Kilenc hős egy fa alatt
Békésen álmodja
az elmúlt borzalmas napokat.*

*Magyar Kárpátok szédítő magasságain
Elnémultak az ágyúk dörgései
És golyók füttyülései,*

*Ezeket az elmúlt
Borzalmas Napokat jelzi itt
E kilenc kis fakereszt a föld felett.⁴⁷*

A feljegyzések szerint a Kárpátok közel 200 km-es hegyi arcvonala a „*keleti front egyik mellék hadszínterének*” bizonyult. Szünet nélkül folytak az elkeseredett támadó és védekező hadműveletek. Ugyancsak a **Szurmay**-hadtest aláren-

deltségében az Uzsoki-hágóban vetették be a kolozsvári 38. honvéd gyaloghadosztályt, amely súlyos harcokban verte ki a „muszkákat” a szorosból.

Az orosz támadás során a helyi ruszin lakosság az Uzsoktól nyugatra eső településeken szenvedett súlyos anyagi károkat. Majd Ung, Toronya visszafoglalását Máramarosmegye felszabadulása követte, ami nagy örömet és bizalmat keltett a helyi magyar, ruszin és más nemzetiségű lakosság körében, és országszerte is.

Ezekben a vészterhes napokban az uralkodóház, a minisztérium stb. tagjai egyre gyakrabban keresték fel a Kárpátokat, hogy lelket öntsenek a csüggedőkbe, mert még hátramaradt Bereg vármegye Latorca-völgye (Vezérszállás-Verecke-Volóc vonalon), ahová az orosz csapatok befészkeltek magukat, és a leghuzamosabban ezt a vonalat tartották. Például március 4-én vidékünkre látogatott: **Krobotin Sándor**⁴⁸ hadügy-, **Sándor János** belügy-, és **Hazai Samu** honvédelmi miniszter. **Gróf Sztáray Gábor**, Ung megye főispánja kalauzolásával a Kárpátokban létesített megfigyelőállomásokat keresték fel, ahová a sebesült és beteg honvédeket irányították, hogy megvizsgálják, nem szenvednek-e fertőző betegségekben. Meglátogatták az ungvári közkórházat is.

Ilyen szomorú körülmények közepette készültek az emberek az első háborús húsvéthoz, amikor „*egy világrész harca folyik most a hatalomért és az igazságért*”. Ennek kapcsán az Ung c. hetilap vezércikkírója felveti a szónoki kérdést, hogy a húsvét „*milyen is lesz, de hát milyen is lehet az a böjt, amelyiknek nem volt farsangja?*”⁴⁹

Eközben futótűzként terjedt a hír, hogy 1915. március 22-én elesett a lengyel galíciai Przemysl vára is, amelyet a cár seregei már 1914. szeptember 16. óta körülzártak, és folyamatosan ostromoltak. Az igazsághoz tartozik, hogy a **Tersztyánszky Károly**⁵⁰ tábornok által vezetett hadseregcsoport a przemysl-i erődrendszer felmentése céljából indított úgynevezett „*kárpáti hadművelete*” jelentős embervesztéséget okozó kudarccal zárul.

Az Ung olvasói is döbbenettel olvasták a tudósítást. A szerkesztőség aggódva kérdezte: „*Ismerőseink, jó barátaink, a 11. népfölkelő gyalogezrednek zászlóaljai teljesítették ott hazafias kötelességüket. Egymástól kérdezzük: mi lesz a hősökkel? A tizenkilencedik kirohanásban milyen szerepet vittek? Foglyok-e? Ki tudna most mindezekre felelni.*”⁵¹

Április 6-án az orosz csapatok megszállták Patakújfalut és kijutottak az Ung völgyébe, azonban **Szuromy** tábornok csapatai visszavetették a muszkákat. Április 14-én az Uzsoki-szorosnál az ellenség ismét megkísérelte a betörést az Ung völgyének felső szakaszába, de nagy áldozatok árán sikerült

visszaszorítani őket és elfoglalni a Ceremba magaslatot. A „*téli kárpáti hadjárat*” részvevői között említik a nyitrai 14. honvéd gyalogezredet⁵² is, amely több hegyi magaslat visszavételéért szívós kitartással küzdött, illetve állásharcot folytatott. Majd mint hadtesttartalék, többek között Fenyvesvölgyön rendezkedett be, sorainak kárpátaljaiakkal történő kiegészítése után 1915. április 25-től május 7-ig Sóslakon át kezdeményez bátor előrenyomulást és folytat a bérceken állásharcot. Az oroszok kiszorítása után az ezred Csontosra menetel, katonavonattal a lengyelföldi keleti frontra szállítják.

A hadijelentések különösen a 19. és a 26. gyalogezredek hősiességét emelték ki, melyek főleg kárpátaljai népfelkelőkből álltak. 1915 áprilisában az Uzsoki-hágó előterében a székely 38. honvéd gyaloghadosztály is sikeresen tartóztatta fel az orosz csapatokat, majd délről csatlakozott az ellentámadáshoz. Az év folyamán a székely honvédek a Dnyeszter vonalán üldözték az ellenséget.

A veszteségek elsomorítóak voltak és a hozzátartozók, a békepártiak körében egyre gyakrabban merült fel a kérdés, tulajdonképpen miért is harcolnak a magyar katonák. **Rácz Pál** ungvári író-újságszerkesztő *A mi részünk* c. vezércikkében így válaszolt erre a kérdésre: „...*igaz, hogy most, a világháborúnak ebben a stádiumában elsősorban a hazát védjük, annak háborítatlanságáért másztak fel a Kárpátok hófödte magaslataira fegyveres testvéreink, de míg a hadviselő felek mindegyikének területi aspirációi vannak, addig mi az önzetlenség háborúját vívjuk.*”⁵³

Vidékünk egyelőre megmenekült az ellenséges csapatok behatolása elől. Ezért nagy árat kellett fizetni. A háború sújtotta vidékekről a budapesti állami gyermekmenhely összeszedte a gyerekeket és más vidéken helyezte el őket, ahol gondos ápolásban részesültek. Nagybereznáról például, ahol a felső-ungyi és felső-zempléni gyerekeket gyűjtötték össze, április 29-én 414 elhagyott gyereket vittek az Alföldre.

Május közepén az orosz csapatok ismét támadásba lendültek a Kárpátokban a Vizava és Uzsoki-hágó közötti szakaszon, igyekeztek betörni az Ung völgyének felső szakaszába, de a 19. és a 26. gyalogezredek, melyekben sok Bereg-vidéki honvéd harcolt, visszavetették őket.

A „Kárpáti téli csatára” visszapillantva a szakirodalom adatai alapján elmondható, hogy „*a Kárpátok havas bércei által a csata alatt elnyelt embertömeg mindkét félnél hihetetlen arányokat öltött... Főként magyar csapatok vették tehát a szintén főként magyar csapatok által védett Premysl felmentéséért s azután Magyarország határaiért a súlyos harcot... Az o.-m. vasutak hatalmas*

munkát végeztek, amikor az arcvonal ellátása mellett 116 nap alatt 2 hdsz-pás-g-ot, 10 hdt. -törzset és 43 hadosztályt szállítottak 2500 vonattal a Kárpátokba... A kétoldali veszteség szívbe markolóan mutatja, hogy mit jelentett a Kárpátokban végigharcolt tél... Megbízható veszteség-kimutatással erről a Kárpátokban végigharcolt négy téli hónapról egyik fél sem rendelkezik. Egyik hozzávetőleges számítás a halottakban, sebesültekben, betegekben, foglyokban és eltűntekben beállt o.-m. fogyatéket – Premysl védőrségét beleszámítva – 600-800.000 főre, tehát az állomány 60-70%-ra teszi.”⁵⁴ Az oroszok veszteségéről „még sokkal kevésbé megbízhatóak az adatok. A hivatalos kimutatás szerint ... a háború első kilenc hónapjában, tehát 1915 április végéig, 1.200.000 főt veszített volna halottakban, sebesültekben, eltűntekben és fogságba esettekben. A valóságban a veszteség legalább 60-70%-kal többre becsülhető, tehát legalább 1.800.000-2.000.000 főre, ha nem még többre.”⁵⁵

A magyar csapatok május 9-én kiszorították az ellenséges csapatokat Kárpátaljáról, és Galícia földjére léptek. A sajtóhírek szerint ezt az eseményt vidékünk nagyobb településein harangzúgással is megünnepelték.

1915. június 6-án az osztrák-magyar hadsereg visszafoglalta Przemysl várerődítményét, június 22-én pedig Lemberget. Elsőnek a II. magyar hadtest vonult be Galícia fővárosba. Ezúttal is Kárpátalja-szerte lelkes ünneplés kezdődött, a templomokban hálaadó istentiszteletekre került sor.

Közben Kárpátalján az orosz betörést követően megszervezték a háborús kárfelmérést. A háború nyomairól **Moraht Ernő** szolgálaton kívüli őrnagy a *Berliner Tageblattban* többek között így számolt be: „Többször törtek be az orosz hordák az Ung völgyébe, leégett házak, lebontott házfödelek és magányos sírok tesznek erről tanulságot. Ami megmaradt, azt megfosztották az ajtóktól, az ablakoktól és bepiszkították. A lakószobákat átalakították a kozákok istállóivá és a falak ocsmány és szándékos bepiszkolása tett tanulságot annak az ellenségnek a kultúrfokáról, amely ellen szövetségesünknek és nekünk küzdenünk kell.”⁵⁶ Ennek érdekében 1915. augusztus végén alakult meg a Háborúban Feldúlt Tűzhelyeket Újraépítő Bizottság, amely adakozásra szólította fel a nemzetet.

A feljegyzések szerint „az oroszok második betörése tehát aránylag hosszú ideig, több mint két hónapig tartott és 83 községet érintett súlyosan.” A korabeli kárfelmérő kimutatásokban rögzítették, hogy 5 község pusztult el, és mintegy ötezer ház semmisült meg. Például Fenyvesvölgy a hadműveletek során négyszer-ötször cserélt gazdát, valósággal „rommá

lőtték”, és az itt lakó ruszinok „éppen úgy szenvedtek, éppen úgy ítélték magukat a pusztulásnak, mint a fegyverrel harcoló katonák.”⁵⁷

A hadsereg főparancsnoksága 1916 tavaszán elrendelte, hogy Szabolcs, Szatmár, Bereg és Ugocsa vármegyéket vonják ki a „külső hadműveleti területéről”, vagyis ezentúl igazolási kötelezettség nélkül lehetett ezek határvonalán átutazni.

3. HARMADIK BETÖRÉS: 1917. JANUÁR 28. – ÁPRILIS 13.

1917 márciusában a helyi sajtókiadványok⁵⁸ első oldalán közölték a hírt, hogy az oroszok a Tatár-szorosnál ismét véres tömegrohamokat indítottak, hogy megerősítsék állásaikat, és alkalmassá tegyék azokat egy Magyarország felé indítandó offenzívára.

Az osztrák-magyar csapatok ellentámadása – **József főherceg** és **Szuromy** tábornok vezetésével – azonban sikeres volt, több mint 1300 foglyot ejtettek, sok fegyvert zsákmányoltak. 1917-ben **Kövess Hermann**⁵⁹ tábornok csapata is a Kárpátokban harcolt. Ezekben a harcokban hősiesség magatartást tanúsítottak a Kárpátalján toborzott gyalogezredek. Az *Ungvári Közlöny* vezércikkének költői megfogalmazása szerint: „egy évezred küzdelme avatta szent határrá a Kárpátok fenséges bérceit, és akik ezeket szentségtelen lábbal tapodni merték, bűnhődtek érte.”⁶⁰ Egyelőre tehát elhárult annak a veszélye, hogy vidékünk hadszíntérré váljék.

A hivatalos jelentésekben megállapítást nyert, hogy a ruszinok részéről „tömeges hazaárulásról, mellyel egyesek gyanúsították ezt a népet, beszélni sem lehet. (...) A többség még látszólag sem tagadta meg hazáját és hitét soha. Egy szegény timsori parasztszöveget például arra kényszerített az ellenség, hogy kerülő úton, a magyar csapatok hátába vezesse őket. Ez az asszony tudta azt, hogy mi vár rá, ha a parancsot nem teljesíti. Mégis: útközben, halálra készülve, mélyszégyenű hittel, buzgón imádkozott, és a magyar csapatok elé, veszébe vezette az ellenséget. Éhesen síró kis árvái este már hiába várták haza, édesanyjuk ott fekiúdt meggyilkoltan, vérbefagyva a feldúlt, az elhagyatott, a sötét mezőn...”⁶¹ Ez a példa is azt mutatja, hogy a ruszin nép „kiválóan viselkedett.” Kemény Gábor szerint is a ruszinság „a világháború alatt példásan viselkedik, és az orosz betörés idején olyan határozott nemzethű magatartást tanúsít, hogy egyedül Ökörmezőről 120 parasztyereket visznek túszul az oroszok.”⁶²

Akadtak ugyan ellenpéldák is, különösen Rahó térségében, ahol az orosz csapatokkal bejövő pravoszláv papok ún. hittérítő munkát folytattak a ru-

szin lakosság körében. Az elfoglalt településeken hitük elhagyásra, hazájuk megtagadására akarták rábírní a ruszinokat, elenyészően csekély eredményt tudtak elérni az aggok, elszegényedett asszonyok, megfenyített gyermekek között. A munkabíró férfiak ott véreztek a különböző frontokon.

A Kárpátokban végbement hadműveletek során ismételten sok ruszin falu pusztult el. Ez alkalommal 34 községet érintett a rombolás. Például az Ungvárhoz közeli Mezőlaborcon a nagymonostori kolostor és templom az itt folyó harcok áldozatául esett. Ung megyében 80, Máramarosban 91, Sárosban 853, Zemplénben pedig 1434 lakóház pusztult el teljesen. Az ellenség kitakarodása után éhség, ínség, betegség és nyomor vert itt tanyát. A lakóházak felépítésére újra országos gyűjtést rendeltek el.

Az új magyar kormány Ung, Bereg, Ugocsa vármegyék vezetői és képviselőtestületei messzemenő toleranciát tanúsítottak a kárpátaljai ruszinokkal szemben.

Az ungvári lap *Felépültek a Kárpáti falvak* c. cikkében arról tudósított, hogy Uzsokon a görögkatolikus templomban **Reöthy Szilárd** görögkatolikus lelkész misét tartott abból az alkalomból, hogy 18 földönfutóvá vált ruszinnak felépítették a házát, további 38 házát Fenyvesvölgyön, Határhegyen, Kiesvölgyben, Hajasdon, Havasközön építették fel. Patkófalun 22, Patakújfaluban 18 lakóház építése állt befejezés előtt.⁶³

Meg kell jegyeznünk, hogy „*a sorozatos galíciai kémkedések viszont a Kárpátokon innen is megteremtik a visszhatást. Napirenden vannak a papi megfigyelések és a Görögkatolikus Szemle „Papságunk védelme” című közleményében megírja, hogy Ungban, Beregben és Máramarosban gyakran nyilvánosan előállították a gör.-katolikus lelkészeket is. Ugyanakkor külföldön már vérszemet kap a pánszláv propaganda. A rutén szeparatista mozgalom Pacsuta Miklós hírlapíró elnökletével 1915. november 28-án megalakítja Pittsburgben a Narodna Obrana (nemzeti védelem) nevű ruszin politikai egyesületet, mely ismételten foglalkozik Kárpátaljának az orosz birodalomhoz való csatlakozásával. (...) Mindez az orosz politika sakkhúzása, történelmi tények tudatos hamisítása.*” – állítja Kemény Gábor.⁶⁴

A „*kárpáti küzdelem*”, illetve a három nagy betörés kapcsán azt a következtetést vonhatjuk le, hogy 1914-ben az itt zajló hadicselekményeket a hadvezérek „*mellékhadszíntér szerep*”-ként könyvelték el, azonban 1915-ben a hadiesemények a térséget „*fő hadszíntérre változtatták.*” Ebben az

anyaföldért folyó, ádáz küzdelemben az „*Uzsoki-hágót védő Szurmay-féle magyar hadtest állt meg szilárdan.*”⁶⁵ **Szurmay Sándor**,⁶⁶ az „*Uzsoki-hős*” katonai teljesítményéről nemzetközi szinten, így az ellenfélnek számító orosz tábornokok is, elismeréssel nyilatkoztak, köztük **Alekszej Bruszilov** altábornagy, aki a **Szurmay-hadtest** erőteljes nyomására elrendelte a visszavonulást a Kárpátokból. Haditettéért **Szurmay** az új uralkodótól, **IV. Károly királytól** 1917 márciusában titkos tanácsosi címet kapott, augusztus 17-én pedig elnyerte a bárói méltóságot uzsoki nemesi előnévvel. 1918. augusztus 17-ével elnyerte a m. kir. nagykanizsai 20. honvéd gyalogezred tulajdonosi címét.

A csatasorozat első nagy felvonásában (1915. január 25. – február 5.) **Borojevic** 130 000 puska erejű serege 89 ezer főt veszített. A tetemes nagyságú áldozatot hozó kárpáti küzdelmek feltartóztatták ugyan a magyar Alföldre irányuló „*orosz gőzhengert*”, azonban a második felvonásban a „*szándékolt célt*” nem érték el, Przemysl felmentése nem sikerült, ezzel előidézték a várvédők „*dicsőséges bukását*”, mert 120 ezren kerültek orosz fogságba. Azóta a hadtörténészeink is világosan kimondták, hogy a „*Kárpáti csata, a világháború legnagyobbjai és legvéresebbjei közé tartozik.* (...) *Az emberanyag pusztulásának rettentő mértékére nézve elég annyit mondanunk, hogy az oroszok ellen küzdő csapataink január 1-től április végéig közel 800 000 főt veszítettek.* (...) *Az orosz veszteség a mienknél nem volt kevesebb. Tudjuk, hogy az orosz hadseregnél a kárpáti hadszíntér a poklot jelentette.*

Megérte-e Przemysl ezt az irtózatot? ... nincs kellő indok arra, hogy hadvezetőségünk miért választotta éppen a legalkalmatlanabb területet a támadásra. A rossz irány és az ehhez való ragaszkodás végzetesen megbosszulta magát. Seregeink emberanyaga túlságosan elhasználódott. Ennek következményeit többé nem tudtuk kiheverni.”⁶⁷

4. A KÁRPÁTOK KIEMELT HŐSEI, AKIKRE BÜSZKÉK LEHETÜNK (SZEMELVÉNYEK A HŐSÖK NAPTÁRÁBÓL)⁶⁸

Uzsoki csata

„*Uzsoknál történt 1915 február havában. 23-án el kellett foglalni az ellenségtől egy igen fontos magaslatot. Este indult meg a roham, a két teljes órai tusa meghozta az eredményt, a hegy a mienk. De hogyan? Méteres hóban kellett a hegyre mászni kézi- és gépfegyverek pusztító tüzében. Már-már megtörtént a roham, de egy ember kevés honvédjével még mindig túlkiáltotta a rémes fegyverropogást, még mindig hangzott a »rajta«, aztán mind gyön-*

gébb lett a fegyverropogás, mind erősebb a »rajta« és vitt magával és sodort maga előtt mindent, míg végre elült a csatazaj. És a hegy tetején fent állott **Hulyák Valér** tartalékos főhadnagy, az eperjesi főgimnázium tanára. A hegy az övé volt. Február 25-én el akarták venni a muszkák, egyenként lopóztak oda, és amikor már általánosan kezdődött a támadás, a tanár-főhadnagyt megölte egy orosz golyó. Így írta le **Hulyák Valér** hőstettét **Zipszer Ödön** százados, aki a slafkei templom mellett temette el a vitéz tanárt.”⁶⁹

Benedek András

M. kir. 24. h. gye.

„**Benedek András** a brassói 24. honvéd gyalogezred őrzetője az Uzsoki-hágótól keletre, Moldawsko-nál folyt harcaink alatt kileste, hogy az oroszok az előre tolt árkaik közelében lőszerraktárt létesítettek. **Benedek** őrzető önként vállalkozott arra, hogy három bajtársával együtt, éjjel megközelíti és felgyújtja azt a házikót. **Benedek** őrzető és társai napközben száraz, könnyen lángra kapó faanyagból kis kötegeket készítettek, amelyeket petróleummal öntöttek le, majd este nekiindultak vállalkozásuknak. Gondos rejtőzéssel nesztelenül megközelítve a faházikót pillanatok alatt megrakták a gyújtókötegekkel, majd meggyújtották azokat. A ház 2-3 percen belül meggyulladt és rövidesen már annyira égett, hogy az odasiető oroszok nem tudták a tüzet eloltani. Amikor pedig összedőlt a ház, a lőszer a hőségben robbanni kezdett, ami a siker hallható bizonyítéka volt. **Benedek** őrzetőt ezredparancsban dicsérték meg és az Ezüst Vitézségi Érem I. osztályával tüntették ki. Társai számára a II. osztályú Ezüst Vitézségi Érmel adományozták.”⁷⁰

Berta Antal

Cs. és kir. 29. gye.

„1916 őszén a Tatárszorosban az oroszok gyakran megkísérelték, hogy lövészárkaik észrevétlen előre tolásával közeledjék állásainkhoz. 1916. október 12-én **Berta Antal** a 29. gyalogezred őrmestere észrevette, hogy frissen ásott árok húzódik a mi állásunk felé. Estefelé **Berta** őrmester önként jelentkezett egy járőrbe. Este indult, nehogy a muszkák észre vegyék. A vállalkozás viszont szemet szúrt az oroszoknak és mikor **Berta** az új árok közelébe ért, olyan tüzet kapott, hogy nyolc embere sebesült meg. Erre **Berta** beugrott az árokba és heves kezítusával kiverte onnan az oroszokat. Az utána jövő munkásosztag aztán betömte az árkot. **Berta** őrmester ezért a hőstétéért az Arany Vitézségi Éremmel tüntettetett ki.”⁷¹

Bodnár Antal

M. kir. 30. h. gye.

„Az Uzsoki-hágó környékén folyt védelmi harcaink alatt történt, hogy az oroszok kihasználva az éjjeli koromsötétséget és a biztosítatlanul maradt mély szakadékokat, az utóbbiak egyikén keresztül, a 30. honvéd gyalogezred védelmi vonalának szárnya mögé férkőztek. Onnan azután az ezred szélső szárnyát minden irányból megtámadták. **Bodnár Antal** szakaszvezető felismerte az oroszok beférkőzése folytán keletkezett nagy veszedelmet. Szakasa élén gyors és merész elhatározással, a támadókra vetette magát, akiket elszánt előretöréssel pillanatok alatt visszaűzött, majd immár azokra az oroszokra rontott, akik a századot oldalban és a hátban szorongatták. Ezzel az öntevékeny és bátor, valamint gyors és eltökélt harci beavatkozásával **Bodnár** szakaszvezető helyreállította a helyzet egyensúlyát.”⁷²

Bozó Andor

M. kir. 307. h. gye.

„**Bozó Andor** zászlós a 307. honvéd gyalogezreddel került a frontra. Legkiválóbb hőstettét 1916. augusztus 11-én, a Tatár-szoros védelme közben vitte véghez. Az oroszok minden nagyobb harci zaj nélkül észrevétlenül a 307-es honvédek I. zászlóaljának hátába kerültek és meglepték a zászlóaljparancsnokságot. A váratlan támadás a felsodorítás veszélyével fenyegette az egész ezredet. Nagy zűrzavar támadt, mindenki menekülni igyekezett. Csak **Bozó** zászlós, a zászlóalj segédtsíjtje nem veszítette el a fejét. Karabélyt ragadva „Küldöncök, utánam!” kiáltással az oroszok elébe vetette magát. Csak két bajtársa, **Takács** őrzető és **Táncos** honvéd követte. A három hős honvéd elszántan az ellenségnek rontott és heves tüzeléssel fogadta az előre nyomuló oroszokat, azok nagyobb erőt sejtve, halottjaik visszahagyásával elmenekültek. **Bozó** zászlós ezen elszánt és rettenthetetlen fellépése megbecsülhetetlen eredményt jelentett és általános elismerést váltott ki.”⁷³

JEGYZETEK:

¹ Lásd a katonanóta énekelt változatát: <https://www.youtube.com/watch?v=0b6frylwBm8>

² *Háborús versek* könyve. Magyar költők 1914–15-ben. Budapest, 1916. 72–73. old.

³ *Tolnai. A világháború története 1914-1918.* Diplomáciai okiratok, hivatalos jelentések, szentanak hiteles feljegyzései és eredeti adatok nyomán. Teljesen átdolgozott II. kiadás. II. kötet. Budapest, Tolnai Nyomdai Műintézet és Kiadóvállalat Részvénytársaság kiadása, év n. 269 old.

⁴ NYÁRY IVÁN: *Kárpátalja hűséges népe a hadtörténelem tükrében*. In: A Felvidék és Kárpátalja hadtörténete 1914-1918. Szerkesztette: DE SGARDELLI CAESAR. Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat nyomása, Budapest, 1940. 57. old.

⁵ *A beregszászi magyar gimnázium története 1864-1989*. Szerkesztette: BENDA ISTVÁN, DR. OROSZ LÁSZLÓ. Magyarságkutató Intézet, Budapest, 1990. 14.p.

⁶ SZOVA-GMITROV PÉTER: *Ungvár múltja*. A szerző saját kiadása. Ungvár, 1944. 67. old.

⁷ Tolnai. *A világháború története 1914-1918*. Diplomáciai okiratok, hivatalos jelentések, szemtanuk hiteles feljegyzései és eredeti adatok nyomán. Teljesen átdolgozott II. kiadás. III. kötet. Budapest, Tolnai Nyomdai Műintézet és Kiadóvállalat Részvénytársaság kiadása, év n. 5. old.

⁸ Tolnai. *A világháború története 1914-1918*. Diplomáciai okiratok, hivatalos jelentések, szemtanuk hiteles feljegyzései és eredeti adatok nyomán. Teljesen átdolgozott II. kiadás. III. kötet. Budapest, Tolnai Nyomdai Műintézet és Kiadóvállalat Részvénytársaság kiadása, év n. 21. old.

⁹ Tolnai. *A világháború története 1914-1918*. III. kötet, i. m. 24. old.

¹⁰ Tolnai. *A világháború története 1914-1918*. III. kötet, i. m. 32. old.

¹¹ *A világháború 1914-1918. Különös tekintettel Magyarországra és a magyar csapatok szereplésére*. 1914 szeptember második felének és október havának eseményei a keleti (orosz) és a nyugati (francia) hadszíntéren. VI. kötet. Szerkeszti és kiadja a M. Kir. Hadtörténelmi Levéltár. Budapest, MDCCCXXXIV, 1934. A Stádium Sajtóvállalat Részvénytársaság nyomása. 49. old.

¹² NYÁRY IVÁN: *Kárpátalja hűséges népe a hadtörténelem tükrében...*, 57. old.

¹³ CSOMÓS RÓBERT: *A limanovai csata hiteles története (2004) (részletek)*. In: *Az első világháború*. Szerkesztette: SZABÓ DÁNIEL. Osiris Kiadó, Budapest, 2009. 574. old.

¹⁴ Lásd a Kárpátokban lefolyt hadműveletek leírását: *A világháború 1914-1918. Különös tekintettel Magyarországra és a magyar csapatok szereplésére*. 1914 november és december havának eseményei. VII. kötet. Szerkeszti és kiadja a M. Kir. Hadtörténelmi Levéltár. Budapest, MDCCCXXXVII, 1937. A Stádium Sajtóvállalat Részvénytársaság nyomása. 271-308. old.

¹⁵ LOSONCZI SZAKÁLL KÁLMÁN, ny. vkt. ezredes, a Szuromy hadsergocsoport volt vezérkari főnöke: *Uzsok hősei 1914. Az orosz kézre került magyar területek felszabadítása ezekilencszázötvennyel november és december havában*. Az előszót írta: vitéz uszoki báró SZURMAY SÁNDOR, ny. m. kir. honvédelmi miniszter, gyal. tábornok. In: A Felvidék és Kárpátalja hadtörténete 1914-1918...., 65-66. old.

¹⁶ *Az eperjesi 32. tábori vadászszázalaj vázlatos története*. In: A felvidék és Kárpátalja hadtörténete 1914-1918. 92. old.

¹⁷ FEGYIR SÁNDOR, DMITRO DANILJUK, SZERGIJ FEDÁKA, IGOR LIHTEJ: *Kárpátalja. Tájéismereti tájékoztató...* Ungvári Nemzeti Egyetem, Pannonia, Ungvár, 2001. 42. p.

¹⁸ **Linsingen, Alexander von** (1850-1935). Német tábornok. 1914-től hadtest parancsnok a keleti fronton. 1915 januárjában a Déli Hadsereg parancsnoka lesz, majd ugyanebben az évben a Bug Hadsereg vezetését bízzák rá. 1918 márciusában az ukrainai előretörés irányítója, júniustól Brandenburg tartomány katonai főparancsnoka. <http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww1/who/linsingen.html>

¹⁹ Bereg, 1914. október 4.

²⁰ Bereg, 1914. szeptember 27.

²¹ Ung, 2015. január 24.

²² Lásd bővebben: TUTUSKÓ ÁGNES: *A kárpátaljai rutén nép reagálása az 1914-1915. évi orosz betörésekre*. In: www.prominoritate.hu/folyoiratok/2012/ProMino_12-2-04-Tutusko.pdf

²³ Bereg, 1914. december 20.

²⁴ Ung, 1914. december 30.

²⁵ *A világháború 1914-1918. Különös tekintettel Magyarországra és a magyar csapatok szereplésére.* 1914 november és december havának eseményei. VII. kötet. Szerkeszti és kiadja a M.Kir. Hadtörténelmi Levéltár. Budapest, MDCCCXXXVII, 1937. A Stádium Sajtóvállalat Részvénytársaság nyomása. 308. o.

²⁶ RAVASZ ISTVÁN: *Avatóbeszéd Szurmay Sándor emléktáblájánál (2008).* In: *Az első világháború.* Szerkesztette: SZABÓ DÁNIEL. Osiris Kiadó, Budapest, 2009. 516. o.

²⁷ *Tolnai. A világháború története 1914-1918.* Diplomáciai okiratok, hivatalos jelentések, szemtanúk hiteles feljegyzései és eredeti adatok nyomán. Teljesen átdolgozott II. kiadás. III. kötet. Budapest, Tolnai Nyomdai Műintézet és Kiadóvállalat Részvénytársaság kiadása, év n. 175. o.

²⁸ *Tolnai. A világháború története 1914-1918.* III. kötet, 176. o.

²⁹ *Tolnai. A világháború története 1914-1918.* V. kötet, 104-105. o.

³⁰ *Tolnai. A világháború története 1914-1918.* V. kötet, 98-99. o.

³¹ *Tolnai. A világháború története 1914-1918.* IV. kötet, 314. old.

³² *Székeleyek az első világháború harcterein.* A dicsőség és a pusztulás négy éve: 1914-1918. A kiállítás szövegét írta, fotó és illusztrációs anyagát összeállította: NAGY JÓZSEF történetész, Gyergyóremete, é. n. 21. old.

³³ *Székeleyek az első világháború harcterein.,* 21. p.

³⁴ *A világháború 1914-1918. Különös tekintettel Magyarországra és a magyar csapatok szereplésére.* 1915 első négy havának eseményei. VIII. kötet. Szerkeszti és kiadja a M.Kir. Hadtörténelmi Levéltár. Budapest, MDCCCXXXIX, 1939. A Stádium Sajtóvállalat Részvénytársaság nyomása. 6. p. Továbblásd: 49-187, 248-368, 453-511, 512-581, 610-746. old.

³⁵ Lásd bővebben: SCHAY GUSZTÁV nyug. gyalogsági tábornok, a hadosztály akkori parancsnoka: *A 41. honvéd-gyaloghadosztály harcai a Kárpátokban 1915 telén.* In: Hadtörténelmi szemelvények a világháborúból. Bp. A M. Kir. Hadtörténelmi Levéltár Kiadványa. Stephaneum Nyomda és Könyvkiadó R.T., év.n. 75-293, 293. old.

Elektronikus változata: http://mtdportal.extra.hu/books/hadtortenelmi_szemelvények.pdf

³⁶ Az eperjesi 32. tábori vadászszázalaj 1918 augusztusától az olasz hadsziintérre, a Piave folyó mellé került, és itt érte az arcvonal összeomlása. Az olasz harctérről teljes fegyverzettel és teljes rendben, gyalogmenetben tértek vissza eperjesi állomáshelyükre. Összeszettségé 2000 főt tett ki. Arany vitézségi éremmel a zászlóalj öt tagját tüntették ki. A zászlóalj hősi halottainak emlékét megörökítő emléktáblát a hadimúzeumban tervezték 1940 körül leleplezni.

³⁷ *Az eperjesi 32. tábori vadászszázalaj vázlatos története.* In: A Felvidék és Kárpátalja hadtörténete 1914-1918. 92. old.

³⁸ *A volt trencsényi ezred harcai. Cs. és kir. 71. gyalogezred – M. kir. 15. honvéd gyalogezred, m. kir. népfelkelő gyalogezred.* In: A Felvidék és Kárpátalja hadtörténete. 188. old.

³⁹ A 37. honvédgyaloghadosztály legénysége 1915. szeptember 10-én a román, 1918. augusztus 24-én az olasz, 1918. szeptember 17-én a francia hadsziintéren teljesített szolgálatot az összeomlásig.

⁴⁰ *A 37. honvédgyaloghadosztály rövid összefoglaló története. A m. kir. hadiléváltár a m. kir. honvédség története* című kiadványából. In: A Felvidék és Kárpátalja hadtörténete 1914-1918. 140. old.

⁴¹ MOLNÁR PÁL hadmérnökkari ezredes: *A pozsonyi utászok gyalogharcban.* In: A Felvidék és Kárpátalja hadtörténete 1914-1918, 104. old.

⁴² **József Ágost (Joseph August)** (1872–1962). Osztrák főherceg, magyar királyi herceg, tábornok. A Habsburgok magyarországi ágának leszármazottja. Az első világháború elején a

Balkánon hadosztályparancsnok, majd az orosz frontra kerül, novembertől lovassági tábornokként. 1915 májusában az olasz frontra helyezik, hadtestparancsnokként részt vesz a 2–9. isonzoí csatában. 1916 decembere és 1918 januárja között a róla elnevezett hadseregcsoport vezetője Erdélyben és Bukovinában. 1918 elején az olasz fronton a piaveli átkelés irányítja, majd a tiroli hadseregcsoport, néhány napig a balkáni erők parancsnoka. 1918. október 27-én *IV. Károly* homo regiussá nevezi ki, ő nevezi ki *Károlyi* kormányát. A kommün idején rövid fogság után visszavonul, 1919. augusztus 6-tól kormányzó, de az Antant követelésére 26-án lemond. Jelentős hadtörténeti munkája a hétkötetes *A világháború amilyenek én láttam* című írása. <http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww1/who/jozsef.html>

⁴³ **Szurmay Sándor** (1860–1945). Tábornok, honvédelmi miniszter. A Ludovika Akadémia elvégzése után csapattisztként szolgált, 1905-től ezredparancsnok. 1911-től tábornok, a honvédelmi minisztériumban államtitkár. 1914-től hadtestparancsnok, 1915-től hadseregcsoport-parancsnok a Kárpátokban. 1917-től honvédelmi miniszter, e minőségében szolgált *Tisza István*, *Esterházy Móric* és *Wekerle Sándor* kormányában is egészen 1918. október 31-ig. A polgári forradalom során internálták. 1919 februárjától összekötő tiszt a francia katonai bizottságnál, 1921-ben visszavonul az aktív szolgálattól. Több fontos hadászati mű mellett értéke-zéseket írt a hüllőkről és az okkultizmusról is. Könyv: SZURMAY SÁNDOR: *A magyar katona a Kárpátokban*, Forrás: <http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww1/who/szurmay.html>

⁴⁴ *Tolnai. A világháború története 1914-1918. V. kötet*, 103. old.

⁴⁵ VITÉZ UZSOKI BÁRÓ SZURMAY SÁNDOR: *A magyar katona a Kárpátokban*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Bp., 1940. 239. old. Második kiadásának megjelenési helye és ideje: SZURMAY SÁNDOR: *A magyar katona a Kárpátokban*. (Élmények és tapasztalatok a világháborúból). N.R.G.-COM, Pp., 2005. 349. old. (Az előszót írta és összeállította: PAP KRISZTIÁN, utószó: KOCSIS ANDRÁS).

⁴⁶ Lásd: *A világháború amilyenek én láttam*. Írta naplója és hivatalos akták alapján JÓZSEF FŐHERCEG tábornagy. Az aktaszerű anyagot összegyűjtötte és összeállította: RUBINT DEZSŐ m.kir.nyug. altábornagy (1914. július 31. – 1915. május 25.). I. kötet. 27 melléklettel. Budapest, A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása, 1926. 1-708 + térkép-mellékletek.

A világháború, amilyenek én láttam. Írta naplója és hivatalos akták alapján JÓZSEF FŐHERCEG tábornagy. Az aktaszerű anyagot összegyűjtötte és összeállította: RUBINT DEZSŐ m.kir.nyug. altábornagy II kötet. Olasz háború. Doberdó. 47 melléklettel. Budapest, A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása, 1928. 1-950. old. + térkép-mellékletek.

A világháború, amilyenek én láttam. Írta naplója és hivatalos akták alapján JÓZSEF FŐHERCEG tábornagy. Az aktaszerű anyagot összegyűjtötte és összeállította: RUBINT DEZSŐ m.kir.nyug. altábornagy. III. kötet. Olasz háború. Doberdo. 30 melléklettel. Budapest. A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása, 1928. 1-894. old.

A világháború, amilyenek én láttam. Írta naplója és hivatalos akták alapján JÓZSEF FŐHERCEG tábornagy. Az aktaszerű anyagot összegyűjtötte és összeállította: RUBINT DEZSŐ m.kir.nyug. altábornagy. IV. kötet. Győzelmes küzdelmeink Erdélyért. (1916. december 2.-1917. június 28.) 44 melléklettel. Budapest. A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása, 1930. 1-1049. old.

A világháború, amilyenek én láttam. Írta naplója és hivatalos akták alapján JÓZSEF FŐHERCEG tábornagy. Az aktaszerű anyagot összegyűjtötte és összeállította: RUBINT DEZSŐ m.kir.nyug. altábornagy. V. kötet. Győzelmes küzdelmeink Erdélyért és Bukovina visszafoglalása. 31 melléklettel. Budapest. A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása, 1931. 1-1047. old.

A világháború, amilyenek én láttam. Írta naplója és hivatalos akták alapján JÓZSEF FŐHERCEG tábornagy. Az aktaszerű anyagot összegyűjtötte és összeállította: RUBINT

DEZSŐ m.kir.nyug. altábornagy. VI. kötet. A katasztrófák útján a pusztulásba- (Piavei csata.). (1918. január 17.-1918. július 20.) 38 melléklettel. Budapest. A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása, 1933. 1-805. old.

A világháború, amilyennek én láttam. Írta naplója és hivatalos akták alapján JÓZSEF FŐHERCEG tábornagy. Az aktaszervé anyagot összegyűjtötte és összeállította: RUBINT DEZSŐ m.kir.nyug. altábornagy. VII. kötet. Tirol védelme és összeomlás. (1918. július 21.-1918. november 26.) 57 drb melléklettel. Budapest. A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása, 1934. 1-837. old.

⁴⁷ Tolnai. *A világháború története 1914-1918.* VI. kötet, 42. old.

⁴⁸ **Krobatin, Alexander** (1849–1933). Osztrák tábornok, politikus. 1900-ban lett tábornok. 1914-ben *Conrad* vezérkari főnökkel együtt a Szerbia elleni háborút támogatta. 1917. április 8-ig volt hadügyminiszter, ezután Karinthiában a 10. hadsereg vezetője. A caporettoi áttörés után az újjászervezett 10. hadsereg mellett a tiroli hadseregcsoport parancsnokságát is ellátta. <http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww1/who/krobatin.html>

⁴⁹ Ung, 1915. március 21.

⁵⁰ **Tersztyánszky Károly** (1854–1921). Az osztrák-magyar hadsereg tábornoka. Katonai akadémiát végzett, 1877-től tisztként szolgált, 1904-től tábornok. A háború elején a Balkánon harcolt, majd Galíciába került. 1914 végén Sziléziában, 1915 februárjától a Kárpátokban teljesít szolgálatot. Az Olaszország hadüzenete utáni átszervezések nyomán a Monarchia balkáni főparancsnoka lesz. 1915 szeptemberében egy újonnan létrehozott hadsereg parancsnokságát kapja meg, de a *Tisza Istvánnal* kialakult nézeteltérése miatt rövidesen leváltják. 1916 májusában az orosz frontra kerül, itt a német hadvezetéssel kerül sorozatos összetűzésekbe. 1917 szeptemberétől Bécsben testőrparancsnok. 1918 végén nyugdíjba vonul. Könyv: POLLMANN: *Balszerencse, semmi más?* <http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww1/who/tersztyanszky.html>

⁵¹ Ung, 1915. március 22.

⁵² *A nyitrai honvédek hadinaptára. A m. kir. nyitrai 14. honvéd gy.-ezred harctéri működésének emléklapja 1914. augusztus 1-től 1918. november 28-ig.* Összeállította: VITÉZ NÉMETH (DEISLER) KÁROLY ny. tábornok, az ezred volt parancsnoka. I. rész. orosz harctér. In: A Felvidék és Kárpátalja hadtörténete. 178-179. old.

⁵³ Ung, 1915. május 1.

⁵⁴ *A világháború 1914-1918. Különös tekintettel Magyarországra és a magyar csapatok szereplésére.* 1914. négy havának ismertetése. VIII. kötet. Szerkeszti és kiadja a M.Kir. Hadtörténelmi Levéltár. Budapest, MDCCCCXXXIX, 1939. A Stádium Sajtóvállalat Részyentársaság nyomása.795. old

⁵⁵ *A világháború 1914-1918...*VIII. kötet., 796-797. old.

⁵⁶ Tolnai. *A világháború története 1914-1918.* V. kötet, 290. old.

⁵⁷ Tolnai. *A világháború története 1914-1918.* V. kötet, 121. old.

⁵⁸ Ungvári Közlöny, 1917. március 2.

⁵⁹ **Kövess Hermann** (1854–1924). Magyar származású tábornagy, az osztrák-magyar hadsereg tiszteje. Hadmérnöki akadémiát végzett, majd a vezérkarhoz, később csapatparancsnoki beosztásba került. A háború kitörésekor a nagyszebeni XII. hadtest parancsnoka. Később egy hadtest élére került, harcolt az orosz fronton, ő foglalta el Ivangorodot. Ezután a szerb harctéren teljesített szolgálatot, részt vett Belgrád bevételében. 1916-ban az olasz harctéren, 1917-ben a Kárpátokban harcolt. 1918 novemberében, a forradalom kitörése után *IV. Károly* kinevezte a hadsereg főparancsnokának, de csak néhány napig látta el tisztejét. A háború után visszavonult, Bécsben halt meg, de Budapesten temették el. <http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww1/who/kovess.html>

⁶⁰ Ungvári Közlöny, 1917. március 13.

⁶¹ NYÁRY IVÁN: *Kárpátalja hűséges népe a hadtörténelem tükrében...*, 58. old.

⁶² KEMÉNY GÁBOR: *Verhovina feltámad*. A ruszin sors könyve. MEFHOSZ Könyvkiadó, Budapest, 1939. 69. old.

⁶³ Ungvári Közlöny, 1917. augusztus 28.

⁶⁴ KEMÉNY GÁBOR: *Verhovina feltámad*. i.m. 69–70. o.

⁶⁵ JULIER FERENC: *Küzdelem a Kárpátokban (1933) (részlet)*. In: *Az első világháború*. Szerkesztette: SZABÓ DÁNIEL. Osiris Kiadó, Budapest, 2009. 617. old.

⁶⁶ Lásd a jegyzetet: **Szurmay Sándor** 1917 márciusáig volt a fronton, mint hadseregcsoporthoz és hadtestparancsnok, hazatérve Magyarország honvédelmi minisztere lett. 1919-ben a Károlyi-kormány az elsők között börtönözte be, mivel a háború elején megvédte a magyar határokat, s ezzel – Károlyiék logikája szerint – meghosszabbította a háborút. Más adatok szerint valójában a Berinkey-kormány internáltatta 1919 februárjában, fogházban a Tanácsköztársaság idejét töltötte. 1921-ben nyugdíjba vonult, és az általa létrehozott jótékonyági alapítvány (Szurmay Sándor Honvéd Alap) a hadirokkantakat, hadiárvékat stb. segélyezte. 1926-tól Horthy Miklós kormányzó kinevezésével felsőházi tag, 1941-ben pedig megkapta a vezérezreduci csillagot. Surmay 1945. február 26-án, a szovjet csapatok által elfoglalt Budapesten 85 éves korában halt meg tisztázatlan körülmények között. 2008-ban tiszteletére emléktáblát avattak. Lásd még: http://hu.wikipedia.org/wiki/Limanowai_csata

⁶⁷ JULIER FERENC: *Küzdelem a Kárpátokban (1933) (részlet)*. In: *Az első világháború*. Szerkesztette: SZABÓ DÁNIEL. Osiris Kiadó, Budapest, 2009. 617. old. Lásd még részletesebben: JULIER FERENC: *A világháború magyar szemmel*. Budapest, 1933, Magyar Szemle kiadása. http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww1/julier/3_2.html#1resz

⁶⁸ *Hősök naptára 1914-1918*. Korabeli könyvészeti források alapján. In: <http://www.hungarianarmedforces.com/naptar/>

⁶⁹ Felvidék és Kárpátalja hadtörténete.

⁷⁰ *Hősök naptára 1914-1918*. Korabeli könyvészeti források alapján. In: <http://www.hungarianarmedforces.com/naptar/>

⁷¹ *Hősök naptára 1914-1918*. Korabeli könyvészeti források alapján. In: <http://www.hungarianarmedforces.com/naptar/>

⁷² *Hősök naptára 1914-1918*. Korabeli könyvészeti források alapján. In: <http://www.hungarianarmedforces.com/naptar/>

⁷³ *Hősök naptára 1914-1918*. Korabeli könyvészeti források alapján. In: <http://www.hungarianarmedforces.com/naptar/>

KÁRPÁTALJAI KULTÚRKRÓNIKA

2018. FEBRUÁR – 2018. MÁRCIUS

ELISMERÉSEK

* Magyarország köztársasági elnöke nemzeti ünnepünk alkalmából a *Magyar Érdemrend középkeresztje polgári tagozata* kitüntetését adományozta **Zán Fábián Sándornak**, a Kárpátaljai Református Egyház püspökének a nemzeti és keresztyén értékek képviselője, valamint a kárpátaljai magyarság megmaradása iránt elkötelezett lelkipásztori és egyházi vezetői szolgálata elismeréseként.

* A *Magyar Érdemrend Lovagkeresztje* kitüntetését vehette át **Héder János**, a Kárpátaljai Református Egyházkerület lelkesíró főjegyzője, ungvári és ungtarnóci református lelkesíró a kárpátaljai magyarság megmaradása, anyanyelvének ápolása és identitásának megőrzése érdekében végzett lelkesírói szolgálata elismeréseként.

* **Galajda József**, a Beregszászi Városi Tanács képviselője, a Vodokanal-Kárpátvíz Kft. igazgatója a *Magyar Arany Érdemkereszt* kitüntetését vehette át, több évtizedes városvédő tevékenységéért, valamint a magyar–ukrán regionális vízügyi

együttműködésben és Beregszász város vízellátásában betöltött kiemelkedő szerepének elismeréseként.

* A magyar nemzeti kultúra, művészi alkotómunka területén végzett kiemelkedő művészi munkája elismeréseként *Magyarország Erdemes Művésze* díjat vehetett át vidékünk szülőtte, **Pál Lajos**.

* Idén is három helyi médiamunkás részesült Magyarország Ungvári Főkonzulátusa sajtódíjában. Nemzeti ünnepünk alkalmából március 14-én a magyar–ukrán kapcsolatok és a kárpátaljai magyarság életének, helyzetének magas színvonalú és hiteles bemutatásáért kitüntetésben részesült **Vass Tamás**, az MTVA kárpátaljai munkatársa, **id. Debreceni Mihály**, az MTVA kiemelt szerkesztője és **Volodimir Krivosapko**, ukrán újságíró, az Europa-Centr főszerkesztője.

* A Kárpátaljai Református Egyház *Kiemelt Patrónusa díját* az idén **Pál Sándor**, a Magyar Református Szeretetszolgálat kuratóriumának elnöke vette át. A KRE vezetése kitüntetésben részesítette **Gazda Er-**

zsébetet az oktatásügyben évtizedeken át végzett áldozatos munkájáért.

* Újra elkészítették, és ismét átadták a felrobbantott KMKSZ székházban megsemmisült Duna-díjat **Brenzovics Lászlónak**, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség elnökének.

* Ünnepeles keretek közt adták át a megyei tanács és az állami közigazgatás művészeti díjait. A *Potusnyak irodalmi díjat* (dráma kategóriában) kapott **Horváth Sándor** író, a *Kárpáti Igaz Szó* főszerkesztő-helyettese *Szívrengés* című színművéért. A dráma, melynek megjelenését az 1956-os forradalom és szabadságharc 60. évfordulójára létrehozott Emlékbizottság támogatta, a budapesti forradalmi események által kiváltott kárpátaljai megmozdulások résztvevőinek helytállását mutatja be.

* *Aranytoll-díjban* részesítették **Kőszeghy Elemért**, a *Kárpáti Igaz Szó* főszerkesztőjét a magyar sajtó napja alkalmából. A Magyar Újságírók Országos Szövetsége (MÚOSZ) oklevelét és a jelképes aranytollat a szakmai szervezet budapesti székházában nyújtotta át **Hargitai Miklós** elnök és dr. **Bálint György**, az Aranytoll Bizottság elnöke. „Kőszeghy Elemér a tényekhez, az igazsághoz feltétel nélkül, minden hátráltató tényező ellenére követke-

zetesen ragaszkodó zszurnaliszta. Írásait a használni, segíteni, jobbítani akarás jellemzi és minősíti” – hangzott el egyebek mellett a MÚOSZ elnökének laudációjában.

* A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség Beregszászi Járási Szervezete díszoklevéllel tüntette ki **Tarpai Viktória** színésznőt a kárpátaljai magyar színházi életben vállalt áldozatos tevékenységéért, illetve *A sátán fattya* című filmben nyújtott kiváló alakításáért.

FEBRUÁR

* *„Együtt az úton: ruszinok és magyarok”* címmel szervezett tudományos konferenciát a Charta XXI Egyesület és a magyarországi Országos Ruszin Önkormányzat. Az előadók között szerepelt **Véghseő Tamás**, a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola rektora, **Vári Fábrián László** folklórkutató, a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja, **Fedinec Csilla**, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézetének tudományos főmunkatársa, **Ivancsó Ádám**, a Terror Háza Múzeum munkatársa, **Telenkó Bazil Mihály**, a Debreceni Egyetem oktatója, **Surján László**, az Európa Parlament volt alelnöke, **Cserniczkó István**, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Nyelvészeti Kutató-

központjának vezetője, **Bárányné Komári Erzsébet**, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola oktatója, **Kész Margit**, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tanára. A rendezvényen jelen volt és felszólalt **Dupka György**, a Szolyvai Emlékparkbizottság felelős titkára is.

* Kárpátaljai magyar festők alkotásaiból nyílt kiállítás Bonyhádon, a Vörösmarty Mihály Művelődési Házban. A megnyitón **Potápi Árpád János**, a nemzetpolitikáért felelős államtitkár kiemelte: Kárpátalja a nemzetpolitika kiemelt területe, a kormány az elmúlt években több programot indított az ott élő magyarság megsegítésére.

* **2018. február 6–7.** Lehár Ferenc *Víg özvegy* című operettjének balett változatát, illetve Erkel Ferenc *Hunyadi László* című operáját tekinthette meg a kárpátaljai közönség a Kárpát-Haza Operatúra keretében az ungvári Junyiszty Sportcsarnokban.

* Ungváron nyílt meg **Pavlo Keresztej** kárpátaljai festőművész kiállítása, aki Nagy-Britanniában és Németországban él és alkot. A rendezvénynek az ILKO Galéria adott otthont. Az épület két szintjén mintegy 40 alkotás látható.

* Budapesten került sor az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága (MTK EB) és a határon túli akadémiai szervezetek

találkozójára a Domus „Collegium Hungaricum” épületében. A KMAT képviseletében a szervezet alelnöke, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpontjának vezetője, **Cserniczkó István** vett részt a találkozón.

* „... az égre írj, ha minden összetört!” című Radnóti-estjével ért véget **Tóth Péter Lóránt** Radnóti- és Latinovits-díjas versmondó idei első kárpátaljai körútja. Az eszenyi Bárka Ifjúsági Központban bemutatott versszínházi előadás során a két előadó – **Bódi Szabolcs** és **Tóth Péter Lóránt** — Radnóti Miklós versein és prózai szövegein keresztül idézte meg a költő tragikus sorát, valamint utolsó életrészakaszának művészi témáit.

* A Kovács Vilmos Irodalmi Társaság és a Kárpátaljai Magyar Írócsoport a Magyar Széppróza Napja alkalmából terület-szerte rendezvényeket szervezett. Író-olvasó találkozók voltak az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán-Magyar Oktatási-Tudományos Intézetének könyvtárában, a Munkácsi Tanítóképző magyar hallgatóival, a beregszászi Európa-Magyar Házban, valamint Beregszászban, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán. Ez utóbbi helyen **Csordás László** irodalomtörténész, a KVVIT elnöke és **Bartha Gusztáv**, **Nagy Zoltán Mihály** és **Vári Fábrián László**

írók beszéltek az íráshoz, a szöveghez való viszonyulásukról. A szerzők műveiből **Ferenci Attila**, **Vass Magdolna** és **Fornosi D. Júlia**, a beregszászi színház művészei olvastak fel.

* A Pesti Vigadóban mutatták be pénteken **Zsigmond Dezső** *A sátán fattya* című nagyjátékfilmjét, amely **Nagy Zoltán Mihály** azonos című regénye alapján készült.

* A Beregszászért Alapítvány szervezésében Csetfalván felavatták a 70 éve született **Horváth Gyula** (Csetfalva, 1948. február 20. – Mezőkaszony, 2005. április 8.) költő, tanár emléktábláját. **Dalmay Árpád** kuratóriumi elnök közlése szerint az emléktábla az alapítvány ajándéka a községnek és a helyi könyvtárnak. A pályatársra **Nagy Zoltán Mihály** író, **Dupka György**, a MÉKK elnöke és **Füzesi Magda** költő emlékezett.

* A Kárpátaljai Magyar Képző- és Iparművészek Révész Imre Társasága (RIT) tagjainak munkáiból nyílt kiállítás Beregszászban a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Gross Arnold kiállítótermében. A vendégeket **Kulin Ágnes**, a RIT elnöke köszöntötte.

* Ungváron a Kárpátaljai Megyei Zenés-Drámai Színházban láthatta a nagyközönség a Duna Művészegyüttes *Solus Christus – Egyedül Krisztus* című táncszínházi előadását, amelyet a reformáció 500. évfordulójának szenteltek

* **Mankovits Tamás Szalóka** című dokumentumfilmjével emlékeztek a kommunizmus áldozataira a Tokaji Múzeumban. A Tokajban élő egykori televíziós 1989-ben készített felvételeket a kárpátaljai Szalóka településen, ahonnan több mint száz férfit hurcoltak el a szovjetek (ötvennyolcan nem tértek haza). A premieren részt vett **Répássy Róbert** országgyűlési képviselő és **Bíró Sándor**, Szalóka polgármestere is.

* Újabb támadás érte a KMKSZ ungvári székházát. Az épületet ismét felgyújtották, annak alsó szintje teljesen kiégett.

MÁRCIUS

* Az Ukrán–Magyar Oktatási–Tudományos Intézet Bercsényi Miklós Könyvtárában *A diktatúra mint ideológia* elnevezésű kerekasztal-beszélgetést szerveztek. Az alkalom apropója a kommunista diktatúrák áldozatainak február 25-i emléknapja volt. Vitaindító beszédet **Dr. Kiss Éva**, a Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék vezetője tartott. **Kovács Eleonóra**, a tanszék főelőadó tanára elnökletével előadások hangzottak el. **Balla Eszter** és **Pénzes Krisztina** a 2017-ben megjelent *Kárpátaljai magyar nők a Gulágon* c. kiadvány alapján Mészáros Sándorné és Mandrik Erzsébet

visszaemlékezéseit elemezték. **Dorgay Zsófia** és **Marosán Kamilla** vidékünk történetéhez kapcsolódó, kérdőívvel alátámasztott kutatási eredményeiket osztották meg a jelenlévőkkel. *A málenyikij robot emlékezete Szürte településen és környékén*, valamint *A kommunista ideológia megnyilvánulása az oktatásban* című előadásokban az emlékezés, mint folyamat sokrétű volta került előtérbe. Reményeik szerint a jövőben folytatódnak a hasonló értéket hordozó rendezvények.

* Először lépett színpadra Kárpátalján Magyarország egyik vezető jazz-zenekara, a *Sárik Péter Trió*. A Magyarország Beregszászi Konzulátusa, valamint a Pro Cultura Subcarpathica civil szervezet rendezésében megvalósuló koncertnek a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola adott otthont.

* Az idén második alkalommal került megrendezésre az Ukrán–Magyar Oktatási–Tudományos Intézet (UMOTI) Magyar Filológiai Tanszékének szervezésében az Arany János nevét viselő balladamonddó verseny. Üdvözlő beszédet tartott **Zubánics László**, az UMOTI igazgatóhelyettese. **Lizanec Péter** professzor, **Fülöp Andrea** konzul, aki a főkonzulátus nevében könyvjutalomban részesítette a versenyzőket.

* **Pál István** Szalonna és bandája, valamint a Pál család tartott jó-

tékonyági koncertet a kárpátaljai Visk református templomában található orgona felújításáért szerdán Majkon, a kamalduli szerzetesek felújított apátságában.

* **Csordás László** irodalomtörténész, az *Együtt* folyóirat olvasó-szerkesztője volt *A Műút a könyvtárba* vezet című rendezvénysorozat egyik vendége a miskolci II. Rákóczi Ferenc Megyei és Városi Könyvtár központi épületében A beszélgetést **Jenei László** író, a *Műút* szerkesztője vezette.

* Első alkalommal állították ki **Anatolij Szakálás** kárpátaljai festőművész alkotásait a Beregszászi Művelődési Házban.

* „*Az ördög három arany hajszála*” címmel meseelőadás bemutató volt Beregszászban, a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színházban.

* **Angyalossy Sándor** kárpátaljai grafikusművész, építész *Vonal, sík, harmónia* című kiállítása nyílt meg a budapesti Forrás Galériában a Nemzetstratégiai Kutatóintézet Kárpát-haza Galéria sorozatának keretében.

* Kaposvári Polgári Casino és Takáts Gyula Megyei és Városi Könyvtárban, az Előretolt Helyőrség Íróakadémia alkotói, szerzői olvastak fel, adtak elő műveikből. **Orbán János Dénes**, **Nagy Koppány Zsolt**, József Attila-díjas író, **Falusi Márton**, József Attila-díjas

költő és mások társaságában **Marcus Gergely** költő, zenei előadó is fellépett, saját és más kárpátaljai költők megzenésített verseit is előadta.

* A tiszapéterfalvai Kárpátaljai Népi Zenede növendékei és oktatói **Kokas Erzsébet**, a Kárpátaljai Népi Zenede egyik szakmai vezetője szervezésében sikerrel szerepeltek az idén ötödik alkalommal megrendezett Nagyecsed-i Verbunk és Csárdás Versenyen.

* Az elmúlt 450 év során a Beregszászhoz közeli Badalóban szolgált református lelkészeknek és a helyi gyülekezetben egykor fél évszázadon át szolgáló *Rátz Miklós* tiszteletesnek állított emléktáblákat avatott fel **Greza István** kormánybiztos. **Sápi Zsolt** badalói református lelkész köszönetet mondott a magyar kormánynak a támogatásért.

* **Greza István** Csapon, a római katolikus templomban tartott szentmise keretében ünnepélyesen felavatta a magyar kormány támogatásával felújított orgonát.

* Az 1848–49-es magyar forradalom és szabadságharc idején még két különálló falunak számító ungi Palágy és Komoróc községekből 82 önkéntes állt be nemzetőrnök. Emléküket megőrzendő állítottak emlékművet a palágykomoróci görögkatolikus templom kertjében, amelyet a szentliturgiát és az istentiszteletet követően

avattak fel. Avatóbeszédet tartott **Loppert Balázs** ungvári magyar konzul, **Brenzovics László** parlamenti képviselő, a KMKSZ elnöke. **Kiss Béla** tanár úr, Palágykomorócról elszármazott lokálpatrióta javasolta elsőként a nemzetőrök emlékművének felállítását. Az avatóünnepségen köszönetet mondott, hogy földijei felkarolták kezdeményezését, aminek eredménye az emlékmű.

* **Papp Tihamér** atya ferences pappá szentelése 50. évfordulója alkalmából mutatta be aranymiséjét Nagyszőlősen a Jézus Mennybemenetele Templomban, ugyanis a 90-es évekbeli itt-tartózkodása idején a nagyszőlősi ferences missziót vezette, több ugocsai községben végzett papi szolgálatot. Mások mellett a tiszabökényi katolikusok nevében **dr. Dupka György** a helyi egyházközség világi elnöke köszöntötte őt, emlékeztette a jelenlévőket, hogy a ferences atya javaslatára, buzdítására kezdtek el az első nagy árvíz után, 1999-ben Tiszabökényben az Árpád-házi Szt. Erzsébet templom építését, amelynek alapkövét ő szentelte és áldotta meg. Majd éveken át volt a szerveződjő római katolikus közösség lelkipásztora.

* A „*Történelem 360 fokban*” című kiállítás ünnepélyes megnyitójára került sor az ungvári Boksaj József Megyei Szépművészeti Múzeumban. Az 1848-49-es forradalom és

szabadságharc példája bizonyítja, hogy amikor a közép-európai népek összefogtak, nagy tettekre voltak képesek – mondta **Potápi Árpád János**, a Miniszterelnökség nemzetpolitikáért felelős államtitkára kedden Ungváron, ahol magyar-lengyel-ukrán történelmi kiállítást nyitott meg. A lengyelországi Tarnowi Városi Múzeum kezelésében lévő, egyedülálló képegyüttes a magyar szabadságharc erdélyi hadszínterének egyik legjelentősebb diadalát, az 1848. március 11-i nagyszebeni csatát mutatja be. A gyűjtemény története – keletkezésének ideje, megfestőinek személye, tragikus története – nagyban hasonlít a Feszty-körkép históriájához. A kiállítás az 1848/49-es magyar forradalom és szabadságharc 170. évfordulója alkalmából, Magyarország Kormányának támogatása mellett valósult meg. A tárlatot az Ópusztaszeri Nemzeti Történelmi Emlékpark Világ Körképeit, valamint a Feszty-körkép történetét bemutató tablókiállítása és film-bejátszásai gazdagítják.

* Március 15-i nemzeti ünnepünk alkalmából az ungvári főkonzulátus és a beregszászi konzulátus közel 600 fő részvételével tartott fogadást a makkosjánosi Helikon Szállóban. A rendezvényen megjelentek Kárpátalja megye politikai, gazdasági, kulturális és egyházi életének vezetői, az itt élő magyarság képviselői és kiemelkedő személyi-

ségei. A fogadás ünnepi szónoka ezúttal **dr. Tilki Attila**, a magyar Országgyűlés fideszes képviselője volt.

* **2018. március 15.** Técsőn most is a Kossuth-szobornál emlékezett a Felső-Tisza-vidék magyarsága az egykori márciusi ifjakra, akiknek kitartó hite ma is forrás lehet a rabságban, elnyomásban élők számára. **Erdei Péter**, beregszászi magyar konzul **Orbán Viktor** miniszterelnök köszöntőjét tolmácsolta az ünneplő közönség felé.

* Nagyszőlősen a március 15-i ünnepségre a Perényi Zsigmond Középiskola dísztermében került sor. **Beke Mihály András** beosztott beregszászi magyar konzul arról szólt, hogy anyanyelvünk és közös történelmünk elválaszthatatlanul összeköti a határok által szétszabdalt nemzetet. Majd **Barta József**, a KMKSZ alelnöke, a KMKSZ Nagyszőlősi Középszintű Szervezetének elnöke és a megyei tanács első elnökhelyetese tartott ünnepi beszédet.

* A Beregszászi Polgármesteri Hivatal, a Beregszászi Járási Tanács, a KMKSZ, az UMDSZ, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola és a történelmi egyházak által szervezett emléknap programja a Főiskola átriumában kezdődött. A rendezvény ökumenikus istentisztelettel folytatódott a helyi római katolikus templomban. Ezután az ün-

neplő tömeg Petőfi Sándor szobrához vonult. A rendezvényen **Babják Zoltán**, Beregszász polgármestere köszöntötte az ünneplőket. Ünnepi beszédet mondott **Szilágyi Mátyás**, Magyarország Beregszászi Konzulátusának főkonzulja, aki **Orbán Viktor**, Magyarország miniszterelnökének ünnepi üdvözlését tolmácsolta. **Bacsikai József**, gazdasági ügyekért felelős helyettes államtitkár, **Zubánics László**, az UMDSZ elnöke, **Brenzovics László**, a KMKSZ elnöke, az Ukrán Legfelsőbb Tanács képviselője a szabadság eszméjéről beszélt. A *Szózat* eléneklését követően az emlékezők Petőfi Sándor szobránál elhelyezték a tisztelet koszorúit.

* Munkácson a város és a járás magyarsága az 1849. április 22-én vívott győztes ütközetnek emléket állító podheringi obeliszknél méltatta nemzeti ünnepünket. Az ünnepségen **Popovics Béla** tanár, **Ivan Manjak**, a Munkácsi Városi Tanács jegyzője, **Jevhen Zsupan**, a Kárpátaljai Ruszin Nemzeti Tanács elnöke szólt a jelenlévőkhöz. A megemlékezés koszorúzással és a *Szózat* éneklésével ért véget.

* A '48-49-es szabadságharcra emlékeztek Ungváron a KMKSZ szervezésében. **Orbán Viktor** magyar miniszterelnök határon túliakhoz szóló gondolatait **Buhajla József** ungvári főkonzul olvasta fel.

Ünnepi beszédet tartott **Bacsikai József** magyarországi helyettes gazdasági államtitkár, **Olekszandr Bilak**, Ungvár polgármester-helyettese, **Viktor Mikulin**, a kárpátaljai kormányzó helyettese, **Zubánics László**, az UMDSZ elnöke, **Dupka György**, a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közösségének elnöke, **Brenzovics László**, ukrán parlamenti képviselő, a KMKSZ elnöke. A megemlékezés a történelmi egyházak képviselőinek áldásával zárult.

* Nemzeti ünnepünk alkalmából Tiszabökényben vendégszerepelt a balatonszárszói Soli Deo Gloria Kórus. Az eseményt megtisztelte jelenlétével **Szilágyi Mátyás**, Magyarország Beregszászi Konzulátusának főkonzulja is, aki a koncert végén megköszönte a vendégszereplést.

* Az UMDSZ és a Magyarok Kijevi Egyesülete ünnepi programok keretében méltatta az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc 170. évfordulóját. Az eseményeken az ukrán fővárosban élő honfitársaink mellett részt vettek az ország más részeiben élő magyar közösségek képviselői is, akik a **Balázs Antal** református lelkész által hirdetett istentiszteleten vettek részt a kijevi Szent Katalin evangélikus templomban. Ezután **Matl Péter** és **Petro Szavcsin** képzőművészek kiállításának megnyitójára került sor

a „Csokoládé Házban”. A megjeleneteket **Dr. Keskeny Ernő**, Magyarország rendkívüli és meghatalmazott ukrajnai nagykövete üdvözölte. Megnyitó beszédet tartott **dr. Dupka György** író, történész, Gulág-kutató. Az ünnepi megemlékezés és koszorúzás a kijevei Petőfi-szobornál folytatódott, ahol az 1848–49-es szabadságharc 170. évfordulója alkalmából a rendezvényt **Petneházy Gyula**, az MKE elnöke nyitotta meg. A Kijevei Magyar Házban a késő délutáni órákban kezdetét vette az ukrajnai magyar szórvány-szervezetek konferenciája. A program-sorozat második napján az 1944-es magyar sorstragédia, a malenykij robot történéseit idézték fel. Nagy érdeklődés kísérte **Hajduk Márta** *Kárpátaljai tragédia...* című dokumentumfilmjének bemutatóját. A vetítés után a nézőkkel **K. Debreceni Mihály**, a film egyik készítője, **Vass Tamás** operatőr, **dr. Zubánics László** és **dr. Tóth Mihály**, az UMDSZ tiszteletbeli elnöke, a Szolyvai Emlékparkbizottság elnöke osztotta meg gondolatait. A megjelenteket. A két napos rendezvénysorozaton jelen volt **Dr. Keskeny Ernő**, Magyarország rendkívüli és meghatalmazott ukrajnai nagykövete is.

* *Könyvek, vidékek. A szélrózsa 10 iránya* címmel szervezte meg tavaszi felolvasó-körútját az Erdélyi Magyar Írók Ligája. A március 20.

és 23. között sorra kerülő eseménysorozat három országban zajlott, több mint harminc résztvevővel. Többek között a felvidéki Kassa városában az író-olvasó találkozó meghívott résztvevői voltak: **Fekete Vince**, **Lövetei Lázár László**, **Varga László Edgár**. Moderátor: **Csor-dás László**.

* „*Által mennék én a Tiszán*” – népdaléneklési verseny zajlott Beregszászban a KMPSZ szervezésében.

ÚJ KÖNYVEK

MEGJELENT

Kovács Elemér: *Vasfüggönyön innen. Kárpátaljai magyar anekdotakincs.* Kárpátaljai Magyar Könyvek 271. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2018.

A kereszt/ty/én egyház üldözése Kárpátalján a kommunista rezsim alatt, 1944-1991. Az állandó kiállítás katalógusa. Összeállította: Dupka György. – Ungvár-Budapest: Szolyvai Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, 2017.

Szolyva. 1944-ben ez történt... Tájékoztató füzet magyar, ukrán, német nyelven. Kárpátaljai Magyar Könyvek 259. – Ungvár-Budapest: Szolyvai Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, 2017.

A Szolyvai Emlékpark névlistája (A II. világháború és a sztáliniz-

mus áldozatai: internált civilek, elesett, meghalt katonák és munkaszolgálatosok nevei gránitlapokra felvéve). Kárpátaljai Magyar Könyvek 261. – Ungvár-Budapest: Szolyvai Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, 2017.

Kárpátalja szovjet terrorjának emléktérképe. Az ismertető anyagot összeállította: dr. Dupka György. Szerkesztette: és a fotókat készítette: Kovács Sándor. A térképeket készítette: DIMAP, Budapest, 2017.

MEGJELENÉS ALATT

Dupka György: *A nagy háború emlékezete Kárpátalján.* Kárpátaljai Magyar Könyvek 260. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2018.

ELŐKÉSZÜLETBEN

(A Kárpátaljai Magyar Könyvek című könyvkiadói program folytatása: 2018-2020)

Ortutay Péter: *Apaga Satanas.* Dokumentum-novellák, elbeszélések. Kárpátaljai Magyar Könyvek 273. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó,

Finta Éva: *A tékozlás genezise. Versek. Horváth Anna rajzaival.* Kárpátaljai Magyar Könyvek 274. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó,

Viszontlátás II. (Válogatás az Együtt folyóirat 2009–2017 közötti számainak szépirodalmi anyagából).

Összeállító: **Vári Fábián László** Kárpátaljai Magyar Könyvek 275. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó,

Dupka György: *Emlékút a magyar rabok nyomában (Oroszország, Baskíria, Csecsenföld, Kaukázus, Ázsia régióiban).* Kárpátaljai Magyar Könyvek 265. – Ungvár-Budapest: Szolyvai Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, 2018.

Kárpátaljai GULÁG Lexikon. (Bővített második kiadás). Kárpátaljai Magyar Könyvek 268. – Ungvár-Budapest: Szolyvai Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, 2018.

Összeállította: *Dupka György*

Együttműködő partnerünk a Magyar Művészeti Akadémia:

<http://www.mma.hu/az-akademia>

SZERZŐINK

BARTHA GUSZTÁV – 1963 (Nagybereg)
BÍRÓ JÓZSEF – 1951 (Budapest)
CZÉBELY LAJOS – 1951 (Visk)
CSONTOS MÁRTA – 1951 (Szeged)
CSORDÁS LÁSZLÓ – 1988 (Eszeny)
DUPKA GYÖRGY – 1952 (Tiszabökény)
KÉSZ RÉKA – 1997 (Salánk)
LŐRINCZ P. GABRIELLA – 1982 (Beregszász)
MOLNÁR István (1968-1993)
RÁKOS SÁNDOR (1921-1999)
TÓTH DOMINIKA – 1997 (Beregszász)
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ – 1951 (Mezővári)

Lapszámunkat a tragikusan korán elhunyt Molnár István műveivel illusztráltuk